

19207

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
KÖZLÖNYE

XL. kötet

1935. 1-3. sz.

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS

FŐTITKÁR

Új folyam VI.

M. M. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Hírlapkönyvtári

II. növedéknapló

10. 35. / 76. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CLUJ-KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság nyomása

1935

TARTALOM

TANULMÁNYOK:

<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i> Tudományos feladataink, tekintettel az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetvenötéves multjára — — — — —	1
<i>Dr. Kristóf György:</i> Eminescu Mihály költeményei — — — — —	13
<i>Lakatos István:</i> Magyaros elemek Brahms zenéjében — — — — —	32
<i>Dr. Varga Béla:</i> A lélektan legújabb irányai — — — — —	41

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET:

<i>Br. Jósika János:</i> Gróf Mikó Imre sírjának megkoszorúzása az E. M. E. fennállásának 75-ik évében. — <i>Br. Jósika János:</i> Elnöki megnyitó az E. M. E. 1935. február 17-i közgyűlésén. — <i>Dr. György Lajos:</i> Főtitkári jelentés az E. M. E. 1931—1934. évi tudományos kiadványairól. — <i>Dr. Veress Ferenc és dr. Koleszár László:</i> Jelentés az E. M. E. Orvostudományi Szakosztályának Értesítőjéről. — <i>Elnökség:</i> Az E. M. E. felhívása a régi irományok megmentésére — — — — —	57—73
--	-------

NYELVMŰVELÉS:

Mit akar ez e rovat? — Kerüljük a fölösleges deák szavakat! — Hogy írnak az ujságjaink? — Orvosaink így írnak. — Nagyon hibásak a kereskedőink is. — A „magyar“ konyha ízetlenségei. — Hogy mondjuk helyesen? — Tényleg vagy valóban? — Nyelvjavítások. — A nyelv művelés hírei — — — — —	74—77
---	-------

HIREK:

<i>Híreink.</i> — Könyv- és Folyóiratszemplék. — A helységnév-tilalom és a tudományos munka. — Kiadványaink ismertetése. — <i>Dr. Kristóf György</i> a Petőfi-Társaságban. — Magyarországi könyvek Erdélyben. — A székelység és a dunántúli magyarság kapcsolata. — Országos Irodalmi és Művészeti Tanács. — Egy magyar tudós francia kitüntetése. — Magyar tudós a Jegestenger partvidékén. — A Magyar Történet új kiadása. — Hunyadi János ismeretlen levele. — Liszt Ferenc-émlékünnep. — Új adatok a magyar őstörténethez. — Egy híres magyar botanikus. — Román nyelv-talasz munkálatok. — Új volapük-nyelv. — Szobor a népdalok névtelen költőjének. — Rendelet a sajtóhibák ellen. — A Caetani-könyvtár. — A Kalevala jubileuma — — — — —	78—84
--	-------

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

1. Irodalomtörténet. 2. Nyelvtudomány. 3. Történettudomány. 4. Művészet-történet. 5. Zenetörténet. 6. Néprajz. 7. Társadalomtudomány. 8. Jogtudomány. 9. Közgazdaságtudomány — Összeállította: <i>Dr. Biró József</i> (művészet-tört.), <i>Blédy Géza</i> (B. G.), <i>dr. Juhász Kálmán</i> (J. K.), <i>Kéki Béla</i> , <i>Venczel József</i> , <i>Vigh Károly</i> (V. K.) — — — — —	85—104
--	--------

TARTALOM.

Tanulmányok:

Nyelvművelés:

	Lap.		Lap.
<i>Dr. Bíró József:</i> A bonczhidai Bánffy-kastély — — — —	122	A helységnevek használatának joga — — — — —	379
<i>Dr. Bíró József:</i> Magyar művészet és erdélyi művészet — —	336	A „magyar“ konyha ízetlenségei	75
<i>Dr. Imre Lajos:</i> A házasság és család, mint pedagógiai kérdés	209	A mozgóképszínházak és a magyar nyelv — — — — —	291
<i>Dr. Juhász Kálmán:</i> Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban — — — — —	154	A nyelvművelés hírei — — 77.	176
<i>Dr. Kristóf György:</i> Eminescu Mihály költeményei — — —	13	A nyelvtisztaságért 250 esztendővel ezelőtt is küzdöttek Erdélyben — — — — —	377
<i>Lakatos István:</i> Magyaros elemek Brahmás zenéjében — —	32	Az idegen szó műveletlenséget palástol — — — — —	378
<i>Pálffy Márton:</i> Cserei Mihály történeti anekdotái és apofteg-mái — — — — —	249	Az ildomos nem illedelmes — —	295
<i>Dr. Rajka László:</i> Jókai román tárgyú novellái — — — — —	107	Az író szabadsága és a szerkesztő joga — — — — —	174
<i>Dr. Sándor István:</i> Erdély első társadalmi regénye — — —	321	Banca Nationala — — — — —	380
<i>Dr. Szádeczky K. Gyula:</i> Újabb adatok városunk geológiájához	269	Elővezetve és büntetve lesz — —	294
<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i> Tudományos feladataink, tekintettel az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetvenötéves multjára — — —	1	Ez a magyar nyelv tanárának szól — — — — —	289
<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i> Jókai — —	105	Ez az erdélyi magyar nyelv? — —	293
<i>Dr. Varga Béla:</i> A lélektan legújabb irányai — — — — —	41	Fáradság és fáradtság — — —	378
<i>Dr. Veégh Sándor:</i> Magyar költők románul — — — — —	362	Hány idegen szót használunk? — —	294
<i>Venczel József:</i> A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom	219	Hány román szó került az erdélyi magyar nyelvbe? — —	173
		Hogyan írjuk az idegen család- és keresztnéveket? — — —	380
		Hogy írnak az újságjaink? — —	74
		Hogy mondjuk helyesen? — —	76
		Igy ne írjanak az újságjaink! — —	171
		Keresztény vagy keresztényen? — —	175
		Kerüljük a főfősleges deákszavakat — — — — —	74
		Különböző és különféle — — —	174
		Leu, lei vagy lej? — — — — —	379
		Már így beszélünk magyarul! — —	172
		Más a mintha, mint a mint ha	295
		Mi mindent nem tudnak a magyarul írók? — — — — —	173
		Mi nem tudnánk románul? — —	290
		Mit akar ez a rovat? — — —	74
		Mussolini az olasz nyelv tisztaságáért — — — — —	172
		Nagyon hibásak a kereskedőink is — — — — —	75

Kisebb közlemények:

<i>Dr. Gergely Pál:</i> A „Kolozsvári Zeneiskola“ alapítása 1819-ben	369
<i>Dr. Rajka László:</i> Jókai és a Rajnai Antikvárius — — —	283
<i>Dr. Veress Endre:</i> Goleseu bojár útleírása Erdélyről és Magyarországról 1826-ból — — — —	372

	Lap.		Lap.
Nyelvjavítások — — — — —	76	Hunyadi János ismeretlen levele	81
Nyelvművelésünk visszhangja —	289	Két magyar emlékkiállítás — —	382
Nyelvvédelem és a magyar sajtó feladata — — — — —	171	Kiadványaink ismertetése — —	79
Orvosaink így írnak — — — — —	75	Könyv- és Folyóiratszemlénk —	78
Tényleg vagy valóban? — — — —	76	Dr. Kristóf György a Petőfi-Társaságban — — — — —	79
Uraim, írástudók! — — — — —	292	Liszt Ferenc-emlékünnepe — — —	82
Vigyázzunk a névelőkre — — — —	296	Magyar író a Szellemi Együttműködés bizottságában — — —	184
Vigyázzunk az igekötőkre — — — —	174	Magyarországi ásatások — — — —	181
Vizaköteles — — — — —	290	Magyarországi könyvek Erdélyben — — — — —	79
Hírek:			
A Caetani-könyvtár — — — — —	84	Magyar tárgyú előadások Iorga szabadegyetemén — — — — —	297
A felvidéki magyarság könyvtermelése — — — — —	298	Magyar tudós a Jegestenger partvidékén — — — — —	80
A háromszázéves Pázmány Péter-Tudományegyetem — — — — —	177	Megtalálták az első őseurópai cölöpfungalut — — — — —	301
A helységnév-tilalom és a tudományos munka — — — — —	78	Nagyértékű falképek egy erdélyi templomban — — — — —	297
A Kalevala jubileuma — — — — —	83	Nemzetközi dermatológiai kongresszus — — — — —	382
A Magyar Történet új kiadása	82	Országos Irodalmi és Művészeti Tanács — — — — —	80
A Magyar Tudományos Akadémia nagyjutalma Erdélyt kutató munkának jutott — — — —	183	Ősrégi héber könyvtárt találtak ötvenéves a transzformátor —	300
A székely rovásírás legrégebbi abécéje — — — — —	297	Pusztuló Bólyai-emlékek Erdélyben — — — — —	179
A székelység és a dunántúli magyarság kapcsolata — — — — —	80	Rendelet a sajtóhibák ellen — —	83
A szellemi élet hanyatlásnak indult — — — — —	384	Román nyelvátasz-munkálatok	82
A talaj elektromos fűtése — — — —	301	Steppe kiállítás — — — — —	299
A XV. nemzetközi élettani kongresszus — — — — —	302	Sven Hedin és a magyar tudományosság — — — — —	383
Az olasz tudomány hódolata Körrösi Csoma Sándornak — — — —	182	Dr. Szabó T. Attila akadémiai megjutalmazása — — — — —	180
Az új török nyelv — — — — —	182	Dr. Szádeczky K. Gyula halála	381
Barabás Samu ünneplése — — — —	381	Szellemi munkanélküliség — — —	383
Csökken a könyvtermelés — — — —	301	Szobor a népdalok névtelen költőjének — — — — —	83
Egy híres magyar botanikus — — —	84	Új adatok a magyar őstörténethez — — — — —	81
Egy magyar tudós feltalálta a röntgenenergiát — — — — —	183	Új magyar folyóiratok — — — — —	299
Egy magyar tudós francia kitüntetése — — — — —	81	Új volapük-nyelv — — — — —	84
Értékes műtörténeti emlékek egy székelyföldi templomban — — — —	298	Világhírű magyar tudományos felfedezés — — — — —	180
Gelei József kitüntetése — — — —	182	Könyv- és Folyóiratszemle:	
Dr. Gergely Sámuel — — — — —	184	1. Bölcsellettudomány.	
Gombocz Zoltán — — — — —	178	<i>Bartók György: A „szellem“ filozófiai vizsgálata — — — — —</i>	
Hargita-kutatás — — — — —	302	186	
Helytörténelmi Társulatok — — — —	300	<i>Báró Brandenstein Béla: Bölcselleti alapvetés — — — — —</i>	
Herman Ottó emlékezete — — — — —	179	186	
Hibaigazítás — — — — —	185		
Híreink — — — — —	78		
Hunyadi János eredete — — — — —	185		

	Lap.		Lap.
<i>Dékány István:</i> A társadalom filozófia alapfogalmai — — —	186	<i>György Lajos:</i> Tárgytörténet és irodalomtörténet — — — —	85
<i>Dékány István:</i> Történelmi értékelés és átértékelés — — —	187	<i>György Lajos:</i> Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdótáihoz — — — — —	85
<i>Halasy-Nagy József:</i> A filozófia kis tükre — — — — —	187	<i>György Lajos:</i> A magyar anekdóta története és egyetemes kapcsolatai — — — — —	304
<i>Halasy-Nagy József:</i> Madách bölcsesége — — — — —	187	<i>Horváth János:</i> A magyar irodalmiság kezdetei. Az irodalmi műveltség megoszlása — —	304
<i>Hamvas Béla:</i> Exisztenciafilozófia — — — — —	188	<i>Jancsó Elemér:</i> Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig — —	304
<i>Jánosi József S. J.:</i> Világnézeti tipuskutatás és filozófiai megalapozása — — — — —	188	<i>Just Béla:</i> A modern francia katolikus irodalom — — — —	195
<i>Joó Tibor:</i> A korszellem, mint történetfilozófiai kérdés — —	188	<i>Kállay Miklós:</i> A magyar társadalmi regény — — — —	305
<i>Keckés Pál:</i> A bölcsélet története főbb vonásaiban — — —	189	<i>Kozocsa Sándor:</i> Az 1933-ik év irodalomtörténeti munkássága	305
<i>Kornis Gyula:</i> A kultúra válsága	190	<i>Kristóf, Gheorghe:</i> Istoria limbii si a literaturii maghiare —	86
<i>Kornis Gyula:</i> Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata —	190	<i>Kristóf György:</i> Péterfi Károly esztétikája — — — — —	86
<i>Mikola Sándor:</i> A fizika gondolatvilága — — — — —	190	<i>Makkai Sándor:</i> Hare a szobor ellen — — — — —	86
2. Neveléstudomány.			
<i>Bálint Sándor:</i> Néprajz és nevelés — — — — —	191	<i>Német Antal:</i> A Bánk-bán száz éve a magyar színpadon — —	305
<i>Boda István:</i> Az értelmi nevelés feladatairól — — — — —	191	<i>Németh László:</i> Ember és szerep	195
<i>Erdélyi Amália:</i> Az iskolai büntetés hatása — — — — —	192	<i>Pintér Jenő:</i> Magyar irodalomtörténet — — — — —	87
<i>Magyar Pedagógiai Lexikon</i> —	192	<i>Sik Sándor:</i> Móra Ferenc, a költő — — — — —	306
<i>Mitrovics Gyula:</i> A neveléstudomány alapvonalai — — — —	193	<i>Szabó András fordítása:</i> Vergilius Georgica — — — —	87
<i>Somogyi József:</i> Nevelés és átöröklés — — — — —	193	<i>Tolnai Gábor:</i> Erdély magyar irodalmi élete — — — — —	196
<i>Temesy Győző:</i> A nyár pedagógiai felhasználása — — — —	194	<i>Varga Károly:</i> Szabó Dezső ideológiája — — — — —	306
3. Irodalomtudomány:			
<i>Babits Mihály:</i> Az európai irodalom története — — — — —	303	<i>Várady, Emerico:</i> La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria — — — — —	306
<i>Bakóczy Károly:</i> Német költők-ből. Lírai antológia — — —	195	<i>Waldapfel Imre:</i> Horatius noster	307
<i>Balogh Károly:</i> Madách, az ember és a költő — — — — —	303	<i>Waldapfel József:</i> Idézetek a Bánk-bánból — — — — —	88
<i>Banfi Florio:</i> Santa Elisabetta di Ungheria langravia di Turinghia — — — — —	85	<i>Zolnai Béla:</i> Irodalom és biedermeier — — — — —	307
<i>Bogdan-Duică:</i> Ioan Barac —	194	4. Nyelvtudomány.	
<i>Böhlöni György:</i> Az igazi Ady —	303	<i>Braharu, D.:</i> Un colaborator al lui Şaguna secretarul de stat Gheorghe Ioanovici de Duleuşi Valea Mare — — — — —	88
<i>Deér József:</i> Újabb történeti regények — — — — —	194	<i>Csűry Bálint:</i> A szamosháti szótár — — — — —	88
<i>Gálos Rezső:</i> Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára — —	86		

	Lep.
<i>Fehrentheil-Gruppenberg László:</i> Hogyan gyűjtsük a helyneveket? — — — — —	196
<i>Göbl László:</i> A magyar szótár-irodalom hatása az oláhra — — — — —	89
<i>Kadrovics László:</i> Muraköz helynevei — — — — —	197
<i>Kosztolányi-Kacsó:</i> Anyanyelvünk — — — — —	196
<i>Rásonyi Nagy László:</i> Baszaraba	89
<i>Schilling Bogér:</i> Dunakömlőd és Németkér telepítés-, népiség- és nyelvtörténete — — — — —	197
<i>Schwarz Elemér:</i> Dülönév és telepítéstörténet — — — — —	197
<i>Trembl Lajos:</i> A magyarországi latin s-ezés az oláh-ban — — — — —	197
<i>Weindlein János:</i> Német dülönveink jelentősége a magyar tudományosság szempontjából — — — — —	198

5. Történettudomány.

A gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve — — — — —	91
<i>Asztalos Miklós:</i> A nemzetiségek története Magyarországon be-településüktől maig — — — — —	198
<i>Asztalos Miklós és Pethő Sándor:</i> A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig — — — — —	89
<i>Bak János:</i> A borsodi Bükk hegység települései — — — — —	307
<i>Bascapé, Giacomo:</i> Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI. (Olasz erdélyi kapcsolatok a XVI. sz.-ban.) — — — — —	90
<i>Belitzky János:</i> A magyar helytörténetírás problémái — — — — —	308
<i>Bíró Vencel:</i> Báthory István fejedelem. — Báthory István és Erdély — — — — —	90
<i>Csapody Csaba:</i> A vámhatár megszüntetése Magyarország és Erdély közt 1784-ben — — — — —	308
<i>Drăganu, Nicolae:</i> Româniile în veacurile IX.—XIV pe baza toponimilor și a onomasticeii — — — — —	90
<i>Eckhart Ferenc:</i> Magyarország története — — — — —	91
<i>Galla Ferenc:</i> A csiksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Bethlen Gábor idejében — — — — —	309

	Lep.
<i>Gál Zoltán:</i> A Tisza szabályozásával kapcsolatos morfológiai változások Hodmezővásárhely környékén — — — — —	309
<i>Giurgescu, C. Constantin:</i> Istoria Românilor — — — — —	309
<i>Goga, Octavian:</i> Horia — — — — —	310
<i>Gratz Gusztáv:</i> A dualizmus kora. Magyarország története, 1867—1918. — — — — —	198
<i>Herczog József:</i> Magyar levéltári terminológia — — — — —	310
<i>Hóman Bálint és Szekfű Gyula:</i> Magyar Történet — — — — —	91
<i>Huszár Lajos:</i> A munkácsi pénzverő működése (1624) és a pénzrontás Erdélyben Bethlen Gábor idejében — — — — —	311
<i>Julier Ferenc:</i> 1914—1918. A világháború magyar szemmel — — — — —	199
<i>László Dezső:</i> Akarom tisztán lássatok — — — — —	92
<i>Lukinich Imre:</i> A román püspöki kar memoranduma 1879-ből — — — — —	92
<i>Lupaș, Ion:</i> Documente istorice privitoare la Moșile Brâncovenesti din Transilvania și Oltenia 1654—1823 — — — — —	93
<i>Metes, Ștefan:</i> Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și Româniile din Cluj — — — — —	311
<i>Mutafeiev, P.:</i> Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens — — — — —	312
<i>Németh Gyula:</i> A székelyek eredetének kérdése — — — — —	312
<i>Pleidell Ambrus:</i> A magyar várostörténet első fejezete — — — — —	313
<i>Szekfű Gyula:</i> Három nemzedék és ami utána következik — — — — —	199
<i>Szentmártoni Kálmán:</i> János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza — — — — —	93
<i>Ványó Tihamér Aladár:</i> Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházme- gyéiről, 1600—1850 — — — — —	93
<i>Vincze Frigyes:</i> A középfoku kereskedelmi szakoktatás hazánkban és külföldön a 19. század ötvenes éveitől napjainkig — — — — —	93
<i>Wellman Imre:</i> A Rákóczi-év és a történettudomány — — — — —	314

6. Művészettörténet.

<i>Biró József</i> : Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei — — — — —	94
<i>Biró József</i> : A kolozsvári Szent-Mihály templom barokk emlékei	94
<i>Fleischer Gyula</i> : Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián — — — — —	94
<i>Genthon István</i> : Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig — — — —	94
<i>Gerevich Tibor</i> : Erdélyi művészet — — — — —	94
<i>Gerevich Tibor</i> : A legújabb magyarországi ásatások — — —	95
<i>Hekler Antal</i> : A magyar művészet története — — — — —	95
<i>Lyka Károly</i> : Képek, szobrok —	95
<i>Nagy Zoltán</i> : A magyar litográfia története a XIX. században — — — — —	96
<i>Szmeccsányi Marianne</i> : A novai templom és falképei — — —	96

7. Néprajz.

<i>A Magyarság Néprajza I—II. k. Adalékok Udvarhelyszék néprajzához</i> — — — — —	199
<i>Bátky Zsigmond</i> : „Felnémet“ vagy „álfelnémet“ magyarház? — Mégegyszer „felnémet“ vagy „álfelnémet“ magyarház? —	200
<i>Domokos Pál Péter</i> : A moldvai magyarság — — — — —	98
<i>Domokos Pál Péter</i> : Egy csángómagyar népballada — — —	99
<i>Dömötör Sándor</i> : A esökmői sárkány históriája — — — —	200
<i>Dömötör Sándor</i> : Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? — — — — —	200
<i>Jancsó Elemér</i> : A bukovinai magyarok mai helyzete — — —	99
<i>Kis-Várday Gyula</i> : A bukovinai székely falvak — — — — —	99
<i>Monumenta Hungariae Ethnologiae I. Madarassy László</i> : Dunántuli tükrösök. 2. <i>Visky Károly</i> : Tiszafüredi cserépedények	201
<i>Seemayer Vilmos</i> : Népzenei gyűjtés Borsód vármegyében —	99

Lap.

8. Közgazdaságtudomány.

<i>Dragos, Gheorghe</i> : Cooperația în Ardeal, istoric, situația actuală, perspective — — — —	103
<i>Espinas, Gheorghe</i> : Les origines du capitalisme — — — — —	103
<i>Ferenczi Zsigmond</i> : A. B. C. —	103
<i>Matolcsy Máttyás</i> : Agrárpolitikai feladatok Magyarországon —	204
<i>Mikos Ferenc</i> : A Quadragesimo Anno gazdasági rendje — —	204
<i>Nagy, Zoltan</i> : Les régimes légaux des coopératives en Transylvanie — — — — —	104
<i>Navratil Akos</i> : Közgazdaságtan és közgazdasági politika — —	104
<i>Oberding József György</i> : A modern szövetkezeti mozgalom —	205
<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : Szabad és kötött gazdaság — — —	206
<i>Varga István</i> : A fasisztus gazdaságpolitikája — — — — —	206

Lap.

9. Társadalomtudomány.

<i>Aradi Zsolt</i> : Az európai forradalom — — — — —	99
<i>Gusti, D.</i> : Sociologia monografica, știință a realității sociale	201
<i>Herseni, Traian</i> : Teoria monografiei sociologice — — —	202
<i>Janik Gyula</i> : A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931—32. évfolyamon — — — — —	109
<i>Kiss Géza</i> : Az „egyke“ — — —	202
<i>Kornis Gyula</i> : Tudományelmélet és tudománypolitika — — —	100
<i>Mihelics Vid</i> : Keresztényszocializmus — — — — —	202
<i>Pap Béla</i> : Társadalmi rendszerváltozás: evangélium — — —	203
<i>Somogyi József</i> : Eugenika és ethika. A fajok sorsának erkölcsi megvilágítása — — —	203
<i>Somogyi József</i> : Tehetség és eugenika. A tehetség biológiai és szociológiai vizsgálata —	203
<i>Sthal, H. H.</i> : Tehnica monografiei sociologice — — —	204

	Lap.		Lap.
10. Jogtudomány.			
<i>Jakabffy Elemér:</i> Adatmutató a nyelvi, faji és vallási kisebbségek jogi, politikai, kulturális és gazdasági helyzetéről, különös tekintettel a magyar kisebbségekre — — — — —	100	<i>Bartucz Lajos:</i> II. Rákóczi Ferenc hamvai — — — — —	317
Konkordátum és a Római Egyezmény. — Statușul Catolic și Acordul dela Roma — — — — —	101	<i>Császár Elemér:</i> A röntgensugárzás és gyakorlati alkalmazása — — — — —	318
Magyar Statisztikai Zsebkönyv II. évf. — — — — —	101	<i>Hézszer Aurél:</i> Közlekedés-földrajzi problémáink — — — — —	318
<i>Mikó Imre:</i> A székely közületi kulturális önkormányzat — — — — —	102	<i>Honti Péter:</i> Áramvonal — — — — —	319
<i>Mikó Imre:</i> Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés — — — — —	101	<i>Huzella Tivadar:</i> Általános biológia — — — — —	319
<i>Moór Gyula:</i> A természetjog problémája — — — — —	102	<i>Jávorka Sándor és Csapody Vera:</i> Magyar Flóra képekben — — — — —	319
<i>Szél Tivadar:</i> A háború genetikai hatásai — — — — —	103	<i>Princz Gyula:</i> A magyar vásárhelyek — — — — —	320
11. Zenetudomány.			
<i>Bartha Dénes:</i> A jánoshidai avarkori kettősség — — — — —	314	<i>Rapaics Raymund:</i> A természet-tudomány és a nagyszombati egyetem — — — — —	320
<i>Bartha Dénes:</i> Szalkai érsek zenei jegyzetei monostoriskolai korából — — — — —	315	13. Vegyes.	
<i>Bartók Béla:</i> Népzene és a szomszéd népek népzeneje — — — — —	96	Búvár. Népszerű tudományos folyóirat — — — — —	206
<i>Haraszi Emil:</i> A Rákóczi-induló — — — — —	315	Educatio Medicorum — — — — —	206
<i>Haraszi Emil:</i> Barokk zene és kuruc zene — — — — —	315	Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak a M. T. Akadémia elnökének, tiszteletbeli taggá választása harmincadik évfordulója alkalmából — — — — —	207
<i>Kodály Zoltán:</i> Néprajz és zene-történet — — — — —	96	<i>Jancsó Béla:</i> Egészségügyi tanácsadó az erdélyi magyar nép számára — — — — —	207
<i>Koudela Géza:</i> Liszt Ferenc hármas arca: művész, ember és magyar — — — — —	97	<i>Karbolt László:</i> A beteg falu — — — — —	207
<i>Molnár Antal:</i> A gyermek és zene — — — — —	97	<i>Kontra László és Bielik Tibor:</i> A falu egészségvédelme — — — — —	207
<i>Prahács Margit:</i> Forma és kifejezés a zenében — — — — —	316	<i>Ligeti Lajos:</i> Sárga istenek, sárga emberek — — — — —	208
<i>Révész András:</i> Bartók Béla útja — — — — —	316	<i>Szabó Zoltán:</i> A magyar ifjúság mozgalmi — — — — —	208
<i>Szabolcsi Bence:</i> A magyar zene története rövid összefoglalásban — — — — —	97	<i>Várady Aladár — Beregi Géza:</i> Erdélyi Monográfia — — — — —	208
<i>Szabolcsi Bence:</i> Népvándorlások kori elemek a magyar zenében — — — — —	316	Bibliografia:	
12. Természettudomány.			
Acta Chemica, Mineralogica et phisica — — — — —	317	Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. Dr. György Lajos — — — — —	403
<i>Aujeszky László:</i> Az időjárás és a mindennapi élet — — — — —	317	<i>Valentiny Antal:</i> Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év — — — — —	385
Erdélyi Múzeum-Egyesület:			
Elnökség:			
Az E. M. E. felhívása a régi irományok megmentésére — — — — —			

	Lap.		Lap
<i>Dr. György Lajos:</i>			
Főtitkári jelentés az E. M. E. 1931—1934. évi tudományos kiadványairól — — — — —	59	A bonczhidai kastély rajza a Roschkoschnik-féle terven 130—131	
<i>Br. Jósika János:</i>			
Elnöki megnyitó az E. M. E. 1935. február 17-i közgyűlésén — —	58	A Rahovei-utcai víztartó alapja, lefektetett oldalszelvényekkel 277	
<i>Br. Jósika János:</i>			
Gróf Mikó Imre sírjának megkoszorúzása az E. M. E. fennállásának 75-ik évében — — —	58	A kaplyoni volt Haller-kastély 356—357	
<i>Dr. Kántor Lajos:</i>			
Titkári jelentés az E. M. E. 1934. évi működéséről — — — —	62	A kassai volt jezsuita-templom 356—357	
<i>Veress Ferenc és Koleszár László:</i>		A „kolozsvári volt jezsuita-templom“ — — — — — 356—357	
Jelentés az E. M. E. Orvostudományi Szakosztályának Értesítőjéről — — — — —	61	A lovarda kapuja — — — 144—145	
Képek, rajzok, hasonmások jegyzéke:			
A bábonyi fatemplom — —	356—357	A m. bikali régi harangláb — 351	
A bonczhidai előudvar díszkapuja — — — — —	134—135	A mezőcsávási harangláb — — 352	
A bonczhidai kastély a XIX. század 40—50-es éveiben. H. Enger kőrajza — — — — —	148—149	Az északeleti sarokbástya és a nyugati szárny Kagerbauer Antal átalakításában — — 148—149	
A bonczhidai kastély belsőudvari homlokzata a keleti szárny részletével — — — — —	134—135	Az istálló kapuja. Fölötte balról Ariadne, Helios és Hermes szobrai — — — — — 144—145	
A bonczhidai kastély belsőudvari homlokzata a nyugati szárny részletével — — — — —	134—135	Blaumann portáléja a bonczhidai kastély belső-udvari homlokzatán — — — — — 144—145	
A bonczhidai kastély északi homlokzata — — — — —	132—133	„Csíksomlyói kegytemplom“ 358—359	
A bonczhidai kastély képe Meytens festményén — — — — —	130—131	Dísz-urnák az istálló külső homlokzatáról. A háttérben az északeleti bástya — — 142—143	
A bonczhidai kastély madártávlati képe — — — — —	130—131	Leder József XVIII. századvégi alaprajza a bonczhidai kastély északi traktusának emeletéről — — — — — 132—133	
A bonczhidai kastély rajza az Erras-féle terven — — — — —	130—131	Leder József XVIII. századvégi alaprajza a bonczhidai kastély északi traktusának földszintjéről — — — — — 132—133	
		Lohonu Christian Erras terve a bonczhidai parkhoz — — 130—131	
		Magyar mester terve a „szamosújvári Lászlóffy-palotához“ 358—359	
		„Marosvásárhelyi volt jezsuita-templom“ — — — — — 358—359	
		Részlet a bonczhidai parkról 148—149	
		Részlet a szoborgalériából. A jobbszálon Ceres alakja — 142—143	
		Részlet az előudvar belső homlokzatáról — — — — — 142—143	
		Részlet Nachtigall János szoborgalériájából. Jobbról: Theseus, Medea, Acteon szobrai — 142—143	
		„Udvarhelyi Ferences-templom“ — — — — — 358—359	

Tudományos feladataink,

tekintettel az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetvenötéves multjára.

Az E. M. E. 1935. február 17-én tartott ünnepi közgyűlésén előadta Dr. Tavaszy Sándor, az E. M. E. bölcs., nyelv- és történettudományi szakosztályának elnöke.

1. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Tekintetes Választmánya azzal bízott meg, hogy az Egyesület hetvenötödik évfordulójának ünnepén mutassam fel azokat a tudományos feladatokat, amelyek a nagy mult által ma minket köteleznek. E feladatokkal szemben tehát az a feladat vár reám, hogy azokat, a tudományos szemlélődés útján, az értékelő szellem világosságába helyezzem.

Ma azonban „feladatokról“, mégpedig „tudományos feladatokról“ beszélni csak azoknak és csak azok előtt lehet, akikben van még elegendő bizalom és erős reménység a jövővel szemben. Aki ma feladatokról beszél, ezzel megvallja, hogy hisz a szellemi élet lehetőségében, kifejezi, hogy dacol minden leverő ténnyel és bizonytságot tesz arról, hogy derült látással tud a jövőbe nézni. Ma illik reánk a prófétai szó: „sötétség borítja a földet, és éjszaka a népeket“. Alapos és különös okának kell lennie annak, ha valaki ma meg tudja őrizni és meg meri vallani makacs optimizmusát. Az E. M. E.-ben él ez a makacs optimizmus, bizonytsága ennek, hogy mer és tud a jövő tudományos feladatairól beszélni. Nem magunkban, nem vezetőinkben és nem is tagjainkban bízunk, hanem *bízunk a szellem kötelező erejében és hódító hatalmában*. Hiszünk abban, hogy a Lélek ott lebeg a Chaos felett és e Lélek által végül is a Logos és a Kosmos lesz az Úr! A Múzeum külön egyéni lelkének az a természete, hogy mint Minerva madara, csak a sötétség beálltával rebben a magasba. „A Múzeum gondolata — mondja Eszterházy Kálmán — csak az elnyomatás szomorúságában ölthetett testet, az akkor elvetett magot csak a vesztett szabadság forró könnyei érlelhetették meg“. Az E. M. E. azért erdélyi, mert magában hordozza az erdélyi lélek tragikus hősiességét és hősi tragikumát.

Ebben a tisztultabb légkörben és a lelkiség eme magaslatán forduljunk problémánk felé, nézzünk a tekintetébe s olvassuk le onnan azokat a titkos jegyeket, amelyek a jövőbe mutatnak és a jövődönkről szólnak.

I.

2. A tudományos feladatok azoknak a szellemi igényeknek a kifejezései, amelyek bizonyos magasabbrendű szükségek kielégítését követelik. *Szükség-igény-feladat*: ugyanannak a dialektikus sornak a három tagja. Dialektikus ez a sor, mert benne folytonosan továbbhullámzó és visszahullámzó mozgalmasság megy végbe. Mint minden igazi dialektikus viszonyban az egyes tagok, úgy ebben is a szükség — igény — feladat mozzanatai folytonosan egymásra utalnak: kérdeznek és visszafelelnek, felelnek és visszakérdeznek. Valamely történeti alkotás életrevalósága és értéke attól függ, hogy alkotó mozzanatai között fennáll-e ez a dialektikus mozgalmasság. Ha a szükségeknek nem felelnek meg az igények és ha a feladatok nem az igényekből következnek, akkor már kész van az a históriai zürzavar, amelyből csak a tengődés, majd a szellemi csőd és a bukás következik.

Ha ezt a történetfilozófiai elvet az E. M. E.-re alkalmazzuk, úgy megállapíthatjuk, hogy kétségtelenül a szükség-igény-feladat dialektikus mozgalmassága hozta létre. Jelenje és jövője is e viszony mozgalmasságának elevenségétől és életteljességétől függ. Mindezekből következik, hogy az én feladatom nem históriai, hanem elvi természetű. Ennélfogva mondanivalóim nem a hosszmetesz vízszintes síkjában, hanem a keresztmetesz függőleges vonalaiban mozognak. Csak azokra a tényekre utalok, amelyeknek ilyen elvi természetük van.

3. Felvetem tehát a kérdést: *Mi az a szükség, ami az E. M. E.-t létrehozta; melyek azok az igények, amelyek hetvenötéven át élettétek, melyek azok a feladatok, amelyekben ezek az igények, a mindenmapi munka légkörében, konkrét módon testet öltöttek?*

Az a szükség, amely az E. M. E.-t létrehozta, visszanyúl a XVIII. század második felébe. A nagy európai felvilágosodás hódító ereje ebben az időpontban már egyenesen ellenállhatatlan. Való s történeti tény, hogy ez előtt a szellem előtt a kis Erdély felől nyitva volt az út. Sőt, az erdélyi fejedelmi kor nagyszerű művelődési törekvései egyenesen előkészítették a hódítását. Az erdélyi fejedelmi kor tudományos enciklopédizmusa, amelyet elsősorban Apáczai Csere János, Kereszturi Pál, Szenczi Molnár Albert képviseltek, belső elvi rokonságban volt a XVIII. század európai felvilágosodásával. Hogy csak a főbb dolgokat említsem, így az erdélyi „tolerancia“ gondolata, ha nem is azonos, mert nem is lehet azonos a felvilágosodásával, de mint elvi csíra magában hordozza a felvilágosodás toleranciájának lehetőségét. Az a széles perspektíva, amelybe az európai felvilágosodás a kérdéseit beállította, és általában az a felvilágosult törekvés, amely a dolgokat a nagy összefüggéseik egészébe akarja szemléltetni, ismét feltalálható az erdélyi fejedelmi kor minden jelentős tudós személyiségének igyekezetében, nem véve ki még a legkizárólagosabb lelkű egyházi férfiakat sem. Aki az erdélyi szellemi élet történetét ismeri, az nem fogja megállapításunkat kétségbevonni és nem fogja elfogultnak nyilvánítani. Ez a magyarázata annak, hogy minket, erdélyieket, egy cseppet sem lep meg, hanem magától értetődőnek tartjuk, hogy Bod Péter már 1760-ban

felveti az erdélyi akadémia gondolatát, majd nemsokára Hermányi Dienes József és Benkő József hirdetik, Teleki Sámuel és Batthyány Ignác pedig már nemcsak hirdetik, hanem nagyszerű kísérletet is tesz nek a múzeumi gondolat megvalósítására.

Közel száz év telt el, amíg 1859 november 23-án „az erdélyi Múzeum-egylet és Múzeum“ gondolata megvalósult. Ezalatt a száz év alatt mennyi minden történt és Erdély legderékabb férfiainak mennyi külső és belső küzdelmet kellett megvívniók! Mennyit csalódtak és mennyit reméltek, hányszor lemondtak már mindenről és hányszor kezdtek újból reménykedni, a Múzeum-Egyesület és a Múzeum gondolatát azonban nem tudták elejteni, ismét visszatértek ahhoz és az újrakezdés makacsságával újra nekilendültek a megvalósításához. Ennek a száz évnek a története különösképpen mutatja, hogy a múzeumi gondolat mögött mekkora és milyen élő szükség rejlett, és hogy ezt a szükségét Erdély vezető személyiségei milyen mélyen érezték és fájlalták!

Mikó Imre és hozzá méltó kiváló kortársai rádöbbsenek arra a nagy lelki nyomorúságra és elmaradottságra, amely a mult század első felében az erdélyi magyarságot jellemezte. Meglátták azt a nagy pavlagot, amely a magyarság tekintélyes részét, még ebben az időpontban, magába foglalta. Észrevették „az értelmesedés“ kritikus hiányát, a kulturális és civilizátorikus fogyatékoságot és kínzó szegénységet. De nemcsak rádöbbsenek erre, nemcsak látták és észrevették, hanem annyira a magukévá tették, hogy saját személyes ügyüknek tekintették. Nem tartoztak azok közé az esztétizáló lelkek közé, akik megelégszenek a felismert hiányok pontos megragadásával és irodalmi kifejezésével, hanem, mint alkotó szellemek, akik telve voltak cselekvő energiákkal, valósággal szenvedtek, vívódtak a megvalósítás nehézségei és akadályai miatt. A kritikai nemzetszemlélet, amelyről ma annyi szép és okos beszédet hallunk, de amely ma csak beszéd és beszéd, csak szép szó és fellengző hivalkodás, igen sok esetben az érvényesülés igen könnyű és síma útja, akkor nemcsak hiánytalanul őszinte és igaz volt, de tényleges előkészítője a pozitív nemzetnevelésnek. Mikó Imre világosan látta, hogy az erdélyi magyar értelmiség műveltsége fogyatékos, tudása felszínes és nem alapos, tudásszomja nem emésztő, az igazság számára fellengző frázis és nem a lélekbe égetett szellemiség. Valóságos divatja van — amint Mikó Imre mondotta — a mindenből-valamit-tudásnak, a mindenhez-való-értés nyegleségének.¹ Divatja van annak a magyar szofisztikának, amely az ismeretet, a tudást, a tudományt, sőt az igazságot is csak a fórumon való forgolódás és a szónoklás eszközének tekinti.

Ennek az intellektuális-kulturális elmaradottságnak megfelelő volt az erkölcsi silányság, amely a közönyös tétlenségben és a rút önzésben nyilvánult meg. Az uralkodóvá vált fényűző szellem, amely merőben idegen volt a puritán erdélyi lélektől, olyan igényeket ébresztett, ame-

¹ Mikó Imre megnyitó beszéde az alakuló közgyűlésen. Megjelent az E. M. E. Évkönyvben, I. f. 1860.

lyek a haszontalan és léha életmódot csak fokozták. Ezt az erkölcsi szükségét, amely egyenesen válságossá tette a társadalmi életet, tovább fokozta a jobbak lelkében az a szomorú tapasztalat, hogy az iskolákon kívül mennyire hiányoznak azok a kulturális egyesületek, intézmények, gyűjtemények és múzeumok, amelyek hivatva lennének Erdély szellemi színvonalát emelni. Etnográfiai és történelmi emlékeink ezer veszély között kallódnak. Nagybecsű irodalmi dokumentumok, fontos forrásértékű feljegyzések, levelek, könyvek ismeretlen helyeken lappanganak. A gazdag és változatos erdélyi természeti élet szemléltető anyaggyűjtésére sehol semmiféle komoly kísérlet nem történik, legfeljebb egyes magánosok hódolnak kuriózum-gyűjtő szenvedélyüknek.

Ime, nagyon röviden felvázolva ez az a szomorú háttér, amely a szellemi szükség érzetét felébresztette és tudatosította a Nagyajtai Kovács Istvánok, a Kemény Józsefek és főképpen a Mikó Imrék lelkében. Bizonyosnak látszott, hogy minél mélyebben és fájdalmasabban ragadta meg Erdély legjobbjainak lelkét a súlyos szellemi válsággal fenyegető szükség, annál nagyobb lánggal csapott fel lelkükből az elhatározásra, a tette hajtó szenvedély tüze. A nagy szükség igényeket ébresztett, a szellemi szükségnek megfelelő szellemi igényeket. A sokféle akadályt, amely múzeum-alkotó akaratuknak útjába állott, igazi erdélyi szívóssággal és elszántsággal igyekeztek legyőzni, vagy erdélyi leleményességgel kikerülni.

4. Az E. M. E. alapítói nemcsak a szükség felismerésében voltak nagyok, de azok voltak a szükségeket legyőző szellemi igények ébresztésében is. Az igények ébresztésében csak akkor van baj, ha azok nem felelnek meg a szükségeknek, ámbar az erkölcsi és általában a szellemi igények növelésében sohasem lehetünk eléggé követelődzők. Az E. M. E. alapítói azonban ebben a tekintetben nagyon józanok voltak. A lehetőségeket és körülményeket mindig számításba vették.

Mindenekelőtt azzal az igénnyel léptek fel, hogy abban a kulturális hódításban és építómunkában, amelyet elkezdettek, mindenkinek részt kell vennie. Az egész erdélyi társadalmat meg akarták nyerni a nagy ügynek, mert hiszen az egész erdélyi társadalomnak akartak szolgálni. Amint azt Nagyajtai Kovács István kifejezte volt, „erdélyi“ múzeumot akartak alapítani nemcsak abban az értelemben, hogy az Erdély volt és jelenlegi népeinek a megismerhetésére szolgáljon minden tekintetben, hanem abban az értelemben is, hogy az az egész ország javára és dicséretére váljék és minden erdélyi nép kimívelését segítse elő.² Együtt akarták látni mindazt a múzeumi anyagot, amely elegendő Erdély történetének a megírására, az erdélyi hon etnikai, nyelvi sajátosságainak a megismerésére, valamint a műizlés csinosítására. De még ezzel sem elégedtek meg, hanem, mint egykoron Apáczai Csere János, olyan eleven és valós kultúrát akartak alkotni, amelyből civilizátorikus kezdeményezések következnek a gazdasági, ipari élet terén is. Ezeknek az időknek a szóhasználatában a „nemzetesedés“ és az „értelmesedés“

² *Az erdélyi magyar nemzeti múzeum ügyében.* Ismertette az E. M. 1909. 362–64. lapján.

mellett a leggyakoribb ezeknek a hasonlóságára alkotott „iparosodás“, amelyet már a negyvenes években éppolyan hévvel követeltek, mint a nemzeti és kulturális igények elismerését.

A nemzeti szellem fellendülésének és öntudatra ébredésének ebben a korában a tiszta és józan idealizmus tör fel a múzeum-alapító Mikó Imre lelkében, s ennek az alakító közgyűlésen a következő szárnyas szavakban ad kifejezést: „Mint a hit sáfárai balszerencsében a vallás vigasztalásával enyhítik a fájó kedélyt: úgy a népek sorsát szívében ápoló bölcs és államférfi, az anyagiság túlsúlya és a megpróbáltatás napjaiban vigasztalólag mutat az erkölcsiség és szellemi érdekek fejlődő állapotára, s mindkettő enyhítő körülményt lát abban, ha a — másképp szenvedő — népeknél a szép és nagy eszmék a szívekhez utat lelnek, a jobbaknál a tettvágy ki nem hal; ha vannak a társadalmakban, kiknek munkássága által a tudomány terjed, az eszmék és tények igazságát sokan érzik és keresik, a közerkölcsiség emelkedőben van. Mert az emberiség keblét öröktől fogva azon belső hit melegíti, hogy a szellem ereje biztonnal megvédi legdrágább érdekeit“.³ *A szellem erejébe vetett ez a nagyszerű bizodalom készíti Mikót és híveit a sajátosan színezett nemzeti szellem nevelésére és izmosítására.* Világosan látja, hogy e „kis hon“, Erdély, elsősorban a maga erejére van utalva, össze kell tehát szedni minden erőt, amely a szellem hatalmába vetett bizalmat növeli. Ennek útja pedig elsősorban a történelmi öntudat képzése és erősítése. Össze kell gyűjteni minden adatot, ami a multra vonatkozik. „Mint a külvilág — mondja Mikó Imre — testi érzékeink által lesz szemlélődésünk tárgyává: úgy adják a régi adatok, könyvek, kéziratok, érmek, szobrok, kövek s más műemlékek szellemünknek rendelkezésére a mult idők kihalt alakjait, romokká lett alkotásait, feledésbe ment történeteit! Elhanyagolni, elpusztulni hagyni ezeket, annyit tenne, mint magunkat látó és halló idegeinktől megfosztani. Ily nemzet multja zárt kriptához hasonló, melynek titkait senki sem ismeri, földüreghez, mely elborított városok romjait takarja; rá nézt a lefolyt századok egy hangtalan ür, kietlen pusztaság; az ily nemzet hasztalan élt, hasztalan szenvedett, mert életében csak helyet töltött, szenvedésein okulni nem tudott, jelenének nincs alapja, jövőjének nincs józan reménye: mint zöld lapp úszik ideig-óráig a világ tengerén, míg a fel-támadt vihar nyom nélkül a mélybe meríti.“⁴ Mennyi nagyszerű igény, jövőbe néző remény, mennyi szent elhatározás, forró tettvágy zeng és zúg ezek mögött a súlyos megállapítások mögött. És úgy érezzük, hogy ezeknek sötét mélyéből a magasba néző és a felfelétörő nemzeti lélek csattogtatja fehér szárnyait.

A Múzeum-Egyesület történetébe tartozik azoknak a konkrét feladatoknak a felsorolása, amelyek az alapítás első idejében főképpen Mikó Imre által kitűzettek és testet is öltöttek. Az alapítást követő első két évtizedben az ő izzó, nagy lelke a *múzeum anyaggyűjtésén* és annak *szakszerű elhelyezésén* csüng. A Széchenyi István szelleme szól

³ I. m.

⁴ I. m.

az ő puritán erdélyi lelkén át, amikor öntudatos-tudományos-kultúrpolitikai koncepciójának megfelelően hirdeti, hogy hazánk történeti, földrajzi, statisztikai, természetrajzi, földtani és műipari adatainak a gyűjtésével kell előkészíteni a honismeretnek lehető nagy körben való terjesztését, azzal a céllal, hogy e földnek fiai önismeretre, a hon földjének megbecsülésére és a közboldogság előmozdítására serkentessenek egyrészt, másrészt új ösztönzést és lendületet adjanak a gazdasági, a kis- és nagyipari, valamint a kereskedelmi vállalkozásnak. Nagy szükségünk van — mondja — „különösen a haza multjának ismeretére azért, mivel abból fejlődött a jelen: a multban vannak elhintve sokszor a késő jövőndők magvai, sőt a jelennek épületére szolgáló nem egy tanulsága is. Miként tudjuk meg mindezt, ha az eseményeket az évekhez és embernyomokhoz — ezekhez az idők örök rámaihoz — nem kötjük? Miként tanulhatunk a lefolytakból, ha adatait össze nem gyűjtjük?“ Humboldt-ra hivatkozik, mondván: „*A tudás ott kezdődik, hol a szellem tárgyának minden anyagát birtokába kerítette*“.⁵

5. Mikó Imre a Múzeum-Egyesületet a nemzeti műveltség és haladás szervének tekintette és az 1868 febr. 17-én tartott közgyűlési megnyitójában hangsúlyozta, hogy „távol van tőlünk a gondolat, hogy múzeumunkat tudományos akadémiának tartsuk“. Az 1860. évben felmerül már ugyan a *szakosztályi* szervezkedés gondolata, de azzal az igyekezettel, hogy a teljes szakszerűséggel és módszerességgel üzőtt tudományos kutató munkának nem szabad önmagába zárkóznia, hanem eredményeit megfelelő formában a művelődést óhajtó nagy közönség elé kell vinnie.

A hetvenötéves multon szemlélődve, mutassunk reá röviden arra a változásra, amely 1872-ben a helybeli tudomány-egyetem alapítása után következett be. Köztudomásu tény, hogy az egyetem létesítésére az E. M. E. gyűjteményei döntő befolyással voltak. A múzeum-alapító Mikó Imre az Egyesületre szerencsésnek tartotta az egyetemmel kötött szerződést és általában azt a szövetséget, amely a két intézményt egy munkaközösségbe vonta. Nagy reménységgel nézett a jövőbe és azt várta, hogy ez a szövetség élénkíteni fogja a Múzeum-Egyesület munkáját és fokozni fogja azt a társadalmi érdeklődést, amely egyedül biztosíthatja egy egyesület erősödését és további virágzását. Ebben a reménységben azonban már nagyon korán csalódnia kellett. Az új egyetem tanárai ugyan kevés kivétellel résztvettek az egyesületi munkában, azonban az igazgatásuk alatt álló gyűjtemények szaporításában és felvirágoztatásában már nem tudták kellőleg méltányolni azt a nemzetársadalmi erőt és érdeklődést, amely a Múzeumot létrehozta és éllette. Épen az egyetemmel való kapcsolat következtében, Mikó Imrének 1876 szeptember 16-án bekövetkezett halála után, megindul az Egyesületben a szakosztályi tagolódás és elkülönülés. Finály Henrik titkár 1889-ben az Egyesület közgyűlésén tartott titkári jelentésében már megállapítja, hogy az Egyesület tudományos működése a szakosztályokba ment át, amelyek, amint mondotta, „teljes önállósággal működnek“. Ugyanebben

⁵ I. m

a jelentésében azt jövendőli, hogy meg fog történni az átalakulás, amely biztosítja az Egyesület „létjogát“, s ez szerinte abban áll, „hogy az együletnek a szó szoros értelmében tudományos, vagy, ha úgy tetszik, tudós társasággá kell válnia“. Ezzel megindult a múzeumi és az akadémiai gondolat között folyó harc. *Az Egyesület életére nézve azonban ez a harc nem volt olyan káros, amint azt sokan látják, amint a szakosztályi elkülönülés sem ártott, hanem inkább használt az Egyesületnek.* Sokkal többet ártott az az ellentét, amely az egyes szakosztályok, a szakosztályok és a Múzeum kormányzó szervei, valamint a Múzeum-Egyesület és az egyetem között hovatovább mindinkább kifejlődött. Ezek az ellentétek szülték azt a sok kicsinyes féltékenykedést, személyi surlódást és ellenségeskedést, amely az Egyesület külső keretét meg nem bontotta ugyan, de az Egyesület második harmincéves szakaszába lehetetlenné tette a belső szellemi egységet s ezzel nagymértékben csökkentette az Egyesület társadalomnevelő és építő munkáját.

Szekfü Gyula éles és kemény szavakban állapítja meg, hogy a mult nemzedék magyarságától, amely közvetlenül a világháború befejezése előtt szerepelt, „sok lim-lomot, színházi díszleteket, potemkinfalvakat, farsangi maszkokat örököltünk, de egyetlenegy rendes öltözetet sem...“⁶ Nem vizsgálom, hogy egyetemes magyar történeti vonatkozásban mennyi igazság rejlik ebben az állításban, arra azonban rá kell mutatnom, hogy Múzeum-Egyesületünk ama utolsó nemzedéke, a belső ellentétek ellenére is, nemcsak megőrizte, de gazdagon felékesítve át is adta nekünk azt az ünnepi öltözetet, amely nemcsak véd és óv, hanem egy emelkedettebb életfolytatás hatásos kifejezőjévé is válik azáltal, hogy felébreszti bennünk a nemzeti megújulás szükségérzetét és kényszerét. Hiányzott ennek a nemzedéknek életéből a nemzeti és tudományos szolidaritás, de nem hiányzott a saját tudományos munkájával szemben érzett hűség, megbízhatóság és felelősség. Ezek a nagy erények intsenek és figyelmeztessenek arra, hogy nagy hiányosságaikat és hibáikat úgy ismerjük meg, hogy azokból ne mentséget és ürügyet merítsünk saját gyöngeségeink fedezésére, hanem új kötelezést egy új szolidaritás kiépítésére.

Ennek az új szolidaritásnak a köre és a formája is más. Megszűnt a kör, amelyben élünk, megváltozott a forma is, amelyben élünk *kell*, mert megváltozott az a szituáció és az az összefüggés, amelybe jutottunk. Szűkebb a kör, amelyben élünk: a kisebbségi élet szigete ez, és más az életforma, amely kötelezőleg előttünk áll: t. i. a külső politikai közösség helyét a belső szellemi közösségnek kell elfoglalnia. Mindez egy merőben megváltozott élet- és világszituációban történik, amelyben kiszámíthatatlan sokféle tényező úzi rajtunk is, felettünk is és kívülünk is rettenetes játékát. Fordítsuk hát tekintetünket erre a jelenre, ennek közelebbi és távolabbi feladataira!

⁶ Szekfü Gyula: *Történetpolitikai tanulmányok*. Napkelet Kvtára. Bp. 1924. 11 l.

II.

6. *Szükség-igény-feladat.* Ma is ebben a dialektikus menetben és ennek mozgalmasságában megy végbe, kell végbe mennie annak az életnek, amelyet az E. M. E. keretez be. E három mozzanat között folyó élet elevenségétől és életteljességétől függ ma is az E. M. E. jelen munkássága és jövő sorsa. Minél mélyebben ismerjük fel és éljük át azt a nagy lelki nyomorúságot, amelybe jutottunk, minél inkább a saját személyes ügyünké válik az a szellemi szükség, amelyben az erdélyi magyar szellemiség vergődik, annál égőbb vággyal ébrednek fel bennünk azok a szellemi igények, amelyek új feladatokra ébresztenek, és annál több cselekvő energia szabadul fel bennünk az új feladatok megoldására. És fordítsuk meg a sort, mert a dialektikai viszony megengedi, sőt követeli. T. i. feladataink életteljessége mindig attól függ, hogy szellemi igényeink mekkora erővel törnek fel azokon; az igények virulenciáját pedig folytonosan éleszti a szükség égő fájdalma.

Most nem foglalkozom sem a politikai, sem a gazdasági szükség kérdésével. Már csak azért sem, mert hiszen ezeknek a kínzó hiánya ott lüktet szellemi szükségünk mélyén. Még ezt a nagy szellemi szükséget sem tudhatom egyetlen egészében megragadni, hanem csak tüneteiben. Ilyen tünetei ennek mindenekelőtt a nemzeti-történeti öntudatunk gyöngülése, általános műveltségi színvonalunk esése, nyelvünk folytonos romlása, etnikai sajátosságaink mállása és etikai minőségünk fokozatos csökkenése. Ezekben a tünetekben nyilatkozó szükség már egyenesen válság abban az értelemben, hogy ott állunk a történeti fejlődés valamely új és életbevágó ítéletének a kimondása előtt. Óhajtanók már halani ezt a létítéletet, de másrészt félünk is tőle, szívesen halogatjuk az időpontját. Szükségünket csak növeli az a tétlen várakozás, amelyben éveinket prolongáljuk, azzal a biztatással, hogy hátha nem is lebeg felettünk egy ilyen létítélet, hátha az még csak a messzi jövő homálybavesző lehetősége. Vigyázzunk, nehogy ezzel a szellemi tétlenséggel, ezzel a lelki lustasággal, ezzel a mával megelégedő tengődéssel súlyosbítsuk helyzetünket és még jobban veszélyeztessük szellemi és erkölcsi birtokállományunkat. Létünk szemléletében nem lehetünk eléggé pesszimisták és egyben eléggé optimisták, egyszerre és egyúttal. Egészen minél jobban a szükség, amelyben élünk, de viruljon minél élénkebb színekben az új élet kertjének viránya. És minél jobban megtelik a lelkünk a teljesebb, az egészségesebb nemzeti-élet ősi igényeivel, amelyek mint életparancsok feszítik már nemcsak akaratomkat, hanem benne egész életvalónkat, térjünk vissza minél előbb pusztá jelenünk ijesztően sötét képéhez, nehogy illúziók és elképzelések áldozatai legyünk.

Ebben a jelenvaló szükségben az E. M. E.-re nézve ma már anachronizmussá vált a múzeumi és az akadémiai gondolat közötti harc. Mi már nem tűzhetünk magunk elé akadémia-alapítási terveket a nélkül, hogy nagyzási hóbortba ne essünk. Reánk nézve el van döntve a kérdés. Mi már csak az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, mint muzeális gyűjteményeket fenntartó társadalmi egyesületnek a védelme alatt foglalkoz-

hatunk nagyon szűk, mondhatnám baráti körben, tudományos munkával, de sohasem önmagunkért, hanem azért a nagy szükségben leledző nemzettársadalomért, amelynek betegsége a már jelzett tünetek fenyegető képleteiben villog a szemünk előtt. Nekünk, kik az E. M. E. szakosztályi tudományos munkáiban dolgozunk, le kell mondanunk az egyéni érvényesülés mindama lehetőségeiről, amelyek a boldogabb államalkotó népek tudós fiai előtt ragyognak. Mi csak egyre nézhetünk önzetlenül, érdek nélkül, magára a tiszta tudás és igazság nagy ügyére és arra a *szükségre*, amelyet ennek az ügynek szolgálatával gyógyíthatunk. Az E. M. E. ma nem ápolhat más igényeket, csak olyanokat, amelyek az erdélyi magyar nemzettársadalom szükségének megfelelnek. Egyenesen bűnös és karhozatos dolog ma olyan igényeket ébresztgetni és táplálni, amelyek nem a mi közös sorsunk szükségéből születnek. A mai embernek is az a főbaja, hogy igényei megelőzik a szükségéit és mesterségesen tenyésztett igényeihez, indokul, kiagyalja a szükségeket. Jó nekünk ennél a kérdésnél Mikó Imrére hallgatnunk, aki nem győzte elégszer elmondani más szavakkal, de ugyanezzel a lényeggel, hogy sajátos egzisztenciánk nem engedi meg, hogy az akadémiai exkluzivitás igényét dédelgessük, hanem azokat az igényeket kell kielégítenünk, amelyek népünk és értelmiségünk megüresített és megviselt lelkéből kiáltanak felénk.

7 Ha helyzetünk szükségét és az ennek megfelelő igényeket így nézzük, akkor ebből a szemléletmódból önként következnek azok a tudományos feladatok, amelyek sürgetőleg előttünk állanak.

Mindenekelőtt tekintsünk magára a Múzeum-Egyesületre, mint társadalmi szervre, amelynek segítsége és védelme alatt tudományos feladatainkat szolgálhatjuk. Tudományos feladataink érdekében mindenekelőtt feladataink vannak Egyesületünkkel szemben. Nem közömbös, hogy milyen a ház, amelyben védelmet találunk, és nem mellőzhető a kérdés, hogy micsoda kötelességeink vannak ősi házunkkal szemben. Az E. M. E. jó hagyományai azt követelik meg tőlünk, hogy főgondunk legyen a belső egyesületi szolidaritás, amelyet folytonosan építenünk kell: tagok és tagok, szakosztályok és szakosztályok, tagok, szakosztályok és kormányzó testületek között. Ennek a szolidaritásnak mindenekelőtt az Egyesület munkája iránti érdeklődésben kell megnyilvánulnia. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy csak a saját szakosztályunk életnyilvánulásai iránt érdeklődjünk, nemcsak azért, mert ma nekünk különösképpen szükségünk van a mindig nagyobb, a mindig mélyebb igazságra, hogy általa nemesebbé váljék életünk és világunk, hanem azért is, mert csak személyes érdeklődésünkkel vihetjük bele Egyesületünk szervezetébe azt a *lelki kötő-anyagot*, amely nem kívülről, hanem belülről tartja össze azt. Ezt a feladatot az Egyesülettel szemben a tagok nem háríthatják a vezetőkre, a vezetők nem vethetik tovább a szakosztályokra és a szakosztályok nem tolhatják át egymásra. Ma mindenkinek megvan a maga helye az Egyesület minden életnyilatkozatában, hogy minél több sugarat szedjen össze minél több tag, hogy minél több szükségben sínylődő tagra, vagy még nem tagra áradjon minél több világosság!

Az egyesületi szolidaritás érdeke nem engedi meg, hogy a szakosztályok tudós tagjai a „szakszerűség“ cégére alatt úgy elzárkózzanak egymástól, hogy csak a saját szaktudományi munkásságukkal törődjenek, hanem az azonos szellemű magyar tudományosság eszményének vezérlete alatt egyeknek kell lenniök, hogy az Egyesület úgy tartsa össze őket, mint valami nagy családi fészek. Annak a nagy szükségnek, amelyben mi ma élünk, csak ez a magatartás felel meg. Ma olyan kevesen vagyunk, akik tudományos munkával foglalkozhatunk, hogy nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy a szakszerűség a szétszóródásig atomizáljon bennünket.

8. Ha ezek a megállapítások tudományos feladataink sorában inkább szervezeti kérdésekre vonatkoznak, úgy már közvetlenül tudományos feladat részünkre az egyetemes magyar tudományos étellel való szolidaritás kiépítése. Az új országhatárok a „*nagyobb igazság nevében*“ szétdarabolták a magyarság politikai egységét, ebből a politikai megosztásból azonban nem következik a magyar szellemi élet egységének a széttörése is. *Ugyanazon „nagyobb igazság nevében“* követelnünk kell, hogy biztosítsák részünkre annak a lehetősége, hogy az egyetemes magyar szellemi étellel való politikamentes egységünket nyíltan és őszintén fenntarthassuk és ápolhassuk. Az országhatárok nem állhatják útját annak, hogy a politikától ment, tisztán tudományos szellemi termékek a különböző országokban élő magyaroktól eljussanak hozzánk és viszont tőlünk a többi töredékekhez.

Az E. M. E. elengedhetetlen tudományos feladata, hogy amikor igyekszik, gyöngye erői szerint, az európai tudományos étellel való szolidaritását ápolni, elsősorban ápolnia kell ezt az egyetemes magyar tudományossággal. Feladataink sorába tartozik közvetíteni azokat a tudományos eredményeket, amelyek a magyar tudományos szellem gyümölcsei. Végre meg kell látnia és meg kell győződnie az uralkodó nemzetnek arról, hogy az egyetemes magyar szellemiséggel való egységünk a tudományban, a művészetben, az irodalomban nem jelent semmiféle politikai kárt az állam egységére, ellenkezőleg, nagy előnyt jelent, mert csak így tudjuk megővni az erdélyi magyar lelket a káros politikai és társadalmi herezisek fertőzésétől és csak ezen az úton tudjuk azt országépítő komoly tényezővé tenni!

9. Ha tovább vizsgálom a mi általános tudományos feladatainkat, akkor sürgetnem kell, hogy Egyesületünknek minden eszközt meg kell ragadnia, hogy lehetségessé tegye a saját anyagi és erkölcsi erejével és befolyásával tudományos művek megjelentetését. Nagy leleményességgel új anyagi forrásokat kell megnyitnia, hogy ennek a feladatának, ha korlátozottan is, de eleget tegyen. Itt nem lehet költségvetési akadályokra hivatkozni. Ha Mikó Imre az első idők költségvetése keretén belül akarta volna megoldani azt a sok súlyos feladatot, amelyet becsülettel és dicsőséggel meg is oldott, akkor a kezdet-kezdetén le kellett volna mondania minden kezdeményezésről. Az E. M. E. mint társadalmi egyesület nem nyugodhatik bele abba, hogy kipusztuljon közösségének lelkéből az a *propagatív erő*, amely arra készítette a múltban is és arra kell készítenie a jövőben is, hogy ne csak abból éljen,

amit örökölt, abból, amit kényelmesen és lusta fiú módjára őseitől átvett, hanem a bennerejlő akaraterőnek tevékeny, szorgos, munkás kedvvel olyan hódító erővé kell válnia, amely a régit, még az elveszett régit is újjal pótolja. *Az lesz a mi Egyesületünknek a döntő órája, amikor kiderül ez a propagatív életképessége, vagy az lesz a halálos órája, amikor az derül ki, hogy ez az életképesség benne elsenyvedt.*

Az E. M. E.-nek fel kell vennie tudományos feladatainak sorába annak a tervnek a folytatását és idők folyamán a megvalósítását, amelyet Mikó Imre még a Múzeum-Egyesület megalakulása előtt az „Erdélyi Történelmi Adatok” kiadásával kezdeményezett, egyenesen azzal a szándékkal, hogy abból Erdély monográfiájának kell megszületnie. Én *Erdély monográfiája* alatt egy olyan széles értelemben vett nagy műre gondolok, amely az E. M. E. mindenik szakosztálya elé valami tartós és maradandó becsű cél megvalósítását tűzi ki, és egy olyan munkaközösségbe vonja a szakosztályokat, amely a legbensőbb kapcsolatot teremt meg azok között. Ez az átfogóerejű cél nem egy könyvet, vagy talán nem is egy művet jelent, hanem jelent egy állandó tudományos munkát, amelyen folytonosan dolgoznia kell az egymásután következő nemzedékeknek, még akkor is, ha talán egyik vagy másik nemzedék a maga számára meg is oldotta ezt a feladatot.

Ezt a célt, az ebből következő munkaközösséget, ezt a nagyszabású tudományos tervet, vagy közelebről fogva fel, ezt a művet csak az E. M. E. vállalhatja és csak ő tudja becsülettel betölteni, újból és újból felvenni.

10. Nem tartozik az én itt kiszabott feladatom körébe azoknak a feladatoknak a részletezése, amelyek a szakosztályok szaktudományi munkásságát határozzák meg. Ismételten volt alkalmam már másutt ezekkel foglalkozni.⁷ Csupán azt az alapelvet hangsúlyozom most, hogy az erdélyi magyar tudományosságnak mindenekfelett azokra a sajátos tudományos feladatokra kell tekintettel lennie, melyeket helyette senki más elvégezni nem tud. Mindenik szaktudománynak megvannak a sajátos erdélyi, vagy erdélyi-keleteurópai feladatai, csak fel kell ismernie azokat. A tudományos megismerésben is *onnan* kell kiindulnunk, *ahol vagyunk*. Ez a lokális kiindulási pont teszi tudományosságunkat egzisztenciálissá is, sajátossá is, komollyá is, de ez teszi egyetemessé is, mert a nagy európai összefüggésekig is csak a közvetlenül első útján lehet eljutni. Aki a közvetlenül elsőt, a „*hic et nunc*” kategóriáját átugorja, annak a tudományossága nélkülözi azt az orgánikus fejlődést, amely azt határozottá, alapossá teszi.

Ennek az alpelvnek a hangsúlyozása hozza magával azt a feladattunkat, hogy keresnünk kell *a román tudományossággal* való kapcsolattunkat, vagy legalább is, ha ma erre elég mostohák még a körülmények, nekünk mindig késznek kell lennünk, amint mód és alkalom kínálkozik, ilyen irányú feladataink megvalósítására. Azonban nemesak ké-

⁷ *Magyar tudományos törekvések Erdélyben*. Erdélyi Múzeum, 1930. 7—9. szám; *Az erdélyi magyar tudományos élet útja*. Erdélyi Helikon, 1934. okt. sz. Ezekon kívül több elnöki megnyitóban.

ezeknek kell lennünk, hanem eléggé erőseknek is, hogy ennek a kapcsolatnak a felvétele és fenntartása ne az elnéző jóakaraton, hanem a kölcsönös tiszteleten és megbecsülésen nyugodjék. A magunk részéről ki kell zárunk tudományos törekvéseinkből minden politikai tendenciát, mint olyat, amely nem való oda és nem méltó a tudományossághoz. Ezt kell tennünk még akkor is, amikor velünk szemben ilyen tendenciák érvényesítését látjuk! Sőt, annál inkább, mert *a kisebbségi sors világmisziója éppen abban van, hogy szenvedéseket, megaláztatásokat és visszautasításokat hordozva szolgálja a legtisztább emberi szándékot, a legjobb emberi indulatot és mindenekelőtt az elérhető legmagasabb emberi igazságot!*

11. És végezetül hadd hangsúlyozzam, hogy Egyesületünknek gondosan örködnie kell azon, hogy a hetvenötéves mult tisztult, salaktalan *hagyományait* megőrizzük és fenntartsuk. Ezek a hagyományok, különösképpen úgy, amint azokat Mikó Imre már megfogalmazta, megszabják az E. M. E. társadalmi, közművelődési és muzeális feladatait. Ezekről a hagyományokról lemondanunk nem lehet és nem szabad, de létünk veszélyeztetése nélkül azoktól elkalandoznunk sem szabad. Ezeknek a hagyományoknak a tiszteletében össze kell fognunk, hogy ennek a régies hangzású szónak — honisme — a jelentését minél szélesebb értelemben kidolgozzuk, azt minél jobban elmélyítsük, hogy mialatt ezen dolgozunk, magunk is jobban elmélyüljünk, jobbakká és igazabbakká váljunk. *Elérkezett az ideje nemzeti önösszeszedésünknek.* Ez pedig sikeressé csak akkor válik, ha az E. M. E. megfeszített figyelemmel csüng a honisméből következő *sajátos* és egyetemes, *egyetemes* és sajátos tudományos feladatain. Ezeket a feladatokat vállalnunk kell minden szenvedések és próbák között is, a jobb jövő reménységével zarándokolva napról-napra nagy alapítónk, Mikó Imre jelmondata alatt: *Et facere et pati fortia!*

Eminescu Mihály költeményei.*

I.

Eminescu Mihály a román irodalom legkitűnőbb lírikusa. Valamennyi elődjét feiülmulta, az utódok közül pedig maig sem érte őt utól senki. Caragiale egyenesen úgy látja, — bár az ilyen látomásokat egy új tehetség felbukkanása legott elfujja, — hogy századok fognak eltelni, míg egy második Eminescu fog születni. Eminescu azonban nemcsak nemzete irodalmának klasszikusa, a román lírai költészet legnagyobb értéke és eddig legmagasabb mértéke. Ennél több: világirodalmi alak. Útban van, hogy helyet vívjon ki magának és nemzetének a világirodalom klasszikusai között is. Kétségtelen bizonyítéka ennek költeményeinek a legkülönbözőbb idegen nyelven megjelent nagyszámu fordítása, aztán az életéről és költészetéről írt cikkek, tanulmányok, jellemzések hosszú sora.¹

A magyar irodalmi körök és olvasóközönség előtt is már régebb

* *Mihail Eminescu összes költeményei*. Cluj-Kolozsvár. 1934. Új Erdélyi Könyvek, 1. sz. 188. l.

¹ Önálló kötetben megjelent fordítások. Német: 1. Gregorovitz Em.: *Deutsche Übersetzung aus den auserlesenen Dichtungen des verstorbenen rumänischen Poeten Michail Eminescu*. București, 1901.² (Életrajz Maiiorescu T.-tól és 19 költemény fordítása.) 2. Tecontia V.: *M. Eminescu Gedichte*. Buc. 1903. (25 költ.) 3. Botez N.: *Mihail Eminescu's Gedichte*. București, 1930.² (25 költemény). 4. Schroff W. Maximilian: *Mihail Eminescu's Gedichte-Novellen*. Buc. 1923.² (61 költ. és 2 novella ford.) 5. Orendi-Hommenau Viktor: *Mihail Eminescu. Ausgewählte Gedichte*. Temesvár, 1932. (35 költ.) — Angol: I. S. Pankhurst és O. Stefanovici: *M. Eminescu-Poems*. (Iorga előszavával) London. 1930. 120. l. — Francia: 1. Miller-Verghy Marg.: *Quelques poesies de M. Eminesco*. Buc. 1910.² (Életrajz Vlahutától és 42 költ. ford.) 2. Soutzo Al.: *Quelques poesies de M. Eminesco*. Iași, 1911. 3. Nicolaesco Pierre: *Michel Eminesco-Poemes*. Buc. 1931. (Életrajz és 23 költemény.) 4. Barral L.: *Poemes choisies*. Paris, 1934. (50 költ.) — Olasz: 1. Ortiz Ramiro: *Le Poesie di M. Eminescu*. Florenz, 1927. LII + 168 l.

Ez önálló köteteken kívül számos költeménye jelent meg antológiákban, hírlapok és folyóiratok hasábjain, latin, francia, olasz, spanyol, angol (amerikai is), német, orosz, lengyel és cseh nyelven. Fordítói között van Carmen Silva, Erzsébet román királyné is, ki a mi Petőfink szobrának leleplezésén is részt vett egy szép koszorú küldésével. Életrajzát megírta külön kötetben németül Scurta I.: *Eminescu's Leben und Prosaschriften*. Leipzig, 1904; franciául Bazin L.: *M. Eminescu, poete national roumain*. Paris, 1905. A nem önállóan, hanem hírlapokban és folyóiratokban megjelent életrajzi vázlatok, tanulmányok és jellemzések száma szintén gazdag. A mi összeállításunk természetesen nem teljes, csak éppen jelezni akarja, hogy Eminescut mennyire ismeri a külföld is. A ma már bő román és idegennyelvű irodalom jegyzékét részletes felsorolásban adja: 1. Zaharia N.: *Mihail Eminescu — vieata și opera sa*. Buc. 1912. 325—561. 2. Adamescu: *Bibliografia*. I. 11—19. II. 153—65, III. 122—162. 3. Dacoromania IV. s. köv. évf. 4. Dézsi L.: *Világirodalmi Lexikon*, II. k. 594. l.

óta ismerős Eminescu neve és számos költeménye. 1895-ben, a költő halála után alig pár évvel, egyszerre három önálló kötet jelent meg magyar nyelven Eminescuról: Szöcs Géza két kisebb terjedelmű füzetet és Cristea Illés részletesebb tanulmánya. Szöcs Géza *Eminescu* c. 40 lapnyi terjedelmű első művében (1895) Eminescu pályája, költészete 1883-ig, lírikus költészete 1883-ban, legkésőbbi lantos költeményei című fejezetekben ismerteti a költőt s függelékben adja 4 költeményének műfordítását. Második művének címe és tárgya *Egy pár szó Eminescu irodalmáról* (1895. 16. l.). Ez mintegy kiegészíti és pótolja első művének bibliográfiai hiányait. Jóval részletesebb és alaposabb mű a Cristea könyve: *Eminescu élete és művei* (1895. 78. l.). A valószínűleg doktori értekezésül szolgáló tanulmány nagy szeretettel, tudással és ízléssel ismerteti Eminescu életét és műveit, s jelöli ki pályájának jelentőségét, költészetének helyét és hatását.

Eminescu-fordítást közölt — Szöcs Géza után először — a maga idejében nagytekintélyű és nagyon elterjedt Vasárnapi Ujság (1902. 12. sz. *Mért nem jössz...* ford. Révai Károly). Azután a Hazánk (1902. 4. sz. *Várakozás*, ford. Kereszty István), Ujság (1902. 20. sz. *A csillag*, ford. Szöcs Géza), Máramarosi Lapok (1904. 37. sz. *Glossza*, ford. Bran Lőrinc), Erdélyi Ujság (1906. 6. sz.), Zólyomvármegyei Hírlap (1906. 1. l. sz.), Zsibóvidéki Hírlap (1911. 9., 10. és 1912. 13. sz.), A Cél (1911. 70. l.), Fehértemplom és Vidéke (1914. 28. sz.), Eperjesi Lapok (1915. 52.) stb. közölt költeményeket Eminescutól, az említettekén kívül Sz. Nagy Miklós, Osváth József, Lichtfusz István, Dengi János és mások fordításában. A Bran Lőrinc és Révai Károly fordításában megjelent *Román költőkből* c. verses kötetnek is (1909.) tekintélyes részét az Eminescu versei teszik ki.

A magyar Eminescu kultusznak a világháború előtt Szöcs Géza és Révai Károly voltak lelkes és buzgó művelői. Számos, hozzáértéssel írt apróbb cikkben és többfelé közölt, sikerült műfordításaikkal igyekeztek megismertetni és megszerettetni a román irodalom értékeit s köztük Eminescut. És meg kell állapítani, hogy az ő és mások buzgolkodására a román költészet iránt való érdeklődés a magyar irodalmi körök és közönség körében kedvezően kezdett kialakulni. Így pl. a Petőfi Társaság Révai Károlyt, mint a román költők (Eminescu, Cosbuc) fordítóját, választotta volt tagjai közé 1910-ben és az Erdélyi Irodalmi Társaság, melynek Révai szintén tagja volt, nyílt felhívást intézett hozzá, buzdítva fordítói munkásságának fokozására. (V. ö. *Cultura*, 1924. 61. l.). Aztán „Magyarországon, kivált Erdélyben még magyar anyanyelvű emberek is széltében éneklik (Eminescunak) *Oh, mért nem jössz — De ce nu mi vii* c. költeményét“, — jegyzi fel Alexics György.²

Aztán jött a világháború és a műzsák elhallgattak...

A közhatalom változása után azonban a román irodalom iránt már fölébredt érdeklődés és kíváncsiság, az érvényesülő dinamikus tényezők hatása alatt is, egyszerre határozott tartalommal telítődött meg. Ma a

² A Heinrich Gusztáv szerkesztette *Egyetemes Irodalomtörténet*, II. k. 857. l.

Romániához csatolt területeken élő magyarságnak a harmincnál fiatalabb nemzedéke iskolai tanulmányai alapján, alaposan és pontosan ismeri eredetiben a román irodalmat. De az idősebb évfázatok is most fokozódó érdeklődéssel fordultak a román szellemi élet alkotásai felé. Bizonyítéka ennek az, hogy hírlapjaink, folyóirataink, színpadjaink állandóan forgalomban tartják a román költészet termékeit. E mellett számos antológia szólaltatta meg magyar nyelven a román költőket. Bitay Árpád megírta magyar nyelven a román irodalom történetét is. Nincs ma a Romániához csatolt területeken olyan értelmes magyar fő, ki ne tartaná szükségesnek a román irodalom és szellemi élet alapos ismeretét. Műélvezet ez, de egyúttal életkérdés is ránk nézve. Meg kell azt is állapítanunk, hogy ez az érdeklődés ma nemcsak nálunk, de a magyarországi magyarság körében is elevenebbnek mondható. Tudományos folyóiratokban — az irodalomtörténetiekben elsősorban — gyakrabban találni román irodalomtörténeti vonatkozású és tárgyú cikkeket. A Dézsi Lajos szerkesztette *Világirodalmi Lexikon* pl. oly alaposan és pontosan ismerteti a román írókat, hogy nem egy bíráló aránytalannak látta és jelentette ki. Azt a kérdést pedig, hogy kik és mely művek a román irodalom elismert értékei, hol és hogy lehet megismernünk, nem egyszer tették s teszik föl nekünk erdélyieknek Magyarországon a szellemi élet jelentős egyéniségei.³ Sajnos, a nem kivétel nélkül értékes antológiákon, a Bitay Árpád jelzett művén, a *Világirodalmi Lexikonon* és az itteni meg a budapesti színpadokon is előadott darabokon kívül (Caragiale, Musatescu, Eftimiu, Iorga, Blaga stb.) alig van, amire feleletünkben rámutassunk. Még Eminescut illetőleg sem.

Eminescu régibb fordítói és hírnevének ápolói, Szöcs Géza és Révai Károly, a közhatalom változását követő években elhunytak. Szöcs Géza *Eminescu és Petőfi* címen 1923-ban újra kiadta ugyan régebbi tanulmányának a címre vonatkozó megállapításait, de további újabb nyoma idevágó tevékenységüknek nem maradt. Igaz az is, hogy a vonatkozó antológiákban Eminescu mindig megkapta az őt megillető helyet.⁴ Még örvedetesebb jelenség, hogy épen legkiválóbb költőink

³ A legnagyobb örömmel kell fölemlítenem, hogy a mi irodalmunk iránt is az érdeklődés ma valahogy frisebb, önkéntesebb és elevenebb, mint volt a közhatalom változása előtt. A románság körében csökkent ugyan nyelvünk és irodalmunk ismerete, mert román anyanyelvű diák magyar nyelvet és irodalmat ma egyetlen iskolában sem tanul. Mégis (vagy talán ezért is?) a magyar irodalmi termékek románra fordítása határozott lendületet vett az utóbbi másfél évtized alatt. Lírikusaink, széppróza- és drámaíróink számos művét fordították le a közhatalom változása óta. Sajnos, ezeknek is javarésze szétszórtan, csak folyóiratok és hírlapok hasábjain jelent meg. De jelent meg külön kötetben is, mint Jókai: *Szegény gazdagok*, Szabó Dezső: *Segítség*, Nyíró: *Isten ígájában* című regénye, Ady: *Vér és Arany* című kötete és a Goga kiválóan sikerült *Ember tragédiája*, csak a nagyobb és jelentősebb köteteket említve.

⁴ Pl. *Műfordítások román költőkből*. Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1928. (16 költ.); Fekete Tivadar: *Klasszikus kert — régi román költők antológiája*, 1930. (11 költ.); továbbá a Keresztury és Kiss Piroska gyűjteményes kötete.

— Aprily, Berde Mária stb. — fordították le Eminescunak számos költeményét, szinte hiánytalanul adva vissza az eredetinek szépségét és báját. Am mindez csak szétszört töredék és éppen nem alkalmas alap az Eminescu költészetének maradandó és szilárd tartalmu megismerésére. Még kevésbé arra, hogy a román irodalom iránt a távolabbi magyar érdeklődést is kielégítse. Egy önálló kötetben megjelenő, tehát mindig kézbe vehető s így állandóan használható teljes Eminescu-fordítás — kétség sem fér hozzá — ily körülmények között hézagot pótol, közszükségletet elégít ki.

E hézag pótlására, Eminescu összes költeményeinek műfordítására vállalkozott Kibédi Sándor. Vajjon vállalkozása eredményes-é, azaz meg tudta-e szólaltatni magyarul Eminescut kellő tartalmi és alaki hűséggel úgy, hogy az olvasó lehetőleg világosan lássa, de legalább is sejtse, s e sejtés alapján kedvet kapjon közelebről megismerni Eminescu sajátos művészetét, érzelmeinek és gondolatvilágának nemzeti és világirodalmi klasszicitását, e klasszicitás egyéni és eredeti költői alkotó elemeit?

Az e kérdésre adandó tárgyilagos és meggyőző válasz önmagában is elkerülhetetlenné teszi, hogy legalább a főbb vonásokra szorítkozva ismertessük Eminescu életét és költészetét. Nem magyar íróról van szó. Ilyen esetekben az idegen író személyiségének és költészetének előrebocsátott jellemzése, ha még oly rövidre is van szabva, kettős haszonnal járhat. Egyik az, hogy képet rajzol, fogalmat nyújt a szóban levő író kilétéről, egyéniségéről.^{4a} Másodsor az ilyen rávillantó jellemzés figyelmeztet azokra a szempontokra, melyeket a fordítónak munkája közben szem előtt kellett tartania, amelyeknek a fordítás mérlegelésénél is döntő súlyuk van.

II.

A magyar olvasóközönség előtt Eminescuról szólni s Petőfit nem említeni, — szinte lehetetlen. A két költő életművében annyi az egyező vagy hasonló jelenség, hogy a hivatkozás elutasíthatatlanul kínálva kínálkozik és pompásan magyaráz is. A jelenségek egyezése vagy hasonlósága természetesen merő véletlenség. A két költő életműve között semmiféle belső kapcsolatot, közvetlen összefüggés vagy bármilyen tudatos hatás nincs. De a véletlen egyezés és hasonlóság csakugyan megvan. Még pedig számuk oly nagy, hogy bátran jegyezhetjük le és ismételhetjük itt is: *Eminescu a román irodalom Petőfije.*

A legnemzetibb és legklasszikusabb román lírikusnak, Eminescunak, már a bölcsője körül is több, a Petőfi életrajzából jól ismert kérdésre és hasonló tényre bukkanunk. Így sokáig vita tárgya volt, hogy hol és mikor született Eminescu: Botoşaniban, Dumbraveniben vagy

^{4a} Az adott esetben ez éppen nem fölösleges, mivel a magyar Eminescu ismertetések részben elavultak (Szócs Géza), részben kevésbé közkezen forgók és nagyon rövidek is (Világirodalmi Lexikon). Egyedül a Bitay említett kézikönyvének Eminescuról szóló fejezete az, ami, ha kéznél van, részben feleslegessé teszi e sorokat.

Ipotestiben? 1849 decemberjében vagy 1850 januárjában? A román irodalomtörténet az ellenmondó vagy homályos adatok pontos és alapos kritikája után megállapította, — s ez ma már többé nem vitás —, hogy a költő 1850 január 15-én született Moldovának Ipotesti nevű falujában, Botoşani városától nem messze. Aztán vérségileg és őseiben Eminescu épűgy nem tősgyökeres román eredetű, hanem szláv származású, akárcsak Petőfi. Eminescu anyai ágon orosz, illetőleg kozák vér. Anyai dédapja, Potlof Elek, mint politikai menekült emigrált Moldovába. Atyai ágról is lehetett benne szláv vér. A költő anyja gyakran említette, hogy apjuk rutén eredetű. Valóban a költő nem Eminescunak született, hanem Iminovicinak vagy Eminovicinak, ami csakugyan szláv eredetre mutat. Az Eminescu romános alakot a költő tizenhatéves korában kapta. A Pesten megjelenő Familia című román folyóirat szerkesztője, Vulcan József, kit román népköltészeti fordításainak elismeréséül a Kisfaludy-Társaság levelező tagjának választott meg, romanizálta Eminescura a szláv Iminovici alakot. A költőnek, úgy látszik, tetszett az önkényes módon eszközölt névváltoztatás. Elfogadta, használta, dicsővé és dicsőítette azt a nevet, amelyik alatt első verseit Vulcan közölte egy Magyarországon megjelent román irodalmi folyóiratban. 1866-ban történet ez, amikor a költő éppen Aradon élt.

Hogyan került Eminescu Moldovából Aradra? Mint egy vándorszínész társulat tagja, olyan minőségben, ahogyan Petőfi is keresztül-kasul járta a legtávolabbi vidékeket. Gyermekek- és ifjúkoruk tehát szintén hasonlatos. Eminescu atyja előbb gazdasági alkalmazott, majd bérlő, utóbb birtokos gazda volt. A szerzésben fáradhatatlan, a vagyon megtartásában azonban kevésbé kitartó. Derült egyénisége csak gyermekeivel szemben tudott szigorú lenni. Volt neki is, feleségének is irodalmi műveltsége, értettek és beszéltek több nyelven. A család otthon egyformán beszélt románul és németül; kétnyelvű volt, állapítja meg Bogdan Duică.⁵ Anyja azonban férjének némileg ellentéte, komoly, sőt szomorú egyéniség, ki szeret hallgatni és hajlik az álmodozásra. Atyjától örökölte páratlanul pontos emlékezőtehetségét, a történet szeretetét, a külsővel, a ruházkodással, a társadalmi formaságokkal nem törődést; anyjától a melánkóliát, a keserű mosolyt az élet forgásaival szemben. Az elég művelt és elég vagyonos szülők gyermekeiket — összesen 9-en voltak, Mihály közöttük a 6-ik — viszonylag gondosan és céltudatosan taníttatták. Mihály az elemi iskola harmadik osztályának elvégzésére Csernovicha került, a német iskolába. Öt éven át, a harmadik gimnáziumi osztályig, a jobb tanulók közé tartozott. A harmadik középiskolai osztályt azonban ismételnie kellett, s husvét táján az iskolának hátat fordított. Ettől kezdve életrajza kúszált, zavaros, sok tekintetben még ma is tisztázatlan. Csak annyi bizonyos, hogy atyja érthető szigorral egyideig magántanulásra szorította fiát, de eredmény nélkül. A fiú felcsapott színésznek s mint több vándortársulatnak a tagja — húzamosabb időn keresztül, mint sugó — bebarangolta, ter

⁵ Mihail Eminescu Poezii. Publicate și adnotate de G. Bogdan Duica. Buc. 6 l.

mészetesen sokszor éhezve, fázva és szörnyű nélkülözések között nemcsak Moldovát, hanem Erdély és Magyarország románlakta vidékeit és városait is. Közben újra meg újra próbálkozik az iskolai tanulmányokkal is, épen itt Erdélyben, de maradása nincs sehol, mindig visszatér egy-egy vándor színtársulathoz a szülők, kivált atyja nem kis boszszankodására. Az iskolai tanulmányokban nem sokra haladt, de ez években (1866—69) közvetlenül és alaposan megismerte a román nép lelkét, nyelvét, költészetét, mondáit. A népköltészet az első irodalmi hatás, amely Eminescu költői kedvét és tehetségét minden ízében átítatta s egyszersmindenkorra meghatározta.

A szökött diákból vándorszínésznek felcsapó Eminescu komoly lelkében a géniusz már ebben az időben feslik, fejledez és alkot. Ez évek alatt (1866—69) írt úgynevezett ifjúkori költeményeinek a száma nem sok. Az elsőnek, csernovici volt tanárának, Pumnul Áronnak a halálára írt elégia kivételével valamennyi a Vulcan József szerkesztette Familia című folyóiratban jelent meg. Így Eminescu neve és költői pályája egyaránt az akkori magyar állam területén jelenik meg. Belső fejlődése is az erdélyi román néplelek és költészet hatása alatt indul meg. Eminescu moldovai román. Kétségtelen, hogy származásánál fogva először a moldovai népet ismerte meg, annak ajkáról csendült fülébe gyermekéveiben a román nyelv egyszerű bája és behízlgő dallamossága. Azt azonban költészetének valamennyi méltatója szerencsés és fontos körülményként állapítja meg, hogy Eminescu népiessége nem valamely külön vidék, hanem az egész román nép lelkéből sarjadzott ki.⁶

Bécsben került Eminescu egy másik, szintén egész pályájára jellemző irodalmi és művészeti irány, az osztrák-német romantika hatáskörébe. A szigorú és elégedetlen apa ugyanis egyszer a szülői házba visszatérő vándorszínész fiut erős kézzel otthon marasztotta, aztán betette valami kisebb hivatali állásba, majd 1869-ben felküldte tanulni a bécsi egyetemre. Több mint két évet töltött Eminescu a császárvárosban. Úgy látom, hogy ez a bécsi időzés életének a legmozgalmasabb, legcselekvőbb szakasza. Szorgalmasan eljár az egyetemi előadásokra, főként a filozófiai professzorokéra, de hallgatta Ihering és Stein jogi előadásait, sőt anatómiával is foglalkozott. E mellett buzgón olvasta Kant, Schopenhauer, Schiller, Hölderlin, Rousseau, Homeros, Shakespeare és Firduzi műveit. Diáktársai, köztük a magyarországi Slavici János is, arról tanuskodnak, hogy Eminescu Bécsben rendkívüli szorgalommal művelte magát, a legbonyolultabb tudományos kérdéseket is gyorsan felfogta, megismerte és megértette. Aztán tevékeny vezető szerepet vitt a Bécsben tartzkodó román diákság életében is. A Románia Juna nevű bécsi diákegyesületnek ő volt egyik újjászervezője és első titkára. Autodidakta és az ifjúság vezére, mint Petőfi. Ebben a minőségben kezdeményezte Bécsből Eminescu a románság történetében nem kis jelentőségű úgynevezett putnai ünnepségeket Nagy István fejede-

⁶ Dalainak egy része erdélyi és bánági eredetű, állapítja meg Morariu L.: Iunimea Literare, XII. évf. 5. sz.

lem emlékére és hamvainál (1870). Ettől az évtől számítja a román irodalomtörténet az Eminescu költői pályáját is, melynek az ifjúkori kísérletekre következő első terméke, a *Vénusz és Madonna* című költemény, 1870-ben jelent meg a jászvásári Convorbiri Literare-ban. Ekkor Európa-szerte, így Bécsben is, még virágzott a romantika a költészetben, a színpadon és a szellemi életben általában. És Eminescu, ki születésénél fogva is tele volt romantikus örökségekkel és adottságokkal, ösztönös örömmel állította tehetségét ez irány szolgálataiba.

Bécsből 1872 végén Berlinbe megy s itt alakul ki Schopenhauer filozófiájának hatása alatt egyéniségének és költészetének harmadik állandó és meghatározó jegye, a pesszimizmus, amelyre különben, éppen mint a romantikára, öröklött lelki tulajdonságainál fogva hajlamos volt. Berlinben is szorgalmasan műveli magát. Filozófiai és történettudományi előadásokat hallgat Helmholtz, Dubois-Reymond és Düring óráin. Tehetsége nemcsak a költészetben, de a tudományos megismerés terén is oly figyelemreméltó módon bontakozott ki, hogy Maiorescu Titusz miniszterelnök felajánlotta a berlini szorgalmas és tehetséges ifjú számára a iasi egyetem filozófiai tanszékét. Jellemző költőnk egyéniségének komolyságára és tiszta önkritikájára, hogy az ajánlatot nem fogadta el. Berlinből hazajöve, egyideig az egyetemi könyvtár igazgatója, majd két vármegyének tanfelügyelője (1874—76). Utóbbi állásából a konzervatív Maiorescut felváltó liberális kormány egyszerűen szélnek eresztette. Többé aztán nem is vállalt hivatalt. Előbb Iasiban, utóbb 1877-től 1883-ig Bukarestben hírlapot szerkesztett. Voltaképpen ez a 13 év (1870—83-ig) az Eminescu alkotó költői pályája. Amit korábban írt, ifjúkori kísérletek; ami 1883 után következett, hosszú haldoklás, szomorú elmulás. 1883 júniusában ugyanis kitört rajta az örültség. Még voltak fel-felcsillanó lucidum intervallumai az azonnal foganatosított gyógykezelés hatása alatt (1884-re annyira helyreállott az egészsége, hogy kinevezték Iasiba az egyetemi könyvtár tisztviselőjének), de a már kezdettől gyógyíthatatlannak felismert betegség egyre jobban elhatalmasodik rajta. Barátainak és Botosani városának a segítségével, Henrietta nevű testvérének odaadó ápolása a neamti kolostor kórházában mindhiábavalónak bizonyult: 1884 júliusában egyik fővárosi elmeegógyintézetben 39 éves korában testileg is meghalt. Allítólag egy másik kórházi elmebeteg téglával fejbeütötte s ez lett volna közvetlen oka elhunytának. Betegségének közvetlen oka rendetlen életmódja közben kapott vérbaja, másfelől a túlfeszített munka; távolabbi oka öröklött hajlamossága, ami kezdetben mint túlságos érzékenység, féltékenység, iszonyodás a környezettől és céltalan magányos bolyongás mutatkozott. Vidámságában is mindig volt egy bizonyos melánkólia.

Öröklött testi-lelki alkata jó melegágyának bizonyult a pesszimizmus számára, mely tanulmányainak és életkörülményeinek hatása alatt teljesen úrrá lett felette. A világot hazugnak, silányságnak tekintette, utálta, kerülte, mivel évszázadokon át nem változott és nem is lehet rajta változtatni. Ennek következtében a világgal szemben a pusztaság szemlélődés az egyetlen állásfoglalása. Világszemlélete egy nagyműveltségű elme éles és a gyökerig lehető tekintése, amely szükségképpen rossznak

találja a mindenséget. És pesszimista is marad alanyi vonatkozásban is, ha megelégszik a pusztá szemlélődéssel, ha nem lép közösségbe, szolidaritásba vele. A mi Petőfink is az embert alacsonynak, a világot gonosznak és gyarlónak látta. Volt is életének egy rövid ideig tartó pesszimista korszaka 1845—46-ban a *Felhők* idején. Mihelyt azonban Petőfi ráébredt, hogy a költő hivatása nem pusztán a gyűlölet és megvetés, hanem a részvét és gyógyítás, véget ért pesszimizmusa s lett a derülátás megtestesülése, az örök és halhatatlan ifjúság, az élet harsány dalnoka és önmagát is feláldozó apostola. Eminescuból azonban hiányzott ez a cselekvési motor, az alkotás, a tenniakarás hatalmas ősi ösztöne. Eminescu költői világának nincsenek határozott célkitűzései, eszményei, megvalósítandó programja, sem egyéni teendő, sem általános fejlődési cél alakjában (Petőfinél az ember célja a boldogság, ehhez eszköz a szabadság; az ő feladata a szabadság apostolának lenni). Eminescu lemond a cselekvésről, ezért marad mindvégig borulató. Ez a világfájdalmas borulátás, amely csak kesereg, gyűlöl és átkozódik, végeredményében szülte és társa a XIX. század romanticizmusának s mint mal de siècle különösen jellemzi a költészetet. Byron, Leopardi, Baudelaire, Schopenhauer, Heine, Vajda János, Reviczky és Komjáthy Jenő előtt — mind ennek a kornak hősei, vagy ha tetszik áldozatai — a világ csak látszat, hangulat, az élet csömör és unalom, tehát fájdalmas valami. Minek is élni, születni? Jobb a halál! Mai divatos szóval dekadencia ez. Eminescu sajátosan ilyen akaratnélküli, passzív, a fájdalom és szomorúság kultuszában élő dekadens egyéniség. E tekintetben Petőfi és Eminescu két végletesen ellentétes egyéniség. Petőfi maga az egészség, az elszánt akarat, a lehetetlent, a sorsot is megostromló duzzadó életerő, míg Eminescu egyénileg is lemondó, szomorú lélek, költészetében és egész életművében is az akaratnélküliségnek, a dekadenciának a képlete. Szomorúan szép sorsa, pályája és elmulása a német Lenauéhoz hasonlít. Egyik német nyelvű ismertetője a róla írt jellemzésnek ezt a címet is adja: „Ein rumänischer Lenau“.⁷

Életrajzából még csak egy körülményt említek föl. szerelmi életét. Hiszen Eminescu, akárcsak Petőfi, a szerelem költője. Költészetének egyik legállandóbb tárgya a szerelmi érzés. Szerelmei között vannak futó szerelmek, de egyik szerelme egész valóját évek hosszú során át teljesen lebilincselte. Micle Veronikának hívták azt a kékszemű asszonyt, kinek egyetlen mosolya a költőt, mint maga mondja, az Istenek közé emelte.⁸ Veronika férjes asszony. Jóval idősebb férje, Micle István, egyetemi tanár volt Iasiban. Micle Veronika maga is, — mint Szendrei Julia, — író, de az Eminescu és Veronika viszonya mégis az Ady és Léda asszony szerelmét juttatja eszünkbe. Abban is hasonlít Ady Eminescuhoz, hogy szomjazta a nemi életet. De míg Ady szerelmi költészete egyaránt megénekli a sóvárgó fájdalmas szerelmi vágyat és a szerelmi érzésnek valóban átélt szenvedélyét is, addig Eminescu sze-

⁷ Kremnitz, Preussische Jahrbücher 1910. évf. Megjegyzendő, hogy Eminescu ismerte Lenau költeményeit, fordított is tőle.

⁸ Levele Micle Veronikához. 1879. aug.

relmi költészete csak a vágyat ismeri s nem egyszersem az érzéki örömet is. Eminescu szerelmi költészete sokkal tisztább és kevésbé erotikus, mint az Adyé.

III.

Világirodalmi viszonylatban Eminescut csak mint lírikust szokás és lehet emlegetni. A román irodalomtörténet azonban kötelességszerűen nyilvántartja és nagy elismeréssel méltányolja Eminescu hírlapírói működését is, amely nem csupán szerkesztésből, hanem igen értékes politikai, társadalomtudományi, társadalombölcseleti és irodalomtörténeti cikkek és tanulmányok gazdag sorozatából áll. E téren a legjelentesebbek közé tartozik. Költészetében a nemzeti érzés, a románság multja, politikai helyzete és történeti hivatása aránylag ritkábban jut szóhoz. (*Ce-ti doresc...*, *Junii corupti*, *Rugaciunea unui dac*, *Doina*, III. *szatira*) stb. Közírói cikkeiben és tanulmányaiban azonban nemzete sorsa a legfőbb és a legtöbbször vizsgálat tárgyává tett kérdés. Eminescu dicsőnek látja a nemzeti multat, de minél közelebb jut szemlélete a jelenhez, annál elégedetlenebb. Nem lelkesedik a népuralomért, a demokratikus törekvéseket ostorozza. Minden pesszimizusa ellenére hisz egy dologban, nemzete jövődjében. E jobb jövődőt azonban nem annyira a politikai változásoktól várja, mint inkább a románság benső öntudatának felébredésétől. Hevesen elítéli az osztrák és magyar elnyomó uralmat, de a politikai egyesülésnél sürgősebb, döntő feladat szerinte a benső megújulás: a románság vezetői legyenek született románok, az öntudatra ébredt nemzet szervezze meg a maga függetlenségét a közgazdaság és közművelődés terén, s ne engedje, hogy a románok lakta földet az idegen ipar tartsa kezében és használja ki. Eminescu a közíró a román nemzeti érzésnek is époly öntudatos és lelkes szószólója, mint amennyire a szerelem költője. Természetesen hirdetője és követelője a román nemzeti függetlenségnek és az összes románok politikai egyesülésének is. (*Doina* c. költeményének kezdő sora: *Dela Nistru pan'la Tisa* — Dnyesztvertől a Tiszáig — kifejezés szállóigévé vált.) Sajátságos, hogy a különben minden ízében borulató Eminescu bizva-bizott nemzete jövődjében, a nemzeti egyesülésben. E tekintetben Eminescu nemzete vatese.⁹ E sajátos körülményt valamennyi méltatója fölemlíti. Magyarázata nyilván az, hogy ezt a problémát nemcsak mint multat, történelmileg meg nem valósult, tehát a jelenben is fennálló adottságot szemlélte, hanem átvitte a jövőbe is, azaz a sub specie aeterni mértéke alá állította. Mert egyébként, ahol csak a multba tekint s szemléli a jelent, pesszimista. Borulató még közírói munkáiban is annyira, hogy több méltatója megszerkesztette az Eminescu pesszimista bölcseletét, filozófiájának rendszerét és értékskáláját.¹⁰ Borulátása, bár

⁹ Murnu G.: *Mihail Eminescu-Poezii*, 11 l.

¹⁰ Pl. Calinescu G.: *Opera lui Mihail Eminescu*, I. k. Két fejezetből áll. Az első Eminescu elméleti, a második gyakorlati bölcseletét elemzi. Stefanescu Marin szerint Eminescu bölcseletének értékrendszere: 1. a vallásos, 2. a hazafias érzés, 3. vágy az eszmények után és 4. vágy megszabadulni e földtől. L. még Vianu Tudor *Poesia lui Eminescu* című művének „Eminescu și filosofia lui Shopenhauer“ és „Pesimism și natura“ c. fejezetét, továbbá Láng Frigyesnek *M. Eminescu als Dichter* című nagyon alapos könyvét, Klausenburg, 1928. 182 l.

részben a század betegsége, egyenesen Schopenhauer tanulmányozásának a következménye. Utóbb azonban a Schopenhauer értelmi pesszimizmusa új elemmel is bővül Eminescu világnézetében, t. i. a misztikus budhizmussal.

A lírikus Eminescu írt egy regényt is (*Geniu pustiu* — Lángész a parlagon) és több novellát. Szépprózai műveinek külső cselekménye rendszerint egyszerű, leíró és elmélkedésekkel telt részletekben bővelkedő. Prózai elbeszéléseiben is romantikus, akárcsak Petőfi, s még inkább megmarad ezekben is lírikusnak, mint Petőfi. Egyetlen regénye és több novellája, különösen pedig a legemlegettebb, a *Sarmanul Dionis* (A szegény Dionis) tulajdonképpen önarckép, a maga gondolatvilágának a kifejtése. Hírlapirodalmi és szépprózai tevékenysége azonban értékeség tekintetében messze marad lírai alkotásai mögött. Világirodalmi magaslatig csupán lírai költeményeivel jutott fel. Nem termékeny lírikus. Költeményeinek száma, a variáns szövegeket, az ifjúkori kísérleteket és a kiadatlan fennmaradottakat is beleszámítva, nem tesz ki többet százhusznál. Az átlagos évi termék még tíz költemény se, ami bő termésnek sehogy sem mondható.¹¹ Műfajilag túlnyomóan lírai dalok, doinák, aztán vannak elégiák és még kisebb számban szatírák, meg gondolati tárgyú költemények. Van egypár elbeszélő költeménye is, amelyeket lírai balladáának (*Luceafarul* — A csillag, *Povestea teiului* — A hárs meséje, *Fat frumos din tei* — A hárskirályfi) vagy lírai népmesének lehet nevezni. Tárgya legtöbbször a szerelem, aztán a természet, az elmulás és a halál. Tárgyban sem gazdag, nem színesen változatos költő Eminescu. Am, amit alkotott, annak valóban mestere, utólérhetetlen művésze.

IV.

Minden költő művészetének legilletékesebb szószólója, leghivatottabb magyarázója maga a költő és a leggondosabb kritikai elemzésnél is meggyőzőbb bizonyágtévő maga a kész költemény. Mégis, idegen költőről lévén szó, aki nem közvetlenül, a maga eredeti hangján, hanem fordításban szól hozzánk s keresi és várja az elismerést, nevezzük meg legalább tételszerűen Eminescu költészetének legsajátosabb vonásait. Azt a többletet, amelyik által Eminescu nemzete irodalmában a legklaszikusabb lírikus és amely egyúttal világirodalmi értéke is.

E többlet összefoglaló neve harmonia, az Eminescu harmoniája, armonia Eminesciana, ahogy egyik méltatója, Vianu Tudor, találóan megjelölte. A harmonia első sorban zenei fogalom. S amikor a költészetre alkalmazzák, azt jelenti, hogy az illető költemény és költő úgy hat, mint a zene. A költészetben a harmonia jelenti azt, hogy a feltörekvő sejtelmes érzelmek és az érvényesülést kereső gondolat összefüggő és életszerű ritmusban halad tova, erősödik, izmosodik az utolsó ütemig, melynek mindent megvilágító és feloldó elrezdülése a legsajá-

¹¹ Petőfi átlagosan *egyetlen évben* annyit, vagy még több költeményt írt, mint amennyi Eminescu *összes* költeményeinek száma.

tosabb egyéni lélektartalmat is mint bizonyos egyetemességet, kozmikus vonatkozást és energiát érzékelteti az olvasó tudattartalmában.

Az elmondottak után szinte fölösleges kifejtetni, hogy az Eminescu költészetének zenéje tartalmilag és hangulata szerint nem vidám zene, nem a duzzadó és célratörő akarat pattogó harci indulója vagy harsogó himnusza, hanem inkább mélabús elégia és elmerengő ábránd, amelynek még esetleges vidám részeiben is folyton ismétlődik a szomorúság, mint alapindíték és egybefoglaló motívum. A fájdalom, a lemondás bája és varázsa vonul végig Eminescu költészetén. Fájdalom és méla emlékezés az elmúlt örömökre, az egyszer volt, de megszűnt egyéni, nemzeti és emberi boldogságra; keserű lemondás és kényszerűen megadó belenyugvás, hogy a jelen és a jövő a multat vissza nem hozza, célhoz nem segít. Az Eminescu harmoniája a fájdalom, a hasztalan sóvárgás zenéje és harmoniája. És ez a fájdalom őszinte, valóságos egyéni fájdalom, de személyessége és különössége belefinomul az általános és egyetemes fájdalomba, sejteti a lelki élet tudattalan elemeit, a végtelenséget, a reálitástól mentes és az adottsághoz nem kötött fogalomszerű érzelmek világát. Az Eminescu harmoniájában az egyéni, a nemzeti és az egyetemes emberi találkozik és egyesül. Ezt egyik ismertetője úgy fejezi ki, hogy Eminescu teremtette meg a román lélek stílusát, és ugyanakkor ő az első román, kinek lelkében megtörtént és végbe ment a dákóromán szellem természetes, de nagyjelentőségű egybekapcsolódása a nyugati kultúrával.

Az Eminescu harmoniájának formai elemei és zenei eszközei közül stílusát, nyelvét kell főlemlítenünk. Stílusának egyik gyökérszála a népnyelvből, másik az ifjúkorában megismert krónikák történeti nyelvéből, és egy harmadik a közvetlenül előtte élt lírikusoknak, Alexandriának és társainak, a költői nyelvből nőtt ki. De ahogy kinőtt és költeményeiben előttünk áll, minden ízében új, eredeti és annyira művészi, hogy mai napig a román nyelv ideálja. Eminescu stílusa, nyelvének alkata és zeneisége, — mondja egy másik méltatója, — csoda, az Eminescu alkotta csoda, melyet maradék nélkül száz filológiai vagy logikai magyarázat sem tud megértetni,¹² mert van benne valami metafizikai vonás, amit a román nyelv Eminescu előtt nem ismert. Szavai tartalmas ígék, beszéde mégsem hétköznapi, de nem is szokványos soha, hanem mindig eredeti és természetes stílus. Kitűnő tehetséggel tudja kiválasztani azt a kifejezést, amelyik jellemző, bájos, amelyik hű hordozója, pontos visszhangja mindig bensőséges, de átszűrt hangulatainak. Eminescu nyelvzeni. Vegyük hozzá, hogy a verselés technikai elemei, — verssorok és szakok, a rím és a ritmus, a szavak csengése, az érzelmi hullámozást megrögzítő szólások rendje és szabatosága, a szemléletes szóképek és a rávilágító hasonlatok — egytől egyig könnyű természetességgel, változatos gazdagon kéznél vannak és készen vannak oly egyszerűen és oly üdén, mint az éneklő madár dalolása.

¹² Bogdan Duica i. m. 17. l. L. még Murnu i. m. 13—14. l. is.

Régi tapasztalat és igazság, hogy a legnemzetibb és legeredetibb írók fordítása a legnehezebb. Színtelen, átlag írók tolmácsolni épen nem boszorkányos mesterség: adj vissza szót szóval, őrizd meg a formai és tartalmi hűséget, s kész a műfordítás. De fordítsad Dantét, Shakespeare-t, Vörösmartyt, Petőfit vagy Aranyt, meglátod, hogy a formai és tartalmi hűség teljes megőrzése mellett is mint fakul el az eredetinek sajátos színe. Szót adtál vissza teljes hűséggel s munkád mégis csak fonák, csak visszáját adja az eredetinek. Csak anyagot raktál halomba, mert a lélek, a szellem formája hamisra torzult és tompult minden igyekezet dacára is. A lélek, a szellem, a költemény benső idomának hű megszólaltatása és szemléltetése: ez a jó műfordítás titka, ami — ismerjük el — a legkiválóbb műfordításokban is sokszor csak gyarlón megvalósult jámbor kívánság. A szót szóval visszaadó becsületes hűségen felül föltétele a jó műfordításnak a tolmács rokonlelkűsége. E nélkül az eredeti műnek csak a héját, a kergét feszítgeti a fordító, ízes magját meg sem találja, legjobb esetben elmorzszálja.

Vajjon a rég várt magyar Eminescu, amelyet most Kibédi Sándor végre kezünkbe adott, tudja-e legalább sejtetni az Eminescu költészetének édességét is, avagy csupán a héj és kéreg felületén habrál? E kérdés felvetése minden műfordítás mérlegelésénél elengedhetetlen szempont. De Eminescuval kapcsolatban, bármennyire is kötelező általában, mégis aggódva és bátortalanul teszi fel a kritikus. Eminescu ugyanis nemcsak a legnemzetibb és legeredetibb román lírikus, hanem művészetének sajátos eredetisége, az armonia Eminesciana, és kifejező eszközeinek csodaszerű metafizikai zeneisége olyan tulajdonságok, amelyeket csak a legkiválóbb, az eredetivel kongeniális egyéniségű műfordítók tudnak megfogni, visszaadni és egy másik nyelv eszközeivel is megzendíteni. Eminescu harmoniáját, zeneiségét érzékeltetni kétségtelenül a legnehezebb műfordítói feladatok közé tartozik. Ezért vele kapcsolatban az említett szempontot mérték gyanánt felállítani csakugyan nem lehet másként, mint félve és bátortalanul.

Azonban legyünk nyugodtak, aggodalomra, bátortalanságra nincs okunk. Legalább a fordítás elé írt előszó szerint. Ebben ugyanis Kibédi félre nem érthető világossággal jelent ki két nagyon fontos dolgot. Egyik az, hogy ő Eminescut tökéletesen megértette, ..., „s bevégeztem a munkát azzal a biztos tudattal, hogy nemzetem köréből elsőnek sikerült behatolnom Mihail Eminescu benső világának útvesztős sűrűjébe, — hogy megközelíttem, elértem és eleven magyar lelkembe öleltem őt: a Román Lelket“. Örvendünk teljes szívből ez önérzetes vallomásnak.¹³ S még inkább örvendünk, amikor tovább ezeket olvassuk a Ki-

¹³ Ambár nem értjük a nagybetűket, sem azt, hogy miért kell Mihail Eminescut írni Eminescu *Mihály* helyett, amikor tudjuk, hogy nyelvünk helyes használata ez: Schiller Frigyes, Humboldt Vilmos, Hugo Victor, Dumas Sándor, Maniu Gyula stb., sőt magában ebben a kötetben is: Vaida Sándor és Goga Oktávián (11., 12. l.), — és nem Friedrich Schiller, Wilhelm Humboldt, meg Iuliu Maniu stb. A kiadó és fordító előszava hű tükre az idegen

bédi előszavában: „Eminescu verseinek magyar nyelvre fordításánál a tökéletes hűségre, a forma és tartalom teljes megőrzésére törekedtem. A munkának ez a része nem volt nagyon nehéz, mert származásom révén¹⁴ az Eminescu versek olyan finomságait és szépségeit is megérezhettem, melyek valamely, a románságtól idegen fordítónak egyébként hozzáférhetetlenek“. Semmi ok sincs hát az aggodalomra. Kibédi maga jogosít fel a legmagasabb mérték bátor alkalmazására, mert hisz ő Eminescut teljesen megértette, sőt verseinek finomságát és szépségét is megérezte, s nem volt nehéz számára e szépségek és finomságok visszaadása sem. Egy kicsit szokatlan ugyan a fülnek ez a tartalék nélkül való önérzeteskedés, ez az exegi monumentum aere perennius. Horatius is csak könyve végén s nem az előszónak vehető ódájában önérzeteskedik így. Az írók mint műfordítók is inkább szerények, mentegetőznek. Szász Károly például a Goethe lírai költeményeit fordítva, csak annyi érdemet tulajdonít kötetének, hogy ez a leggazdagabb, minden eddigi magyar fordítónál többet ad. „Egyéb érdemeiről, ha volna is, természetesen nem szólhatok“ (Bevezetés 8. l.). Arany János meg a kiadást sürgető és kérő Magyar Tud. Akadémiának írott nyilatkozatában egyenesen dilettáns munkának minősíti a maga remek Aristophanes fordítását. De ne hivatkozzunk ilyen avatag példákra. Hátha a mai műfordítóknál más a szokás? Dehogy! Lám Babits is a nehézségeket emlegeti és őszintén megmondja: „A lírai fordítás ihlet és szerencse dolga: nincs fordító, akinek saját egyénisége bizonyos korlátokat ne szabna“. (Amor Sanctus, 31. l.) Goga is csak igyekezetnek, törekvésnek tekinti az Ember tragédiájának kitűnő fordítását. (Előszó 8. l.) De ismételten örvendénünk kell, hogy Kibédi biztos a maga dolgában. Az ő munkáját, noha talpig embert kívánt a gátra, mér-

tulajdonnevek használata körül újabban felburjánzott általános zűrzavar-nak. A Goga Oktávián (és nem Octavian) és Vaida Voevod Sándor helyes szórend mellett ott látjuk a helytelen Mihail Eminescu, Victor Eftimiu, Titu Maiorescu alakokat. A magyar nyelvben elől mondjuk és írjuk a családnevet, amelyik a legutolsó vonásig érintetlen és változatlan alakban használandó bármely nyelvben. Utána jó a keresztnév, amelyiket viszont minden nyelvben az illető nyelv törvényei szerint kell használni, tehát nem Iuliu Maniu s nem Mihail Eminescu, hanem Maniu Gyula és Eminescu Mihály. A legrosszabb, egyenesen nyelvrontó a szórend következtelen használata, kivált, mint itt is, ugyanabban a szövegben. Ha már valaki a helytelen Mihail Eminescut tartja helyesnek, akkor miért ír másutt Goga Oktáviánt, meg Vaida Sándort? Hiszen mindenikük román!

¹⁴ Megjegyzendő, hogy Kibédi eredeti nevével és származásával is bajos tisztába jöni. Apja román ajku köztisztviselő volt s így származásánál fogva ő román, a románságtól nem idegen. Ha ez igaz és így van, akkor hogy kell értenünk azt, hogy „eleven magyar lelkembe öleltem“. És hogy lehetséges az, hogy a magyar szövegü előszóban Kibédi eredeti családi neve Hapka, a román szövegében Hapca? Írói neve is hol Kibédi, hol Kibedi. Aztán a román szövegben is ott látjuk a helyes Alexandru Kibédi szórend mellett a románban helytelen Gyóri Iles Stefan-t. Ez a zavaros, következtelen opportunus játék teljes mértékben visszatetsző. Ilyen képtelenség származik akkor, ha két nyelv szellemét gondatlanul összekeverjük, ha az idegen nevet nem az illető nyelv saját törvénye és szokása szerint használjuk. Különben is érthetetlen, miért van e magyar olvasóknak szánt kötetben másnyelvű kiadói és fordítói előszó is.

hetjük bátran a legamasabb mértékkel, mert az sikerült, könnyű és a román lelket magábaölelő műfordítás. És csakugyan újságjaink úgy adtak hírt róla, mint minden tekintetben sikerült műfordításról. Napnap után nagyjelentőségű közművelődési cselekedetként könyvelték el s vitték bele a köztudatba.¹⁵ „Az a hitem, mondja a Vajda szájába adott nyilatkozat, hogy Kibédi Sándor Eminescu verseinek lefordításával a legnagyobb jelentőségű művet alkotta meg, nemcsak a mi egyre kiterjedtebb irodalmunk szempontjából hanem a magyar irodalom felvilágosító és útbaigazító szolgálatára is megteremtve végre az alkalmat, hogy a magyarság a román génius alkotásairól is meggyőződhesen“. A kiadó nagyobb hitel kedvéért megjegyzi, hogy Vajda nyilatkozatát a Kibédi kéziratának átolvasása alapján adta. Mi azonban úgy látjuk, hogy látatlanban, csak úgy rávágva nyilatkozhatott így.

Mert futólagos átolvasással is észrevehető, hogy a dolog egészen másként áll, hogy az előszó önérzeteskedése csak üres nagyozolás. Kibédi nemhogy az Eminescu román lelkét, de legtöbbször még költeményeinek a pusztá szövegét, tehát magát a kézzelfogható anyagot sem értette meg. Annál kevésbbé tudta annak zeneiségét, harmoniáját, lelkét megfelelő költőiséggel visszhangoztatni. Ennek következtében a munkájának irodalmi értékéről és közművelődési jelentőségéről valószínűleg látatlanban szélnek eresztett elgiumok csak színes, de tartalmatlan buborékok, amilyeneket különben, sajnos, elég gyakran szokott eleregetni a kritikai felelőtlenség.

VI.

Először is állapítsuk meg, hogy a kötet címe, *összes költeményei*, nem felel meg a tárgyi valóságnak. Kibédi nem fordította le Eminescu összes költeményeit, csak egy jó részt belőlük, számszerint 79-et. Többet tehát, mint minden eddigi magyar és nem magyar fordítója, kivéve az olasz Ortiz Ramiro-t. Ezt érdeméül el kell ismernünk. De miért és minő alapon címezi kötetét Eminescu *összes költeményeinek*, holott tudván-tudja, hogy nem az. Eminescu összes költeményei a legszigorubb kiadói szövegkritika szerint is kereken 100 darabot tesznek ki. Ilariu-Chendinél 117, Bogdan Duica kiadása szerint 105, Adamescunál 99, Ibraileanunál 96, Botez kiadásában 93 az Eminescu összes költeményeinek a száma. Kibédi mindeniknél kevesebbet ad, mert nem fordította le az ifjúkori kísérleteket (13—14 költemény) és a hátrahagyott versek közül sem néhányat. Viszont fordít oly költeményt is (*Az élet — Viata*), amelyik a legtöbb kiadásból hiányzik. A 79 szám mindenképpen érthetetlen. Vagy kevesebbnek kellene kijönnie, ha már mellőzte a kísérleteket és a hátramaradt versek egy részét; vagy többnek, mivel fordít olyan költeményt is, amelyik például a Bogdan Duica és az Ibraileanu kiadásokból hiányzik. Talán a Botez szövegkiadását használta a fordító, hol az ifjúkori kísérletek nélkül az összes költemények

¹⁵ Az általam ismert híradások és megemlékezések között csak egyetlenegy van olyan, amelyiknek lényegében más a megállapítása. L. Makkai László: *Fordítások románból*. Erdélyi Helikon 1935. 71—72. 1.

száma csakugyan 79, de viszont nincs köztük az előbb említett *Élet* című. Egy azonban mindenféle okoskodás után is világos: a kötet címe nem fedi a tartalmat, *helytelenül és illetéktelenül vette fel az összes költeményei címet.*

A költemények sorrendje meg egyenesen bosszantó. Ahogy éppen jött, ahogy talán az egyes költemények fordításával elkészült, úgy sorakoztatta őket egymásután. Sem időrendi, sem műfaji, sem tárgyi csoportosításnak és elrendezésnek nyoma sincs, összevisszaság az egész. A Kibéditől első helyre tett költemény például időrendben a 32-ik, a második helyre tett pedig időrendben 58-ik, illetőleg 60-ik. A Kibédi-nél utolsó költemény után időrendben jön még vagy 15, amelyekből Kibédi 5-öt le is fordított, de az időrendben az utolsóra következőt a 39-ik helyre, 40-el előbbre illesztette be, stb. Hogy alkosson fogalmat az olvasó ilyen kúsza elrendezés mellett Eminescu költői fejlődéséről, bölcselő költeményeiről, népdalairól, amikor sehol semmi néven nevezhető rendezési elve a fordítónak nincs? Ez az összevisszaság méltatlan a költőhöz, félreismerése a legelemibb kiadói és fordítói felelősségnek, visszaélés a közönség érdeklődésével és jóakarató ismeretvágyával.

E szokatlan és hanyag módszeres fogvatkozást tán megbocsátaná az olvasó, ha kárpótlást találna magában a fordításban. De bizony az is gondatlan, hanyag, legtöbbször az elemi színvonalon is alul marad. Alig van költemény, melynek egy-egy kifejezését, sorát, részletét félre nem értette, ahol nem vétett a tartalmi hűség ellen. A *Melánkolia* című költeményben pl. a következő tartalmi hibák vannak: *regina noptii moartă* = Éjkirálynő, holott a moartă-jelző nyomatékos, nem elhanyagolható (2. s.); *pe câmpul solitar* (10. s.) = *messze* mezőben *magános* helyett; *si tintirimul singur* (11. s.) = temető is — a *magános* temető h.; a *demon a levegőn cikázik* — száll, vagy átsuhan (treacă, 14. s.) helyett; *hitemet mond a hit* helyett (25. s.) s nem veszi észre, hogy e sor általános érvényű tétel. (A hit újra festi a templom — elköpött — képeit), amire pedig az eredeti szövegben írásjel is (—) figyelemzetet s amely általános tételre következik, mint ellentétes egyéni lírai helyzet (26): az én lelkemet is benépesítette volt a mese tündérekkel, de... Az ellentét kezdetét is későn veszi észre Kibédi és a 26. sort — si'n sufletul-mi pusere povestile-i ferici — hibásan fordítja így: lelkembe idézi tündéri regéit; és végül a költemény utolsó három sorának is hibás az értelme, mivel itt sem vette tekintetbe, hol és miféle mondatjelzés van. Feltűnőbb tartalmi hibával fordított költeménye még: *Feledd a virágot* (7., 8., 13—16., 25—28., 42—43., 45—46. s.), *S ha ág veri ablakodat* (3., 4.), *Dák ember imája* (9., 27., 44—46.), *Ahányszor kedvesem* (7.), *Elválás* (16.), *A mesék királylánya* (16—24.), *Miért renegsz* (16—17.), *Vénusz és Madonna* (37—40.), *Oly zsenge vagy* (11—12., 15—16., 25—28.), *Oh anyám* (14.), *Szállj ki a messze múlt* (5—6.), *A holnappal nő* (16—17.), *Az őrangyal* (8—12., a mondatjelzés tekintetbe nem vétele miatt), *Ó, maradj* (5—6., 11., 20., 24.), *Tova illant* (1—2., 19—20., 27—28., 37—40.), *Távazol* (7—8., 21—24.), *Mily szomorú* (8—10.), *Az angyal és a démon* (2, betold egy felesleges hasonlatot, 61—68.,

88., 91—92.), *A császár és a proletár* (9—10., 23—24. színtelen betoldás, 42., 53—55., 129., 134., 150., 159—160., 165., 192—195., 196—200.), *Ha az emlék* (2., 8., 11—12.), *A hárskirályfi* (22—24., 55—56.), *A hárs meséje* (8., 22—23.), *A vágy* (7—8.), *Nem értesz meg* (6—8., 9—10.), *A csillagig* (5—6., 13—16.), *Mortua est* (5—8., 28., 33—34., 37—40., 61—62.), *Erdősuhogás* (11—12., 43—47.), *Este a hegyen* (8., 20.), *A bírálókhoz* (8—16.), *Elszálltak az évek* (8., 12.), *Titokban szerettem* (3—4., 12—13.), *Egy albumba* (4., 14.), *Esti csillag* (165—68.), *Az utódok* (77—78.), stb.¹⁶

Formai hibák, melyek miatt az eredeti szöveg értelme lapossá terpeszkedik szét, szintén nagy számban fordulnak elő. Az *Oh anyám* c. költemény mindenik versszakának utolsó sorában az első és utolsó szó „meru“ (örökké, folyton), amellyel Eminescu pompásan érzékelteti az élet és halál örökkévaló egyformaságát. Kibédi meg sem kísérel a „meru“ szó sajátosan kiélezett szerepét és helyét visszaadni. *A hárs meséje* c. költeménynek minden versszaka ölelekzező rímű; Kibédi következetesen keresztřímet alkalmaz. Az *O, maradj* c. költemény egyetlen versszakában, az elsőben, négy írásjelhibát követ el: két felkiáltó jelet semmibe vesz, a harmadik és negyedik sor *egy* gondolatát kettőbe választja szét s a versszak végére pontosvessző helyett pontot tesz. Egyáltalában fordítónk nem sokat törődik az Eminescu írásjeleivel, mondatjelzéseivel. Pont helyén vonást lát, vagy fordítva; a kérdőjelt előbbre viszi vagy hátra, fölcseréli felkiáltójellel; az ellentétező szünetjelt (—) nem veszi tekintetbe. A rímelésnél is hasonló könnyedséggel mozog. Egy példát már láttunk. De ott van az *Erdősuhogás* c. költemény, melynek minden szakában az első teljes és az utolsó ráütő sor együtt rímel (a b b b b a); Kibédi ezt sem veszi észre, vagy ha észrevette. lelkiismeretfurdalás nélkül mellőzte. A szótagszám, a verssorok adottsága szintén nem számít, — szükség esetén. Az *Akkor is ha* c. költeménynek pl. valamennyi sorát két, három, sőt négy szótaggal (pl. a 7. és 14.) egyszerűen megtoldja. Az *Óda* című költemény sapphói mértékben, illetőleg versszakokban van írva. A legtöbb kiadásban magyarázó alcímként ott is a figyelmeztetés: „antik versformában“. Ha Kibédi e figyelmeztetést nem látta, akkor is köteles lett volna tisztába jöni a költemény versmértékével, amely annyira kijegecesedett forma, hogy rajta sehol egy szótagnyi betoldás vagy rövidítés sincs megengedve, sőt a szótagok hosszúsága és rövidsége is szigorúan kötött, kivéve egyetlen egyet (a második láb t. i. lehet trocheus helyett spondeus is). Kibédi a sapphói versszak sorait azonban hol megrövidíti, hol megtoldja egy vagy két szótaggal. Gyakran az a benyomás támad az olvasóban, hogy fordítónknak nincs fogalma arról, hogy mi az, amit fordít, mi van a kezében; nem ismeri fel a metrumot, sem azt, hogy hány szótagból áll az eredeti szöveg, sokszor még azt sem, hogy melyik alany és állítmány tartozik össze. Könnyű volt így „eleven magyar lelkébe“ ölelnie — a román lelket.

Az efféle pongyolaságok és gondatlanságok lépten-nyomon követik

¹⁶ Egy vaskos értelmi hibát maga a fordító is észrevett és ki is javított (160. l. Uram-Urnóm.).

egymást. Itt csak a gyakrabban ismétlődőket említhettük meg s azokból is alig egy-egy igazoló példát. Hatásuk az, hogy a költemény eredeti formája felbomlik, a tartalom összekúszalódik, szétlaposodik, elveszti eredetiségét, az Eminescu harmoniája megsemmisül. Nem érvényesül éppen az, ami az Eminescu költészetének többlete: költeményeinek bájos zeneisége. Pedig, hogy megnyugtató volt az előző!

Ezek mellett van a fordításnak még egy olyan fogyatkozása, amelyik nemcsak az Eminescu harmoniáját teszi tönkre még az esetben is, ha az eddig felsorolt hibákból egy sem fordulna elő, hanem még a közönséges társalgás nyelvében is mesterkéltséget és unalmas, mert ellenkezik a magyar beszéd szellemével. Ez a fogyatkozása Kibédinek az esetlennél esetlenebb összetett szavak tömeges gyártása és szertelen használata. Megjegyzendő, hogy Eminescu nyelvének dallamossága egyrészt éppen abban áll, hogy szereti a rövid, népies szóalakokat és fordulatokat. A román nyelv, kivált ha népies, mint az Eminescué, különben sem kedveli a hosszú vagy éppen összetett szókat. A magyar nyelv már több összetett szót használ, mint a román. Mégis ezek után alig kell még külön magyarázat az ilyen *költői* szóösszetételekhez mint: áhitat-búsán (22. l. eredetiben curioasă, tristă — két külön szó); fonórend, nyaláb-fény (29. l.), hinár-fogottan (38. l.), varázs-fogottan (39.), létútamra (teszi a lábát, 43. l.), fénykoszorus (t. i. homlok 44. l.), áhitat-pilla (51.), a mélysötét árnyék (52.), hold-mosoly (125. l.), bájalak, csillagraj, hullámösvények, csillagszem, lánytekintet (mind a 128. l.), ablakköz, viaszfehérség, mélylakó, álom-öl (130.), égi-mélyi (t. i. a gond 131. l.), lány-sorok (133.), szeglet-rejtek (134.); aztán csillag-álom, varázsajándék, világfény, létkép, szenvedélytűz, szerelemszédület, gyönyörédes, szűzmosoly, csillagék, sírmély, csendmarok, partsík, vadbuja, padlóca, ellentus, pirosarany, bosszúőr, nádihad, népvizek — és a többi számtalan, ezekhez hasonló, még a nyelvújítás és a Kazinczy-Bajzáék elvont szobaköltészetében is ismeretlen, soha nem hallott képtelen szóösszetétel. Nem költészetünk, de prózai közbeszédünk sem tűr meg ily tömördek és ilyen nyakatekert színes mondást. Még a modern német tudományos prózában is sok volna, pedig tudvalevőleg az az összetett szavak Eldorádója! Ez annál is érthetlenebb, mert szinte kivétel az, hogy a Kibédi szóösszetételének az eredeti szövegben összetett szó a mintája. A legtöbb esetben az egyszerű magyar szó találóan és költőibben érzékelteti az eredeti fogalmat.

Az eredeti szöveg mennyiségéből ritkán mellőz. Ennyiben hű a szöveghez s ez érdeme. Ellenben gyakran alkalmaz úgynevezett töltelék szöveget rokonértelmű szóval vagy kifejezéssel, esetleg magának az értelemnek értelmezésével töltve ki a versmérték különben üresen maradó részét. Gyakran elkerülhetetlen az efféle. Különösebb megróvás alá csak akkor esik, ha nem sikerül, ha az eredetinek hátrányára van. Kibédinél van sikerült és elfogadható töltelékészöveg is (pl. *A hárskirályfi* c. költemény 8. versszakában: feje csüggedt), de bizony a legtöbb lapos próza.

Általában véve a Kibédi fordítása, különösen ha az eredeti nem

a román népdal magával sodró ritmusában van írva, hanem valamely kevésbé dallamos formában, közönséges próza, ennek is a tudákosan színtelen változata. (Pl. *Az utódok, A négy levél, Calin*, stb.) Nem mondom, hogy a 79 fordítás között nem akad néhány középszerű, megközelítően elfogadható is, mint pl. a *Magány, Cupidó-gyermek* (!), *Az erdő meséje, Csillagi az égnek, Künn őszi szél* stb., de még az ilyen középszerű is ritkaság. Összehasonlítottam a Kibédi fordítását az eddigi szétszórtan megjelent magyar és német fordításokkal, s arra a megállapodásra jutottam, hogy a Kibédiénél valamennyi költőibb; a német fordítások is, kivált a Schróffé. A Szöcs Géza és Révai fordításainak lehetnek hibái (elavult nyelv, az értelem gyakran túlságosan „szabad” fordítás), de valahogy zeneibbek, hangulatosabbak, költőibbek. Jobban sejtetik Eminescu sajátos művészetét, dallamosságát, a harmonia Eminescianat, azt, ami pedig a románságtól idegen fordítónak — Kibédi szerint — hozzáférhetetlen, de amit ő megértett, megérezett, amihez ő hozzáfért és könnyedén vissza is adott, ki is fejezett. Mert a szerény előszó ezt és nem kevesebbet jelentett ki.

VII.

Foglaljuk össze a mondottakat s vonjuk le a tanulságot.

A Kibédi fordítása eleven irodalmi érdeklődést kielégíteni s egy már régóta érzett irodalmi hiányt pótolni hivatott és alkalmas cselekedetnek ígérkezett, mely ha üti a megfelelő mértéket, irodalmunknak valódi nyeresége volna s az Eminescu nemzetközi hatását is jelentékenyen előbbreviszi a valóságban is, nemcsak az alkalmilag feleregetett hírelek szerint. Sajnos, nem így van, a fordítás nem üti, legföllebb itt-ott éppen érinti a kívánt mértéket. Az Eminescu költészetének méltó tolmácsolásához sokkal fejlettebb nyelvérzék, finomabb ízlés, bővebb és tájékozottabb irodalmi műveltség, röviden a kongeniálitásnak teljesebb foka szükséges, mint amennyi a kezünkbe adott fordításból kitetszik. E nélkül minden fordítás szolgál fordítás. Nem tudja tovább népszerűsíteni, szélesebb körben forgalmassá tenni az eredeti költőt. És nem nyereség annak a nemzetnek a közművelődésében, műfordítás irodalmában sem, amelyik számára készült. Eminescu nemzeti klasszicitása és nemzetközi sajátos értéke a Kibédi fordításából ki nem tűnik, s nem érezhető meg nyelvünknek a legsajátosabb idegen költők gondolatait, művészetét is hiánytalanul tolmácsolni tudó fejlettsége és kifejező ereje sem. Homeros, Dante, Shakespeare, Rostand stb. mind megtalálták a hű és művészi tolmácsot a magyar fordítás történeti fejlődésében, ahol a régebbi nagyok — Vörösmarty, Petőfi, Arany, Lévai, Szász Károly — mellett az újabbak között is — Kozma Andor, Ábrányi Emil, Babits, Kosztolányi — mind igen nagyműveltségű nyelvteljeségek és formaművészek nevével találkozunk. Ezekhez mérve a Kibédi fordítását, csak a jószándék marad dicséretes. Azaz maradna, ha nem látnók az irodalomban is kötelező lelkiismeretesség és gondosság kézfogható hiányait és az alaptalan önnagyazolásnak, a visszatetsző önértékesedésnek azt a felgyülemlesztését, amelyik csak föltétlen elisme-

rést igényel és tart lehetőnek, végzett munkáját előre tökéletesnek, senki más által oly jól el nem végezhetőnek jelentvén ki.

Pedig — hogy másokat ne említsek — itt van Berde és Kádár, és itt volt Áprily, akik közül bármelyik tudta volna Eminescu összes költeményeinek olyan fordítását adni, amelyik egyaránt méltó legyen Eminescuhoz is és a magyar műfordítás irodalmi, költői színvonalához is. Egyéb és Eminescu-fordításaik alapján kétségtelen, hogy ők vagy a hozzájuk hasonló tehetségek hivatottak Eminescu fordítására. Kár, hogy ők nem vállalkoztak rá, sem magyar, sem román részről nem ők kaptak biztatást, esetleg megbízást a feladatra. Akkor a szóban levő hiány megszűnt volna, mégpedig, ahogy Vajda nyilatkozata mondja, nemcsak „a román irodalom szempontjából, hanem a magyar irodalom felvilágosító és útbaigazító szolgálatára is megteremtve végre az alkalmat, hogy a magyarság a román géniusz alkotásairól is meggyőződ-hessék“.

Ez alkalmat most kölcsönösen elmulasztottuk.

Dr. Kristóf György.

Magyaros elemek Brahms zenéjében.

Alig száz éve, hogy Brahms megszületett és mindössze 37 éve, hogy meghalt. Mégis úgy tűnik föl, hogy Brahms óta évszázadok teltek el, annyira klasszikus csengésű a neve. A muzsika legromantikusabb korában élt, kortársai a német romanticizmus legjellegzetesebb egyéniségei voltak: Wagner, Liszt, Schumann, Bülow, Bruckner, Hugo Wolf, Bruch, Cornelius, Volkmann, Goldmark, a francia Berlioz. Bár a zene romantikus fellendülésének korára esik működése, mégis úgy ismerjük őt, mint a legklasszikusabb romantikust, sőt jelentősége a zenében annál figyelemreméltóbb, mert a zenei romanticizmus áramlatától nem engedte magát elragadtatni. Beilleszkedett abba a zenei irányzatba, amelynek vonalát olyan nevek jegyzik, mint Bach, Mozart és Beethoven. Ezen az úton újat és érdekeset csak olyan karakterisztikus és határozott egyéniség tudott alkotni, mint amilyen Brahms volt.

Brahms a magyar zene szerelmese volt. Hamburgban született. Németországban és Ausztriában élte le életét, tehát a magyarokat alig ismerhette, mégis az akkortájt magyarnak ismert dallamok megihlették őt, sőt a magyar esárdás ritmusát annyira megszerette, hogy igen gyakran találkozhatunk vele a legkülönbözőbbfajta szerzeményeiben.

Brahms soha nem volt népszerű zeneszerző. Nemcsak a témáiban, a kidolgozási technikájában, hangzataiban van valami egyénien kemény, darabos, robusztus és határozott, ami különben jellemző az északi németre, hanem modora sem volt igen barátságos. Ridegnek mutatkozott, holott igazán jámbor emberi szíve volt; szigorú kritikus, aki rögtön felismer és támogat minden igaz értéket, de aki csak a föltétlen komoly érték propagálásához nyújt segédkezet. Beérkezett kortársai már első műveinek megismerésekor megérezték Brahms különleges tulajdonságait. Segítették is az érvényesülés útján, de ő nem mindig mutatkozott hálásnak. Így épen a magyar Liszt Ferenc volt az, aki minden erejével próbálta a fiatal Brahmsot a Wagner Richárd és saját köreinek megnyerni. Bevezette a maga előkelő társaságába, és nem egyszer leült a zongorához, hogy Brahms valamelyik fiatalkori szerzeményét az egybegyűlt társaságnak bemutassa. De a Wagner—Liszt programzenéje merőben eltért a Brahms zenei meggyőződésétől. Szerinte Bachon és Beethovenen át keresendő a zene új irányú fejlődése. Evvel szemben Wagner és Liszt a programzene felé tájékozódott. Ma már tudjuk, hogy ez a kétfelé vágás a zenében régi keletű, és dacára az atonalisoknak, még ma is tart. s nemhogy ártott volna, hanem még használt a zeneművészet fejlődési

vonalanak. Ma is megkapjuk az egyik oldalon a Wagner—Liszt principium képviselőit, élükön Strauss Richarddal, másik oldalon az új klasszicizmust keresőket, Kodályt, Bartókot, Schönberget, Hindemithet, Honeggert, stb. Liszt látta a Brahms nem mindennapi képességeit s ez a nagyszerű világfi értett hozzá, hogy a fiatal tehetséget a maga utólérhetetlen zenei és pianisztikus tudásával a közönség előtt és nagyszerű összeköttetései révén a kiadóknál és a muzsikusoknál ismertté tegye. A szépen induló barátságot azonban a Brahms tapintatlan magatartása csirájában elfojtotta. Igen nagynevű művészek, írók és államférfiak társaságába, Liszt közbenjárására Brahmsot is meghívták. A társaság kérte Lisztet, hogy zongorázzon valamit. Liszt egy Brahms-szerzeményt játszik, a hallgatóság el van ragadtatva. Utána Liszt saját szonátájából (H-moll) játszott és egyik általa nagyon becsült résznel sokatmondólag fordul hátra, hogy Brahms tekintetét felfogja; rámosolyog, de Brahms — elaludt közben. Ez nagyon megbántotta Lisztet, abbahagyta a játékot és felállt. Jellemző azonban Lisztre, az emberre, hogy ezt a sérelmét soha nem érezte Brahmszal. Lisztnek tervei voltak a nagy reményekre jogosító művészszel. Szerette volna bekapcsolni az akkor már tekintélyes újromantikuskok közé. Brahms nem akart ehhez a körhöz tartozni, ő a régi klasszikusok felé tájékozódott.

Mikor három zongoraszonátája megjelent (op. 1; op. 2. és op. 5.), a németek felfigyeltek erre a darabos, de nagytudású és kemény hangra. Sikere lehetett ezeknek a munkáknak a muzsikusok között, de közönségsikerről még nem lehetett szó. Brahms igazán népszerű és közismert a négykezes Magyar Tánccok révén lesz. Ezek közül két füzet 10 táncal 1869-ben jelenik meg, majd két újabb füzet 1880-ban 11 táncal. Népszerűségükre jellemző, hogy maga Brahms írja át őket zongorára, két kézre és nagyzenekarra (nem mindeniket hangszereli, csak az első két füzetből az 1., 3. és 10. számúakat.) Mik ezek a magyar táncok tulajdonképpen? Cigányzenekaroktól játszott népdalok és műdalok, melyeket igen szerencsésen és magyarosan tudott hangszerelni. Bizonyos, hogy egyik-másik melódiát ő költötte, vagy hallotta és a feljegyzett dallamokat ügyesen átalakította. Nem volt igazi folklorisztikus munka Bartók vagy Kodály szemszögéből nézve, de magyaros volt és nagy népszerűsége tette szert. A szó legszorosabb értelmében szabad átdolgozások ezek, de olyan szerencsések, a ritmusoknak és harmoniáknak olyan magyaros alkalmazása, a melódiáknak olyan magyaros vezetése, hogy nem csodálatos a gyors népszerűségük. Ezeket a Magyar Tánccokat végül a nagy magyar hegedűs, Brahms egyik legjobb barátja, Joachim József, írta át mesteri módon hegedűre és zongorára. A Brahms—Joachim magyar táncok ma sem hiányzanak egyetlen mesterhegedűs műsoráról. Az 1880-ban megjelent 3. és 4. füzet Magyar Tánccainak is nagy volt a sikere, de egyidejűleg kellemetlenségei is voltak Brahmsnak. Megvádolják azzal, hogy plagizálta ezeket a táncokat. A vádlók magyar dalszerzők, élükön Reményi Ede, a kiváló magyar hegedűs és a szintén magyar Kéler Béla, a bécsi Theater an der Wien szólóhegedűse, majd karmes-

tere, több magyarízű szerzemény komponistája. A plágiumvádat Brahms kiadója, Simrock, védi ki egy füzetben. Az 1897-ben megjelent füzet *Johannes Brahms und die Ungarische Tänze* címen azzal védi Brahmsot, hogy ő ezeket opusz szám nélkül adta ki, és azzal, hogy a művek után odaírta „Für das Piano gesetzt“, már eleve azt akarta jelezni, hogy átíratokról és nem eredeti melódiákról van szó. Brahms különben a viták alatt előkelően hallgatott és nem tartotta érdemesnek, hogy a neveltséges vádakra válaszoljon.

A Magyar Táncok azok a szerzeményei Brahmsnak, melyeket a laikusok úgyszólván egyedül ismernek, pedig ezek a népszerű táncok egyáltalában nem jellemzői az ő pompás zeneszerzői tevékenységének, hiszen, mint láttuk, nagy részük átírat.

Csodálatos azonban, hogy Brahms zenéjében nagyon gyakran találkozzunk magyar elemekkel, sőt azt mondhatjuk, hogy nincsen a nagy, nem magyar zeneszerzők között egyetlen egy sem, aki gyakrabban használna fel magyar motivumokat munkáiban. Ha szerzeményeit alaposan megvizsgáljuk, lépten-nyomon beleütközünk a magyaros részekbe. Zongora-szerzeményei közül a *H-moll Capriccio op. 76. Nr. 2.* magyaros karaktere közismert. Indokolatlanul elhanyagolt és hangversenyeken ritkán játszott a *Változatok egy magyar dal felett, op. 21.*, melyet 1854-ben szerzett és 1861-ben jelentetett meg. Pedig ezekben a változatokban már az igazi kemény Brahmsot találjuk a variációs technikának minden finomságával felvértezve. A komponáló fantázia olyan egészen különleges játékával állunk szemben, az önérzetes tudás olyan halmozásával, amely még a céhbelieknek is tetszett. Az utolsó változat olyan magyaros csárdás, hogy becsületére válna egy magyar zeneszerzőnek is. Talán azért játsszák őket ritkán, mert sok bennük a zenei kombinatórikus fantázia és mert nincsen bennük semmi engedmény a nem egészen zeneértő közönséggel szemben. Magyar pianistáknak bizonyára hálás feladatot jelentene, ha ezt a művet állandóan műsoron tartanák.

Annál népszerűbbek és annál gyakrabban hallhatók a nagy pianisták hangversenyein *Változatok és Fuga B-durban egy Händel téma felett, op. 24.* A művet 1861-ben írta és 1862-ben jelent meg nyomtatásban. A téma Händel kis B-dur Suitjének zárótémája. Hatalmas és igen hatásos mű, melynek változatait Brahms igyekezett Händel szellemében tartani. A változattűvészet gyöngye ez a munka és e tekintetben majdnem páratlan a zongorairodalomban. A mű eljátszása komoly probléma a legnagyobb tudású zongoristáknak is. Még ebben a Händel szellemét követő műben is találunk magyaros változatot. Lehetetlen a 13. b-moll változattól ki nem érezni a régi magyar „Lassuk“ karakterét.

A négykezes zongoraszerzemények közül a Magyar Táncok mellett még az 1865-ben írt és 1867-ben Rieter-Biedermann kiadásában megjelent *Valzerekben* is találunk magyarosokat. A 16 valcer közül a 11. H-moll, 14. Gis-moll és 15. As-dur valcerok, bár ezek a táncformák kimondottan németek, félreismerhetetlenül magyaros ízűek. Ezt a magyaros hatást a híres kritikus, Dr. Eduard Hanslick, akinek ajánlva vannak, egyik kritikájában ki is emeli. Ő mondja: „Gegen

Ende des Heftes tönt es immer entschiedener und feuriger — wir sind, ohne Frage, auf ungarischen Boden. Im vorletzten Walzer tritt dies magyarische Temperament mit brausender Energie auf; als Begleitung erdröhnt nicht der ruhige Grundbass des Strausschen Orchesters, sonder das leidenschaftliche Geflatter des Cymbals“. Ezeknek a négykezes valcereknek olyan nagy volt a sikerük s olyan népszerűek lettek, hogy maga Brahms írta át őket zongorára két kézre.

Orchestrális műveiben is jelentkeznek magyarosságok. Ezek már nem olyan kategorikusak, inkább csak éreztetve, sejtve van a magyarosságuk. A második zongoraverseny (op. 83. B-durban) utolsó tételének formája Rondó. (Allegretto gracioso.) Ennek A-moll melléktémája erősen magyaros. Ezt a második zongoraversenyt, melyet 1878-ban szerzett s 1882-ben Simrocknál jelent meg, tanítómesterének, Marxsennek, ajánlotta. Míg első zongoraversenyének formája olyan, hogy a koncertáló hangszer karaktere az uralkodó, addig ebben a B-dur versenyműben a zongora zenekari hangszerré válik, összenő a zenekarral, miért is e művet inkább nevezhetnők szimfóniának koncertáló zongorára és zenekarra.

A D-dur hegedüversenyt (op. 77.) Joachim Józsefnek, a nagy magyar származásu hegedűművésznek, legjobb barátjának, írta és ajánlotta. Ezt a szinte páratlan szépségű hegedüversenyt 1877-ben komponálta és 1879-ben adta ki Simrocknál, aki különben legtöbb művének a kiadója volt. A Beethoven hasonlóképen D-durban megírt op. 61. hegedüversenye mellett egyike a hegedűirodalom legnagyobb és legnagyszerűbb versenyműveinek. A koncert utolsó tétele, Allegro giocoso, ma non troppo vivace formára Rondo, és tele van magyaros ritmusokkal. A témák, ha nem is kimondottan magyarosak, de a kidolgozás ritmusa sokszor határozottan magyaros színű.

Legtöbb magyaros elemét kamarazene műveiben találunk. Alig van olyan kamarazene szerzeménye, amelyben ne tűnnének föl határozottan a magyar témák és ritmusok.

A második C-dur zongoratrióját (op. 87.) 1880-ban komponálta és 1883-ban adta ki. Az andante con moto, vagyis a trio második tétele egy téma variációkkal. E motívumoknak pontosított nyolcadaiban a karakterisztikus magyarosság félre nem ismerhető; ugyanilyen magyaros egyik másik változata is ennek az eredeti témának. Cigányos első zongoranégyesének (op. 25. G-moll. Komp. 1856, megjelent 1863-ban) utolsó tétele „Rondo alla Zingarese, Presto“. A zongorarészt is úgy kezeli, hogy utánozza vele a cimbalom hangszínét. Olyan magyaros, temperamentumos ez az egész tétel, mely a maga egészében a csárdás ritmusát és hangulatát utánozza, mintha magyar zeneszerző írta volna. A kidolgozás technikája is olyan, mint mikor a cigány variál. Egyike Brahms legnépszerűbb kamaraműveinek. A zongorakvártettek közül kétségtelenül legtöbbször játsszák. A második zongorakvártettnek (op. 26. A-dur. 1856-ban írta és 1863-ban jelent meg) utolsó tétele, az Allegro, szintén tele van magyaros ritmussal, de ennek magyarossága már nem olyan határozott. Itt csak a mondanivalók jellege és a ritmusok, valamint a hangulat magyaros, de nem lehet

abban az értelemben magyarosságról beszélni, mint az első Zongoranegyes zárótételénél. Két vonósnegyesének (op. 51. Nr. 1. C-moll és Nr. 2. A-moll, 1865-ben komponálta őket, de csak 1873-ban jelentek meg) zárótételei, Allegro illetőleg Allegro non assai, szintén tele vannak csárdásszerű ritmusokkal.

A második vonósötös (G-dur op. 111, írta 1890-ben és megjelent 1891-ben) Adagiójában is sok a rejtett magyarosság, de a finálé (Vivace ma non troppo presto) megint egészen tüzes, pattogó csárdás ritmusú. Azonban itt már az öreg Brahms magyarossága beszél és nem a fiatalé. Kidolgozási technikája is változott az idővel és ezeknél a késői műveknél már a magyaros motívumok és ritmusok is erősen brahmsi patinát kapnak. Ezek a magyaros elemek legalább annyira brahmsiak, mint amennyire magyarosak. Ennél a kvintettnél mintha a zárótételben még egyszer visszanézne ránk a régi Brahms, az Ungarische Tänze Brahmsa. Persze a magyarosságok erősen stilizáltak és ideálizáltak, brahmsi fülekkel hallottak. Ritmusa kemény, szeszélyes, nyugtalan, de mindig a magyar Friss-et jellemző. E tétel kódája tomboló, felfokozott tempójú csárdás, minden stilizáltsága és minden egyénisége mellett.

A magyaros motívumokat és diszítéseket tartalmazó kamarazene műveket lezárja a Klarinett-kvintett op. 115. H-moll, melyet 1891-ben írt és 1892-ben adott ki. A munkát még a szerzés évében mutatta be Joachimmal az élen egy együttes a meiningeni udvarnál. A klarinetszólámot Brahms barátja, Mühlfeld, játszotta. Brahms összes klarinétos kamarazeneje ennek a nagyszerű klarinétművésznek köszönheti születését. Egyike a mester legfájdalmasabb kamarazene műveinek. A klarinét mélabús hangszíne és a hangszer különleges lehetőségei nagyon érdekelték Brahmsot, sokat is írt klarinétre. Nincsen Brahmsnak még egy kamarazene műve, amely olyan finom és nemes lenne, mely annyi szépséget, tudást tartalmazna és amelyet annyira szívből tépett volna, mint ezt a művet. Ebben a csodálatos munkában is találkoznak magyar motívumokkal. A klarinéton adva van az improvizáció féknélküli lehetősége, az ütemekbe rengeteg hang szorítható bele és Brahms a mű Adagiójában ezeket a lehetőségeket alaposan ki is használta. Tele van gyönyörűen hömpölygő futamokkal, csipkézettségekkel és a témának egészen csodálatos izületeivel. A magyar dallam, mely a Piu lento részben található, a klarinét-szólamban van feldolgozva. Gondoljunk csak a cigányzenekarok klarinetszólámaira. Egy-egy jó klarinétos, akinek fantáziája van, mit tud a zenekarba belevinni! Ez a hangszer nemhiába az egyetlen fuvós hangszer, mely a cigányzenekarokban helyet kapott. Mintegy maradványa a tárogatónak, ahhoz is hasonlít legjobban a hangszíne. A magyar dal mélabús karaktere, szabad ritmusa, fantáziaszerű előadásmódja, cikornyázottsága, futamokkal való tüzdeltése nagyon jól érvényesül ezen a hangszeren. Ne felejtsük el, hogy Brahmsnál nem az igazi népdallal találkozunk, azzal a népelemmel, melyet Bartók és Kodály a maga pőreségében ismertetett meg velünk. Brahms ezeket még nem ismerte, ő csak a mi cigányzenekaraink muzsikáját hallotta, a cigány fantáziáján átszűrte népdalt és a magyar műdalokat, az akkor divatos előadásmódban. Elemeket, melyek magyaro-

sak voltak, mint a Liszt Rapszódiai és Fantáziái, de nem voltak a nép ajkáról szedett igazi szűzi magyar motívumok. Ennek a cigányos nótázásnak volt Brahms a szerelmese, ezt formálta át a maga képére, ezt próbálta ellesni és ezzel díszítette a maga mondanivalóját. Ez a magyar szellő csap meg bennünket a klarinetős harmadik tételéből is. (Presto non assai, ma con sentimento.)

Bizonyos, hogy legtöbb magyaros vonást Brahms kamarazenéjében találunk, de elszórva mindenfelé vissza-visszatekint a magyar nótára. A német dalnak egyik reprezentatív egyénisége volt Brahms, a német dalirodalmat Brahms művei nélkül el sem lehet képzelni. És épen ő, a német dal nagyszerű mestere, még ezek közé is beletűzdelte egy-egy magyarosat. Az 1864-ben komponált és 1868-ban nyomtatásban megjelent négy dalának egyike, mégpedig a második, „Magyarisch“ címet visel. Magyarosságukat tekintve legjellegzetesebbek azok a világhírű dalai, melyeket „Zigeunerlieder“ címen két csokorban írt meg. Ezek a négy szólamra és zongorára írt dalok a négykezes zongorára írt Magyar Táncok mellett a legnépszerűbb és egyszersmind legmagyarabb Brahms-kompozíciók. A „Zigeunerlieder“-ek keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy megírásukra a Rózsavölgyi kiadásában Nagy Zoltán neve alatt megjelent népdalgyűjtemény adott ösztönzést. A népdalok egyszerű bájos szövege és a dallamok annyira megtetszettek Brahmsnak, hogy 15 népdalát a gyűjteménynek megkomponálta négy-szólamu Szólóquartettre (tenor, soprán, alt, baszus) zongorakísérettel. Az első csoport mint op. 103. még 1887-ben íródott és 1888-ban jelent meg, mégpedig 11 népdal. (Ezek közül nyolc dal egyes szólamra is megjelent zongorakísérettel). Négy további dal op. 112. Nr. 3., 4., 5. és 6. alatt jelentek meg 1891-ben, ezeket 1890-ben komponálta. A cigánydalok Brahms legszínesebb kompozíciói közül valók. Eredetiségük azonban összehasonlíthatatlanul értékesebb és különlegesebb a négy-szólamú feldolgozásban, mint a későbben a szerző átíratában egyszólamra és zongorakíséretre kiadottak. A négyszólam összeállítása nemcsak ötletes, szellemes, de magyaros is. A Szólókvartettben van egy ú. n. szólólista, amely általában gyakori a magyar korustechnikában. Úgyesen csoportosítja a szólamokat: egyszer a két férfi énekel, majd válaszol a két női szólam, majd a szólamok egymásután lépnek be kontrapunktikusan. Ezek a felelgetések fény és árnyék benyomását teszik. A zongoraszólam sokszor cimbalomszerűen van használva. A cigánydalok rövidek, tömörek és csillogóak, erősen magyarosak, de mindig Brahmszosak. A magyar dalkincs a Brahms szemüvegén keresztül került papírra. Brahms bármennyire is szerette a magyaros muzsikát, az csak az ő stilizálása segítségével került be a műveibe. Ezért mondjuk azt, hogy a Brahms muzsikájának magyar elemei inkább *magyarosak*, mint magyarok. Ma már Kodály és Bartók megismertetett bennünket az igazi magyar népdallal, ma már nagyon látjuk, hogy a Brahms magyarossága mennyire cifraszűr-dekoráció német gúnyán. Mégis örülünk, hogy egy olyan zseni, mint Brahms, észrevette, mennyire egyszerű és milyen eredeti a mi nótakincsünk, hogy a legnémetebb komponista nem átallotta az ő kemény germán, nagytudású zeneszerzői

tevékenységét a mi kimondottan magyar elemeinkkel felfrissíteni, díszíteni és tüzessé tenni.

Annak okát, hogy a hamburgi Brahms a magyar elemekkel ilyen közeli összeköttetésbe került, két tényezőre vezethetjük vissza: 1. külső körülményekre, és 2. belső vagyis pszichikai okokra.

A külső hatások legtöbbje személyes vonatkozású. 1849-ben Reményi Ede, a kitűnő hegedűművész, mint politikai menekült került a forradalom után Hamburgba, hogy onnan Amerikába emigráljon. Elutazása előtt búcsúhangversenyt rendezett Hamburgban és ennek a hangversenynek zongorakíséretét az akkor 16 esztendőös Brahmsra bízta. Reményi Ede műsorának gerincét rendszeresen magyar ábrándok tették. Ezek a fantáziák Reményi saját kompozíciói, illetőleg átíratái voltak. A *Repülj fecském* című szerzeménye egyike volt a legsikerültebbeknek, ezt néha még ma is játsszák. Reményi hegedűjátéka, előadásmódja igen imponáló és hatásos volt, magyar ábrándjait olyan fölényes technikai tudással játszotta, annyi érzéssel, hogy amerre megfordult, mindenütt ünnepelték. A hamburgi koncertjén zsúfolt ház előtt játszott olyan sikerrel, hogy az estélyt meg kellett ismételniök. A hangversenyek után Brahms Reményinek állandó kísérijéül ajánlkozott. Rendeztek is rögtön egy hangversenyutat Németország nagyobb városaiban. Mint kísérő, Brahms intim barátságba jutott Reményivel és kétségtelen, hogy ez alkalommal került Brahms közelebbi ismeretségbe a magyar nótával. Bizonyos, hogy Reményi hívta fel először figyelmét a magyar dallamokra, amelyek Brahmsot föltétlenül megfogták. Sok egyebet is köszönhet Reményinek Brahms: elsősorban Liszt Ferenc ismeretségét, akinek Reményi bizalmasa volt és a másik magyar származású művésznek, Joachim Józsefnek, ismeretségét, kivel később Brahms haláláig a legbensőbb barátságba került. A magyar fantáziák és rapszódiaik Liszt Ferencre is bizonyára hatással voltak. Hogy a kitűnő Liszttel Brahms nem került közelebbi barátságba, az tisztán Brahmson mult, mert Liszt felismerte a fiatal Brahms tehetségét, próbálta is őt körénekn megnyerni, de Brahms elutasító módra és udvariatlan magatartása után Liszt nem látta szükségesnek, hogy vele továbbra is törődjék. Annál bensőbb barátság fejlődött ki Brahms és Joachim József között. Azt mondhatnók, hogy Schumann Robert feleségén, Schumann Klárán kívül senki nem volt Brahmsnak olyan bizalmasa, mint Joachim, aki akkor Hannoverban volt a királyi zenekar hangversenymestere. Joachim korának legnagyobb mestere, akinek klasszikus hegedűjátéka és stílusa még ma is közmondásos. Brahmsban hamar meglátta a nem mindennapi tehetséget. A kölcsönös barátságot és rokonérzést bizonyára csak szította és erősítette az a körülmény, hogy mindkettőjük zenei ideálja a klasszikusok felé mutatott. Ez fontos szempont abban az időben, mikor a muzsika útjai a klasszikustól eltérőben voltak, s egy új irány nyúlt bele forradalmian a zene fejlődésébe. Ezt az új irányt, mint ismeretes, Wagner, Liszt, Schumann és Berlioz képviselték. A klasszikusok leg-hívebb magyarázójának, a magyar Joachim Józsefnek, és a klasszikus zeneszerzők új utódjának, Brahmsnak, barátságához ilyenformán adottak voltak a külső körülmények. Hogy a hazájától elszakadt Joachim

milyen nagyon húzott a magyarságához, azt hegedüszerezményei is mutatják, melyek erősen magyarosak. (Hegedüversenye magyar stílusban ma is játszott darab.) Joachim úgy is, mint igen tanult és képzett ember, aki Göttingában az egyetemen filozófiát hallgatott, nemcsak tiszteletet keltett a fiatal Brahmsban, hanem azok közé a kevesek közé tartozott, akiknek tanácsait érdeklődéssel hallgatta meg. Nem kétséges, hogy barátja, Joachim révén is, felfigyelt a magyar muzsikára.

Brahms 1866-ban Bécsbe került és ott néhány zongorahangversenyt rendez, innen Pozsonyba, majd Pestre megy, ahol igen nagy sikerrel hangversenyezett. Pesten együtt találjuk barátjával, Joachimmal. Ez a magyarországi út is nagy hatással lehetett rá. Pest, ahol több hangversenyt adott, egyike volt azoknak a nagyvárosoknak, amely a Brahms lángelméjét felismerte, zenéjéért őszintén rajongott. Mindig szívesen kereste föl Pestet, részint egyedül, részint Joachimmal együtt. Második B-dur Zongoraversenyét maga mutatja be Pesten. 1879-ben Joachimmal körútra indul és ez alkalommal lekerül Erdélybe is. Nem lehettek hatás nélküliek Brahmsra ezek a magyarországi utak. Valószínű, hogy ilyen alkalmakkor is hallott magyar zenét, és először talán pusztán különlegességből, majd később komoly érdeklődéssel hallgatta meg egyik-másik ciganyzenekart a magyarországi éttermekben és kávéházakban.

1861-ben ismerkedett meg Bécsben a másik magyar művésszel, a Magyarországról elszakadt, de szülőhazájára mindig szeretettel gondoló Goldmark Károllyal, akinek szerzeményeitől egyébként nem nagyon volt elragadtatva. Gyakran találkoztak és barátságba is kerültek, de ez a kötelék igazán bensővé és bizalmassá soha nem vált. Brahms sokat csípkedett Goldmarkot, gyakran adta tudtára leplezetlenül véleményét. Nem volt vele szemben mindig igazságos, néha azonban az ő munkáira is tett elismerő megjegyzést. Két ízben együtt járták Olaszországot és bizonyára szóba kellett kerülnie közöttük a magyar zenének is.

Még egy magyar barátot szerzett magának Zürichben a magyar származású Freund Robertben, aki a Taussig és Liszt iskolának volt egyik nagyszerű zongoristája.

Brahms nehezen hódította meg a német hangversenytermeket, de egyik város közönségének meghódítása sem bizonyult olyan ellenállónak, mint a Lipcséé. Pedig egyike azoknak a városoknak, melyeknek zenei élete legfejlettebb volt. A világhírű Gewandhaus-zenekar sokszor adott Brahms-bemutatókat, de különösebb siker nélkül. Lipcsé évtizedekig ellenállt a Brahms-kultusznak, amíg a magyar származású Nikisch Arthur, ez a nagyszerű karmesteregyéniség, ki nem vívta Brahmsnak a teljes és feltétlen sikert. Nikisch megtörte a jeget és a lipcei Gewandhaus-zenekar egyike ma a leghitelesebb és legjobb Brahms-interpretátoroknak. Alig van zenekar, melynek műsorain Brahms nevével gyakrabban találkozunk, mint a Gewandhaus koncertekén. Ime, még Németországnak ezt a zenei végvárát, a lipcei közönséget is magyar származású karmester győzi meg Brahms zenéjéről.

Ezek a külső körülmények terelték Brahms figyelmét a magyaros muzsika felé. Ezek azonban egyedül nem bizonyultak volna elég erőseknek ahhoz, hogy a magyaros elemek zeneszerzői tevékenységébe felzívódhassanak, ha különlegesen nem lettek volna meg a lélektani adottságok.

Brahms nem tartozott a legleleményesebb zeneszerzők közé. Témái nem behizelgöek és nem könnyedek a szó schuberti értelmében, sőt a kritikusai is sokszor szemére vetették, hogy nem is mindig eredetiek. Ezt neki is kellett éreznie, különben nem találnánk műveiben idegen szerzők témájára írt annyi változatot. Szívesen nyúlt idegen motívumokhoz, s ha egy téma megnyerte tetszését, szívesen el-elmélkedett rajta. Így születtek meg nagy váriációs művei: Váriációk egy magyar téma felett, Händel téma felett, Schumann téma felett (op. 9. fis-moll), és ugyancsak egy Schumann téma felett (op. 23. Es-dur.), Paganini téma felett (op. 35.), Haydn téma felett (op. 56. B-dur.). Átdolgozott számtalan gyermekdalt és német népdalt. Ugyanez a hajlama vezette a magyaros motívumokhoz is. A magyar témákat őszintéknek, különlegeseknek találta; belsőleg adódott, hogy hozzájuk nyúljon.

Brahmsnak ritmikája is egészen egyéni és bonyolult. Ritmusai azonban bonyolultságuk ellenére is olyan határozottak, mint amilyen kategorikus és biztos a magyar csárdás ritmusa. De a magyar két-egyedcs csárdás ritmusa egyszerű és ez a határozott ritmus tetszett neki, mert pótolta az ő bonyolult ritmikus megérzéseit.

Brahms egyenes, a durvaságig őszinte jellem, a mellett naiv, viszont zeneileg kifinomult egyéniség, aki megérezte a magyar dallamok hasonló jellemét, ezért nyúlt feléjük. Brahmsnak, a szabadság tömjénezőjének, valóságos oázis volt a magyar dallamban megszólaló féktelenség, kötetlenség és gátlásnélküliség. Az eredeti szabad dalolnivágyás kiélését hallotta ki a magyar muzsikából, ez fogta őt meg és ehhez tért vissza időnként szerzeményeiben.

Brahms a magyar zene fejlődése szempontjából nem jelent többet, mint hogy a zenevilág figyelmét ráterelte a magyaros motívumokra. Brahms muzsikájában a magyaroknak ismert elemek csak magyarosak, mégpedig a szónak romantikus, de nem klasszikus értelmében. A világ örömmel fogadta őket a nagy német zseni feldolgozásában, de keveset jelentenek a klaszikus magyar zene fejlődésében. Magyar lángelméknek kellett születniök, hogy megmutassák az utat, amely a klasszikus magyar műzene nemzetközi elismeréséhez vezet. A két zseni, akik ez irányban elévülhetetlen érdemeket szereztek, a magyar műzene két büszkesége, Kodály és Bartók.

Lakatos István.

A lélektan legújabb irányai.

Ha a lélektan legújabb irányairól kívánunk beszélni, nem kerülhető el a régibb irányokról való megemlékezés sem. Az irányok egymásutánja és fejlődése szemlélteti magának a tudománynak a haladását is. A haladás egészéből tudjuk csak az újabb irányok értékét megítélni s tudunk egyszersmind bepillantani a jövőbe, hogy milyen úton fejlődhetnek tovább a lélektan, miként javíthatja meg s pótolhatja ki az eddigi hiányokat.

A lélektannak minden másfajta tudománnyal szemben egészen sajátos, különleges helyzete van. Minden tudománynak megvan a maga tárgya. A lélektan tárgya a lélek, illetve a lelki tünetmenyek vizsgálata. Amikor azonban a lelket vizsgáljuk, akkor csak saját maga-magával vizsgálhatjuk, mert hiszen a lelki tünetmenyek vizsgálata már maga is lelki tünetmeny. A gondolkodás, az elmélkedés, a vizsgálódás, az akarat vagy a közönyösség, ahogyan a tárggyal bánunk, egytől egyig lelki tünetmeny. Tehát a lelket csak lelki tények, aktusok segítségével vizsgálhatjuk. A lelket csak a lélekből ismerhetjük meg. A megismerés és a megismerendő ebben az esetben annyira egyneműek, hogy elválaszthatatlanok. Empedoclesnek az a híres mondása, hogy földet földdel, vizet vízzel ismerhetünk meg, vagyis a megismerendő tárgynak egyneművé kell válnia a megismerővel, hogy a kettő találkozhassék, a lélektannál nem is követelmény, hanem valóság. A lelket csak a lélekkel, a lélek útján ismerhetjük meg. Egyszerű igazság, de mélysége feneketlen.

Amde ehhez még hozzá kell toldanunk valamit, ami egészen sajátos a lélektan szempontjából, s ez az, hogy a lelket csak a saját lelkünk útján ismerhetjük meg. Hogy a más lelkébe mennyire hatolhatunk be, azt sohasem tudjuk. De amennyire behatolhatunk, azt a saját lelkünk ismerete alapján tesszük. Viszont a mások lelki megnyilvánulásait a magunkéival összehasonlítva, rájöhethetünk saját magunkban is olyan dolgokra, amiket azelőtt nem vettünk észre. A lelkek emez adás-vevésének, összehasonlításainak ezt a sajátosságát fejezi ki Schiller szellemes mondása:

*Willst du dich selber erkennen,
So sieh, wie die andern es treiben;
Willst du die andern verstehen,
So blick in dein eingenes Herz.*

Ennek a mondásnak különösen a két utolsó sora azt a mindennapi igazságot fejezi ki, hogy minden ember magából indul ki. S ez valóban

így van. Egyebünnen nem indulhat ki senki, mint magából s mi mégis megrovás és feddés gyanánt szoktuk rendszeren embertársainknak tudomására hozni, hogy mindenki magából indul ki.

Ha már most a lélek megismerésére csak saját lelkünkől indulhatunk ki, saját lelkünk pedig az, ami bennünk különböző módon megnyilatkozik, amit megélünk a különböző élményekben, fölmerül a kérdés, vajjon lehet-e tárgyá, objektummá tenni, ami tisztán szubjektív, egyéni, élményszerű. Vajjon nem járunk-e úgy vele, mint a gyermek a szappanbuborékkal, hogy amikor meg akarja fogni, elpattan, kisíklík keze közül, semmivé lesz. Azaz-nem lesz éppen semmivé, mert megmarad belőle legalább egy csöpp szappanos víz. Azonban a léleknél kérdés, vajjon egyáltalában marad-e belőle valami, ha kiiktatunk belőle mindent, ami szubjektív, közvetlenül megélhető vagy megélt élmény, s pusztán objektumot látunk a lelki tünetekben.

Itt mindjárt két irányra bukkanunk, az ú. n. alanyi vagy alanyiasító és tárgyi vagy tárgyiasító lélektanra. Az alanyiasító lélektan a közvetlen megélésre támaszkodik. Itt az érzés a magam megérzése. Az akarat nem folyamat, hanem én magam vagyok, az én állásfoglalásom. Közvetlenül felismerem magamat akaratélményemben, ami lényegesen különbözik minden tárgyi megismeréstől. A tárgyiasító eljárás számára a lelki történet tárgyi, személytelen jellegű. Kétségtelen, hogy a kettő megfér egymás mellett, mert ha nem férnének meg, akkor nehéz volna egyáltalában lélektanról beszélni.

Ezek alapján a továbbiakban két kérdéssel foglalkozunk. Egyik az, hogy a lélektan honnan indul ki és milyen úton haladt és halad általában a mai napig. A másik kérdés: vajjon van-e lélek általában, s ha igen, akkor milyen előzetes meggondolás útján közeledhetünk hozzá. Az első kérdésre adott felelet előkészíti az utat, mint látni fogjuk, a másik kérdés számára.¹

I.

A lélektani kutatás irányainak fejlődésére nézve általánosan jellemző, hogy a lélektan kívül kezdi és így lassanként halad a periferikustól a centrális felé. Ebben a fejlődésben a következő sorozatot állapíthatjuk meg: 1. a fizikai törvényekre alapított lélektan; 2. a fiziológiai tünetenyekre és törvényekre alapított lélektan; 3. a biológiai lélektan; 4. az autonóm lelki törvényekre támaszkodó lélektan. Az első hármat jelentékenyen el kell különítenünk a negyediktől, ámbár ennek is vannak kapcsolódásai az előbiekkel.

¹ A dolgozat első részéhez két forrásművet használtam: H. Henning: *Psychologie der Gegenwart*, 1932., és A. Messer: *Einführung in die Psychologie*, 1931. Henning megállapításait több helyt változtatás nélkül átvetem. A dolgozat második feléhez elsősorban felhasználtam A. Meyer: *Ideen und Ideale der biologischen Erkenntnis*, 1934. c. művét, mely a holizmus módszerét részletesen tárgyalja, továbbá a B. Bavink: *Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion*, 1934. c. művet. Ezenkívül számos lélektani művet, köztük F. Krueger: *Komplex-Qualitaeten* etc, 1926 c. művét. Fejtegetéseim Meyer munkájára támaszkodnak, úgyszólván annak ismertetése.

Az első álláspont szerint a fiziológia a lélek fizikája. A mechanikus természettudomány mindent részeire bontott, atomizált s az atomok találkozásából magyarázta a tüneményeket, amelyek gépszerűen működnek a mechanika törvényei szerint. Ez a felfogás uralkodott a lélektani kutatások első idejében. Magánál Kantnál sem egyéb a lélektan, mint mechanikus természettudomány. Ez a felfogás a lelki tüneményeket elsősorban az érzetekben látja. 1829—1860-ig felemelkedett lassankint a kísérleti lélektan épülete, amely az érzetek világának a későbbi kutatásokra nézve is fontos mechanikai erőviszonyait állapítja meg. Az érzetek a lélek elemei, épúgy mint az atomok az anyagi világ elemei. Az érzetek összetalálkozása, kapcsolódása, az ú. n. asszociációs lélektan tisztán a mechanikai természettudomány mintájára jött létre s magából a lélekből igazán nagyon kevés van benne. Kiindulása az, hogy minden külső inger megfelelő érzeteket vált ki az emberből. A kísérleti személy automata, amely olyat és annyit ad, amennyit beledobnak vagy belekiáltanak.

A pszichofizika legnagyobb mestere, Fechner Tivadar, aki az inger és a hatás egyenértékűségének dogmáját elejti, ismeretes törvényében az ingerek intenzitásának geometriai haladvány szerint való növekedésével az érzetek aritmetikai haladvány szerinti növekedését állítja szembe. Ennek a törvénynek nagy fontossága a lélektani haladás fejlődésének szempontjából az, hogy a külső és a belső nem teljesen azonos törvények szerint működik. Az érzet nem pusztán az inger visszhangja, hanem más törvény szerint, a *maga* törvénye szerint felel a külső hatásra. Itt tehát már megkezdődik az a folyamat, amely későbbben mindinkább annak a felismeréséhez vezet, hogy vannak a lelki életnek külön, önálló törvényei.

A fizikai magyarázat lassanként átment a fiziológiaiba. Ez is tulajdonképpen egy húron pendül az előbbivel, de kiterjedtebb, átfogóbb és szélesebb alapokon nyugvó. Lényege az, hogy a lelki folyamatokat az idegek és az agyfunkciók fiziológiai elváltozásai alapján magyarázza. Ez a felfogás, bár valamivel fejlettebb, ugyanazon hibában szenved, mint az előbbi. Atomisztikus és mechanikus úton fogja fel a lelki életet. Amint egy modern pszichológus igen helyesen jegyzi meg, a fiziológiai lélektan sem látja tulajdonképpen a lelket. Olyan a helyzete, mint annak, aki egy darab előadását a színpalak mögül nézi végig. Csak a gépezetet, a színpad technikáját és a fénysugarak előállításának mechanizmusát látja, azonban magát a darabot nem ismeri, nem élvezi s úgyszólván semmit sem tud arról, hogy mi a célja és rendeltetése annak a sok mindennek, ami a színpalak mögött történik.

A fiziológiai lélektan nagy mestere különben Wundt Vilmos. Az ő munkássága hatalmas híd az új pszichológia és a régi között. Nélküle nem jött volna létre az, ami utána a lélektanban bekövetkezett. Ebben áll a történeti jelentősége. Álláspontja ma már túlhaladott. Másik képviselője mellette Mach Ernő. A lélektan eme korszakának jellemző vonásai a következők. Minden, ami lelki, az októrvény hatása alatt álló, szigorúan törvényszerű. Az objektív fiziológiai folyamatok azok, amelyek jelzik számunkra a pszichikumot. Hogy azonban a jel

mögött van-e valami, s ha van, milyen a természete, tehát magára a lélekre közelebbi figyelmet nem fordítanak. S hogy miért nem érdemes ezzel foglalkozni, arra az a felelet, hogy ami az objektív folyamatok mögött van, az tisztán szubjektív, s mint ilyen, nem lehet tudományos kutatás tárgya.

Az eddig felsorolt irányzatok a mechanikai felfogáshoz híven a lelki életet kizárólag kvantitatív alapon, mérési eredményekkel magyarázzák, s csak ahol ezt nem érhetik el, ott törődnek a lelki jelenségek sajátos minőségével, kvalitásával is. Azonban ne legyünk igazságtalanok. Éppen a lélektan fizikai és fiziológiai alapjának pontos feltárása igazolta be tudományosan, hogy a fizikai és fiziológiai folyamatok nem fedik a lelki megnyilvánulásokat. Kezd derengeni az az igen fontos belátás, hogy a lelki életet tisztán a kauzálitás alapján felfogni lehetetlen. A pszichikum ugyanis kívül esik a természeti erőknek és törvényeknek az energia megmaradásán alapuló háztartásán. Ha a lélek pusztán fizikai energia volna, akkor a külső mechanikai hatások maradék nélkül megmagyaráznák a lelki jelenségeket. Ez azonban nem lehetséges. Éppen Wundt, a fiziológiai lélektan megalapítója, kénytelen fölvenni a lelkiélet magyarázatába a teremtő szintézis elvét, ami azt jelenti, hogy a lélek nemcsak mennyiségileg, mint ezt már Fechner kimutatta, hanem minőségileg is mást tud és szokott is mást produkálni, mint amennyi az októrvény alapján megmagyarázható.

A teremtő szintézis elvének megfelel a célok heterogéniája, amelyet ugyancsak Wundt így határoz meg: bizonyos lelki okok hatása túllépi a motivumokban rejlő ok szükségszerű következményeit és újabb motivumokat eredményez, amelyek újabb teremtő tevékenység kútforrásai. Szóval a lélek valami többletet is tud produkálni, mint ami az októrvény szerint megérthető és megengedhető, ami arra enged következtetni, hogy a fizikai és a fiziológiai magyarázat nem elégít ki.

A pszichológiai kutatásban, amint látható, a mult század végéig fokozatos fejlődés tapasztalható, amely a mennyiségi elemzéstől a lelki tünetnyek minőségi elemzése felé vezet, a külsőtől a lényeg felé közeledik. Mindinkább kezd feltűnni a lelki tünetnyeknek a fizikai és pszichológiai törvények alapján a maguk teljességében meg nem érthető sajátossága. Minthogy bizonyos esetekben a kísérleti eszközök felmondták a szolgálatot, az elemzés mindinkább a sajátos lelki minőség tekintetbevételére szorul. Az érzetek területén is már észrevehető, hogy a legegyszerűbb érzetekben a magasabb lelki élet elemei megtalálhatók, például az összehasonlítás, a megkülönböztetés s az egymásra vonatkoztatás különféle formái. Ez azonban csak a kezdet.

A század elején egészen új szempontok nyomultak előtérbe. A szellemi tünetnyeknek a tisztán fizikai és fiziológiai alapon való már előbb tapasztalt meg nem magyarázhatósága mindjobban sürgőssé tette, hogy a lélektan felszabaduljon az egyoldalú természeti mechanizmus hatása alól, s igyekezzék a lelki tünetnyeket a maguk sajátosságában megragadni. Autonóm lélektan lett a jelszó és az ideál. Amde ez természetesen csak lassan, lépésről-lépésre haladt előre s megvalósításától még ma is nagyon távol vagyunk. Kétségtelen azonban, hogy

a legújabb irányok, melyek a lélektant a természeti mechanizmus alól kívánják felszabadítani s lehetőleg önállósítani, sokkal több megértést és mélyebb belátást árulnak el, mint elődeik.

Az első fontos lépés e téren annak a szempontnak előtérbenyomulása, hogy a lelki életet nem lehet úgy megérteni, ha egyes megnyilvánulásait az egészből kiragadjuk, izoláljuk, magában tekintjük, szóval ha atomizáljuk, hanem csak úgy, ha a lélek egészét figyelembe vesszük. A lélektan újabb irányzatának kiinduló pontja tehát az, hogy a lelki élet egységes egész; nincsenek izolált érzetek, izolált képzetek. Mindaz, amit kiragadunk az élő egészből, tulajdonképpen abstrakció, ami a valóságban nem fordul elő. A léleknek nemcsak jelene van, hanem multja és jövője. A jelen a multon alapszik s a mult ismerete nélkül nem érthetjük meg sem a jelent, sem a jövőt. Az összefüggő rétegeknek egymástól való föltételezettsége, vagyis az egész lelkiségnek genetikus magyarázata az, ami közelebb vihet a lelki élet megértéséhez. Már az érzetek tanulmányozásának újabb kutatása sok bizonyosságot szolgáltat arra, hogy a lelki életet egységes folyamatnak kell tekinteni. Kiderült ugyanis, hogy az ingerhatást átalakító agyi folyamatok nem pusztán a jelenben ható inger alapján alakulnak ki, hanem függenek előző élményektől is. Vannak az emberi lélekben olyan tapasztalatok a multból, amelyek többé-kevésbé a jelen lelki alakulásait is meghatározzák, illetve befolyásolják nemcsak az érzéki megismerés terén, hanem a lelki élet ú. n. magasabb megnyilvánulásainál is éreztetik hatásukat. Különösen az optikában tünt ki, hogy a színeket gyakran nem a fizikai és fiziológiai törvényeknek megfelelően látjuk, hanem az emlékeinkben már élő színek szemüvegén keresztül.

A mult tapasztalatainak a jelenre való ez a befolyása is bizonyítja, hogy a lelki élet egyes megnyilvánulásai nem mechanisztikus módon sorkoznak egymás mellé, hanem szervesen összefüggő egészet alkotnak. Az a felfogás, amely a lélek *egészére* kiterjed, a lelki élet különböző rétegeit fedezi fel s mindezeknek szerves összefüggéséből akarja megérteni a lelki élet egészét. Azért a lélektannak ezt az új irányát a megelőző mechanikus és atomizáló iránnyal szemben az *egész* pszichológiájának szokták nevezni. Ez a fogalom nem egészen világos, pontosan körül nem határolható és el nem különíthető, de homályos körvonalai azt mutatják, hogy itt egy rendkívül nagyjelentőségű fordulattal, mélyre törekvő fölfogással van dolgunk. Az élő egész a jelentésadó, amely minden egyes megnyilvánulásra rányomja a maga sajátos bélyegét, amely szellemi és egyéni is egyúttal. Körülbelül így kell értenünk Driesch meghatározását, aki szerint az Egész egyjelentésű, ekvivalens a Sinngebend, vagyis a jelentésadó fogalmával. Ez a gondolat különben talán először és igen klasszikus formában jelentkezik már Böhm Károlynál is az *Ember és világa* III—IV. kötetében.

Ez a lélekegész már most semmiképpen sem egyeztethető össze a mechanikus természettudományi felfogással, mert a lelkinék, a szelleminek ősi, autochton és autonóm voltát domborítja ki az előbbi felfogás azon beállításával szemben, amely a szellemiségben másodrendű leszármaztatott tüneményt lát. Ennél a felfogásnál világossá válik,

hogy az ingerhatásokból nem áll elő a pszichikum, hanem a pszichikum, mint az ingerhatást megelőző, fogadja az ingert úgy, ahogy azt az ő egésze fogadni tudja. A lélek nem kívülről befelé érthető meg, hanem a pszichikum a maga autochton tudatával és tudatában halad a test, az érzéki élet periferiája felé, hogy módosítsa magát a külső hatások útján a maga sajátos egészének megfelelően. A régi felfogás jellemzésére mondja egy gondolkodó, hogy eddig a lélektan a mansardból indult ki, mint adottságból, s nem vette észre, hogy vannak alsóbb tagozatok is. A gyermekeknél általában a külső ingerek által kiváltott élmények egyformák. Ez azt bizonyítja, hogy itt még a külső, vagyis az inger a diktator, de már az 5—12 évek között megtörténik a nagy metamorfozis, ahol a tisztán periferikus elkülönül, elválik a centralistól s az utóbbi a maga útjain halad tovább. Itt már a lélek, a szellem kezd erősödni, izmosodni a mechanikus befolyásokkal szemben s mindinkább függetleníti magát ezektől a további fejlődés folyamán.

Természetes, hogy az így felfogott lélekegésznek alapja, kiindulási pontja, legegyszerűbb megnyilvánulási formája sem lehet többé az érzet, amint a régi atomizáló természettudományos lélektani felfogás vallotta. Az izolált, az egészből kiragadott érzet merő abstrakció. Maguk az érzetek is a nagy Egészből emelkednek ki s annak meghatározottságait viselik magukon. A kezdet, amit megragadhatunk és kiemelhetünk, az ú. n. komplex-tüneményekben keresendő. A lélektan újabb irányainál három fogalommal találkozunk gyakran. Ezek: a komplex tünemények, az alak vagy forma (Gestalt), és a struktúra. Meg kell vallanunk, hogy ezek a fogalmak nem egészen tiszták, nem egészen határozottak, de megpróbáljuk jelentésüket úgy leszögezni, ahogyan el tudjuk gondolni.

A komplex, amint már a neve is mutatja, valami sokféleséget, sokrétegeiséget, sok mindenféle elemből összeszővődött valamit jelent. Minden élményegész egy komplex illetve egy komplex lelki tünemény, s megfordítva minden komplex egy élményegész, amely a maga sokrétegeiségével és szinte mindenfelé kiterjedő elágazásaival kapaszkodik a lélek egészébe, illetve emelkedik ki onnan. A lelki élet elemeit az újabb irányzat szerint nem egyszerű érzetek (ilyen tulajdonképpen nincs), hanem komplex élményegészek alkotják, mégpedig a fejlettség foka szerint először homályos körvonalakkal, erős érzésekkel és primitív törekvésekkel. Később a fejlődés folyamán ez a homályos tömeg mind határozottabb körvonalakat nyer, alakot ölt (nem külső, hanem lelki alakot), tagolódik s ebben a tagolódásban az egyes részek is lassanként megkülönböztethetők; így az egész a tudatfolyam felszínére emelkedik s mindinkább elfoglalja helyét a lélek egészében. Mikor a komplex ilyen határozott formát ölt, akkor alaknak (Gestalt), belső formának nevezhetjük. Körülbelül így lehet elképzelni ezeknek a fogalmaknak a tartalmát.² Egy példán közelítsük meg a megértését. Tegyük fel, hogy valakivel gyermekkorában sok olyan dolog történik, ami alkalmas arra,

² A Gestalt nem új. Goethe és Schiller szinte szerelmesek voltak bele. Most felújításnak tekinthetjük. Maga a Gestaltqualität a múlt század kilencvenes éveiből származik egy osztrák pszichológustól, Chr. Ehrenfestől.

hogy megszegyenítse, másokkal szemben bátortalanná tegye. Lassankint kialakul benne, kezdetben homályosan, később mind határozottabb körvonalakban a megalázottságnak, az alsóbbrendűségnek az élménykomplexuma, egy lelki alakulat, forma, amely egész megjelenésére, minden cselekedetére rányomja bélyegét s amelytől sokáig vagy talán soha sem tud szabadulni. Vagy kialakulhat benne az önhittségnek, a szeretlen bátorságnak az élménykomplexuma, amely lelkiségének egyik meghatározója lesz. Kialakulhat továbbá valakiben az érzések bizonyos vegyes komplexuma azon élmények alapján, amelyek a környezetével való érintkezés alapján fejlődnek ki benne.

Ilyen élményegészek, élménykomplexek, lelki alakulatok alkotják a lelki élet elemi alapjait, kiinduló, illetve kifejeződési pontjait, amelyek köré a többi komplexumok is lerakodnak s lassankint kialakítják az egész habitust, a lelki strukturát. A struktúra fogalma sincs egységesen meghatározva. Mégis — úgy gondolom —, általában a különböző, a komplexek és alakok által meghatározott lelki alkatot jelenti. Lehetnek az egyes részeknek is strukturái. Így pl. lehet beszélni esztétikai, etikai, vallásos élmények strukturájáról, de lehet beszélni a különböző típusok összstrukturájáról vagy bizonyos individuális strukturákról. Én erre az utóbbira alkalmaznám az egészszet s akkor legalább világos és egyértelmű jelentést nyernénk.

Ha már most ilyenformán állítjuk magunkkal szembe a komplex, az alak (belső forma) és a struktúra fogalmát, akkor körülbelül arra az eredményre jutunk, hogy a komplexum és a belső forma az élmények tartalmi részére, — ha szabad ezt a kifejezést használnunk, azok anyagára — vonatkozik, míg a struktúra a különböző élménykomplexumokból megalkotott általános lelki strukturát jelzi. Ez esetben a struktúra az *egésznek* a jelentésével kerülne egy szintbe. Vannak olyanok, akik ezt nem így látják, azonban most nem kívánunk ezzel bővebben foglalkozni. Mindig az idő dönti el, hogy valamely új fogalom bevezetése helyes volt-e vagy nem. Ha határozatlan homályos tartalmu, akkor eltűnik nyomtalanul, ha van világos és fényderítő jelentése, akkor megmarad és megtelik étellel.

Annyi bizonyos, hogy a struktúra-kutatásnak is már vannak kézzelfogható eredményei egyrészt bizonyos típusok lelki alkatának, másrészt a lelki élet síkjainak és rétegződéseinek feltárásában. Így az ösztönök és a kényszerű reakcióik ma már élesen elkülönülnek az önkéntes tudatjelenségektől. E kutatások nyomán a régi merev agyanatomia megszűnik s az agy átváltozik egy minden tekintetben nagyon komplikált dinamikus rendező elemmé. A másik fontos eredmény, amelyre szintén a struktúra-kutatások útján jöttek rá, az ú. n. lelki metamorfózis tüneteinek megfigyelése. Ennek a lényege az, hogy lelki fejlődés vagy átváltozás jelensége a pubertás előtt és után igen jelentékenyen mutatkozik, mégpedig abban, hogy a gyermeknél, különösen a kisgyermeknél az érzetek és képzetek nagyon egységesek, minden zavaró, periférikus utóképzet nélkül jelennek meg, míg a pubertás után az élménystruktúra jelentékenyen megváltozik. Itt már megjelennek vagy emlékezeti képek alakjában, vagy más negatív természetű periférikus utóképek formájá-

ban olyan elemek, amelyek az eredeti képzetektől határozottan elkülöníthetők.

A lélektan legújabb irányait tárgyalva, ki kell emelnünk azt a három irányzatot, amelyek többé-kevésbé összefüggésben vannak a lélekegészre vonatkozó, annak komplex alapelemeit kutató lélektannal, s a lelki élet eddig kevésbé ismert rétegeinek megértésére irányulnak. Egyik irány a sokat emlegetett pszichoanalízis (lélekelemzés) és a másik a vele rokon, de tőle mégis különböző Adler-féle ú. n. individuális pszichológia. Ezeket az irányokat az újabb lélektan a „mélyjáratú“ jelzővel tisztelte meg, valószínűleg azért, mert a lelki élet eddig rejtett rétegeiben feltalált mozzanatokat tudatosítanak és hasznosítanak a tudomány számára.

Ennek a két iránynak a megteremtője pszichiáter is egyúttal. Mind a két irány természettudományi alapra speciális lélektani építményt húz, ami mindenesetre nagyon érdekes, eredeti, nagyratörő, de egyúttal nyaktörő vállalkozás is. Nagyratörő azért, mert természettudományi alapvetés nélkül nincs pszichológia, de viszont nyaktörő azért, mert természettudományi alapon még nem jött létre eddig igazi pszichológia. Igaz, hogy még más úton sem. A Freud és az Adler alapvetése azonban a mechanisztikus természettudományos lélektant organikus-biológiai összefüggésekre építette fel, amelyek kétségtelenül közelebb állanak a szellemi élethez, mint az előbbi. A lélek egészének megismerése felé való törekvés, a lelki életnek élménykomplexumokra való visszavezetése, a lélek strukturális rétegződéseinek felismerése s e rétegeknek, pl. a tudatalattinak a tudatossal való organikus összefüggése a jellemzője ennek a két iránynak. Mint minden újdonság, ezek az irányok is, de különösen a Freud-féle pszichoanalízis a támadások és a kritika pergőtüzébe került. A céhbéli pszichológusok egy része magát a pszichoanalízist nem is félmjelzi s elméleti alapvetését a fantázia játékanak bélyegzi. A pszichoanalízis vitán felül álló érdeméül van azonban elismervé az a tény, hogy a tudatalattiban rejtőző élménykomplexumok nagy jelentőségét az egész lelkiéletre nézve kiemeli úgy, ahogy ezelőtt még nem történt.³

A harmadik irány a Spranger Eduard által kezdeményezett ú. n. „megértő“ szellemtudományi lélektan. Mindkét jelzője a természettudományi alapokon nyugvó lélektannal szembenálló álláspontját van

³ A pszichoanalízis (lélekelemzés) a pszichopatológiából fejlődött ki, de természetesen nemcsak az abnormissal foglalkozik, hanem sok olyan mindennapi tünetényt is meg akar magyarázni, mégpedig a tudatalatti hatások felszínre hozatalának segítségével, ami nem beteges.

Bizonyos képzeltkomplexumok, különösen olyanok is, amelyek valamely lelki sérülésen (trauma) alapulnak, kellemetlenek. Ezeket az ember bizonyos erkölcsi kényszer hatása alatt igyekszik tudatából kiiktatni, kiszorítani. Azonban a tudat alatt tovább élnek és folytatják működésüket. A nagy ellenőrzés (cenzúra) ellenére, amelyet a tudat éber és alvó állapotban egyaránt gyakorol velük szemben, mindenféle álformában igyekeznek a tudatba visszakerülni s ott a helyüket elfoglalni. Az ilyen leszorított komplexek sokféle lelkibetegségnek s más lelki gátlásnak és fogyatkozásoknak lehetnek okai. Ezeket most már gyógyítani próbálják oly módon, hogy az ilyen zavaró kép-

hivatva kiemelni. Ugyanis Spranger szerint kétféle lélektan van. Egyik a mechanisztikus világnézet szerint *magyarázza* a lelki tüneteményeket. Ez tisztán a kauzalitás alapjaira helyezkedik. A másik nem magyaráz, hanem *megérteni* törekszik a lelket. Minthogy azonban ez a természeti okiság alapján lehetetlen, azért ez utóbbi a teleologiai, a célokból való megértés alapjára helyezkedik. A célok pedig abból érthetők meg, hogy mit tart valaki értékesnek. Megérteni annyit tesz, mint felfogni azt, ami egy egyén összefüggő szellemi életének egységét áthatja. Ez elgondolás alapján jellemzi Spranger az individuális alaptípusokat a szerint, hogy milyen érték megvalósítása alkotja az illető lelki életének lényegét, központi vezérlő gondolatát.

Spranger⁴ panaszkodik azon, hogy a lélektan és az emberismeret mennyire eltávoloztak egymástól. Volt idő, amikor a lélektan az emberi lélek megértését célozta gazdag tapasztalatok alapján. Ma ez a háttérbe szorul. Van pszichológiánk, amely éles késsel vagdalja szét az élményeket, s a darabokból, mint mozaikból kívánja összeróni a lelket. Sehol sem látszik az Egész, sohasem jutnak el az Egészhez. Az emberek vezetésének minden művészete csütörtököt mond, mert a mi világunkból hiányzik az a gyöngéd szellem, amely bele tud látni életek és sorsok

zeteket a tudatalattiból a felszínre hozzák (ez a lélekelemzés), azt kibeszéltetik s így a lehető legnagyobb szabadságot megengedik.

Ennek az iránynak nagy érdeme a tudatalatti nagyjelentőségének kiemelése és az individuális lélekgyógyítás módszerének bevezetése. Másfelől vannak nagyon merev egyoldalúságai, amit némelyek a tanítványok közül különösen túlhajtottak.

Freud ugyanis nagyon hajlik arra, hogy a sexuálisnak központi jelentőséget tulajdonítson a lélek életében. Már a csecsemű szopásában is sexuális megnyilatkozást lát, ami már a 3–4 életévtől kezdve határozott formát ölt az u. n. infantilis sexualitásban, s az egész életre kihat. Az álomban is infantilis sexuális kívánságok jelennek meg burkolt szimbólumok formájában. A burkolt forma lehetővé teszi, hogy sexuális képek a tudatba kerüljenek a cenzúra ellenére is. A durva sexuális kívánságok ily módon szublimálódnak, vagyis látszólag finomult szellemi formákat öltenek. A mythológiában, művészetben, költészetben Freud szintén maszkirozott sexualitást lát.

A másik irány az Adler-féle individuális pszichológia, Adler, akit Nietzsche befolyásolt, genialis megfigyelője a lelki életnek. Ő is, akárcsak Freud, *egy* gyökérre vezeti vissza a lelket: Freud a sexuális ösztönre, Adler a Wille zur Macht-ra, vagyis egy olyan törekvésre, amely érvényesülésre, tekintélyre, befolyásra irányul. Ezek valószínűleg visszavezethetők még határozatlanabb ösztönökre. Mindketten nagy súlyt vetnek a tudatalattira és az akarat nagy szerepét hangsúlyozzák a lelki életben. Adler különösen a nevelés szempontjából nagyon figyelemreméltó. Míg Freud az embert kész adottságnak tekinti, Adler hisz az embernek szinte abszolút nevelhetőségében. Meleg emberi szeretet és nevelői ethos hatja át. Azt állítja, hogy a gyermek már legelső éveiben megéli az organizmusának használhatóságát s az egész életén át befolyásolja. Egész élete arra irányul, hogy az alsóbb-szerűségeiből (Minderwertigkeit) kikerüljön és mások fölé kerekedjék (Überlegenheitskomplex). Az egyént nem izoláltságában tekinti, hanem mint a közösség tagját. A legtöbb szerencsétlenség abból áll elő, hogy a közösségi érzet nem fejlődik ki a fiatalkorban bizonyos akadályok miatt. Nevelési elve: a korlátlan bátorítás módszere. Minden nagy teljesítmény a jó iskolázás, a korai kezdeményezésben megnyilvánuló töretlen bátorság és helyes gyakorlás eredménye. V. ö. Messer: *Einführung in die Psychologie*, 122–126 l.

⁴ V. ö. Messer i. m. 167 l.

lelki szövevényébe. A mai pszichológia helyett emberismeret kell, amely a lélek egészét kívánja megérteni.

A Spranger-féle szellemtudományi pszichológia nem kevésbé éles támadásokban részesül, akár a pszichoanalízis. Koffka szerint olyan pszichológiára kell törekedni, amely túl van a természettudomány és a szellemtudomány ellentétén. Driesch egyenesen azt kívánja, hogy a szellemtudományi pszichológiát rendeljék a természettudományi pszichológia alá, mert az előbbi nem tudományos, hanem propedeutikus jellegű. Anyagot gyűjt, amennyiben egyáltalában lehet szó arról, hogy egy idegen személy lelkivilágába be lehessen hatolni. A szellemtudományi pszichológia leegyszerűsíti a lelki problémákat, ez azonban még nem magyarázat.

Az újabb lélektani irányok vázolásából észrevehetjük, — erre több ízben rá is mutattunk, — hogy a lélektani kutatás nagyon jelentékeny útat tett a *lélek* felé. Ennek a fejlődési folyamatnak egyetlen lépése sem volt fölösleges, valamennyi értékesíthető a jövőre. Azonban kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a sokféle irány, ha nagyon sok igényt kielégít is, nem nyugtat meg abban a tekintetben, hogy ki van merítve minden lehetőség a lélek lényegének és értelmének megragadására. Erre az újabb lehetőségre szeretnénk rámutatni dolgozatunk második részében.

II.

Ezt a kérdést így formuláztuk meg: vajjon van-e lélek általában s milyen meggondolások útján férközhetünk hozzá?

A XIX. század második felében egy jeles újkantiánus, a materializmus történetének megírója, világgá röpítette ezt a jelszót: „Psychologie ohne Seele“. Ebből a jelszóból is irány lett. Van olyan iskola, amelynek komoly meggyőződése, hogy lehet lélektan lélek nélkül is. A jelszó jelentése az, hogy a lélektannak meg kell maradnia szigoruan empirikus tudománynak s azért kerülnie kell mindazt, ami a tapasztalat határain túlesik, ami ú. n. metafizikai. Ez a pozitivista felfogás lassanként engedett s belátták, hogy semmi lehetetlenség nincs abban, hogy az empirikus megalapozottságú s a tapasztalaton nyugvó lélektan ne tegyen lépéseket a tapasztalaton túlevő felé.

Hans Driesch legutóbbi művében módszeres pontossággal mutatja ki, miféle okok teszik szükségessé, hogy az empirikus kutatás metafizikai irányban is kiterjesztessék. Tehát fölteendő a kérdés: van-e lélek, van-e reménység a lélek halhatatlanságának közelebbi megismerésére, és végül világot kell vetni a test- és lélekproblémának alapos megoldására, ami különben szervesen összefügg az első kérdéssel.

A kérdések nehezek s egyelőre nem is terjeszkedünk ki valamennyire, hanem az elsőnek, a lélek önálló létezésének, mint különálló valaminek a megközelítéséhez óhajtunk egy pár módszeres előremeggondolást adni, mert a többi kérdés mind ettől függ, ennek a következménye. A lelki élet területén nagyon sok olyan jelenséggel találkozunk, amelyeket megérteni nem tudunk s éppen azért csodálatosnak, titokzatosnak tekinthetjük. Mihelyt azonban meg fogjuk érteni, nem lesznek csodák, hanem történések, amelyek bizonyos törvények, a lelkiség, a szellemiség

törvényei szerint történnek. A baj éppen az, hogy ebből a törvényszerűségből aránytalanul kevesebbet ismerünk, mint a fizikai vagy a biológiai törvényszerűségből is. Egy természettudós szerint a pszichológia éppen ott van most, ahol a fizika volt 300 évvel ezelőtt. Még ez is biztató, mert megengedi annak a reménységét, hogy a lélektan is eljut oda, ahová eljutott a fizika. Sőt talán a 300 esztendő — ami különben nem hosszú idő a nagy igazságok fölfedezésében, — meg is fog rövidülni. Erre nézve szinte kezességet nyújt a lélektan alapbelátásainak az újabb 20 év alatt történt nagyszerű fejlődése és a lélek megértéséhez való közeledése.

Lemondani, kézlegyintéssel elintézni s a Hoffnungslosigkeitet aller Psychologie-t az ember elé tartani, semmiesetre sem jogos. Flammarion a „Lelki problémák“ c. parapszichológiai kérdésekkel foglalkozó művének előszavában kifejezést ad annak, hogy az emberek nem hisznek a lélek titkos, metafizikai életének jelenségeiben. Pedig lehet, hogy amit ma olyan titokzatosnak és túlviláginak tartunk, pár évtized múlva a legtermészetesebbnek fogjuk tekinteni. Elmondja azt az esetet, hogy könyve megjelenése előtt pár évtizeddel a grammofont, amikor a francia akadémiában bemutatták az első primitív formájában, Franciaország legkiválóbb fizikusa közönséges csalásnak mondta. Vajjon mit szólna ma ez a halhatatlanok közé besorozott fizikus a rádióhoz? Vannak azonban ennél sokkal pozitívabb értékű biztató jelek is az új fizika kutatásainak eredményeiben, amelyek az anyag, illetve a substantia elspirituálizálása, szellemesítése felé nagyon jelentékeny lépést tettek az ú. n. kvantumelméletben, másfelől pedig az oktörvény kizárólagos uralmát, különösen mikrókozmosz viszonylatban megdöntötték. Eddington megállapítja, hogy az új fizika a test és lélek problémáinak spirituális megoldása felé tett hatalmas lépést. Az anyag lényegének formális megoldása felé közeledik a tudomány. Azonban a világ még sem lehet pusztán forma, matematikai gondolat. Kell tehát azt gondolnunk, hogy az anyagelemzés végső eredményeül nyert formát valami kitölti, mert a forma valósággal kiált azért, hogy kiteljék (Eddington kifejezése). S vajjon lehet-e egyéb, ami a formát kitölti, mint a lélek, a szellem? Ennek a gondolatnak semmi sem áll útjában. S ha így áll a dolog, akkor van egy pontunk, ahonnan a világ reálitását — értve ezen a szellemit, az egyedüli reálitást — megközelíthetjük, s ez magunk vagyunk, ami öntudatos szellemi valóságunk. A világban rejlő és ennek alapul szolgáló föltételezett szellemi struktúra hozzánk elérkező jeleit a szellemiségünkkel, értelmünkkel s más lelki tevékenységeinkkel fejtjük meg. Ilyen formán beszélnek ma a természettudósok, mint Eddington, Riezler és Harold Picton. Régebben a teológusok és a filozófusok beszéltek így.

Mindezzel csak azt akarom szemléltetni, hogy a kérdés, melyet a dolgozatom második része kíván tárgyalni, nem jogosulatlan, sőt éppen ma jogosult, mert az esélyek határozottan javultak a kérdés megfejtésének megközelítéséhez. Ezért naiv és kissé szentimentális módon hangzik egy laikus pszichoanalitikusnak a véleménye, amely a pszichoanalízis gyakorlati sikerein felbuzdulva, így kiált fel: elég volt a lélektani elméletből, lássunk a gyakorlathoz! Az elméletből sem itt, sem ott, sem

egyebütt sohasem elég, főleg a pszichológiában nem lesz elég sohasem, amíg a lélekvizsgálás el nem éri tulajdonképeni célját, föl nem fedezi és meg nem ragadja a végső célt, az önálló autonóm szellemiség lényegét. Ehhez pedig — amint előre láthatjuk — nincs királyi út, hanem a lassú, gyakran hipotéziseken és analógiás következtetéseken átvezető fáradszó és nehéz út vezet, amely a már ismeretes dolgok alapján halad a nagy ismeretlen, a lélek felé. Már Aristoteles megmondta, hogy minden tudáshoz szükséges az előretudás, ami azt jelenti, hogy ahhoz, amit mint újat akarunk megismerni, csak a bennünk már meglevő, ismert fogalmakon keresztül juthatunk el.

Az a módszer, amely a lélek, a szellemiség síkjának a lehető legmegközelítőbb megértéséhez elvezethet, s amelyet mi is követni kívánunk, az az ú. n. holisztikus módszer, vagy röviden holizmus. A szótól nem kell megijedni, mert újszerűsége ellenére is nagyon régi görög szó: „holon“ *egészet* jelent. A holizmus elnevezés tehát az egészre való törekvést kívánja kifejezni. Jelenti általában az egyes tudományok törvényei egymást kizáróságának lehető csökkentését vagy épen megszüntetését, pozitíve kifejezve az egyes tudományok törvényei közötti összefüggés felmutatását. Ezt a felfogást először *J. S. Haldane* angol fiziológus alkalmazta a fizikai és a biológia törvényszerű összefüggésének kutatásánál. A név is tőle származik. A lélektanra tudomásunk szerint még senki sem alkalmazta, illetőleg a lélektanra való alkalmazhatóságának kérdése nem merült fel a céhbéli pszichológusok között. Pedig ha sikerülni fog a lelki törvényeknek a biológiai, fiziológiai törvényekkel való összefüggését kimutatni, mint ahogyan ezt a fizikai és biológiai törvényekre vonatkozólag már megkísérelték, ez lenne az első s talán döntő jelentőségű lépés az autonóm lelki törvényszerűség megértéséhez s így a lélek lényegének megragadásához. Ez természetesen egyelőre a legáltalánosabb törvények megállapítására terjedhet ki. Osztozunk némely pszichológusnak — köztük Kruegernek — abban a nézetében, hogy a pszichikum felfogásához valóban pszichológiai törvényekre van szükségünk, mégpedig egyelőre a lehető legabsztraktabb típusú törvények megszerkesztésére. Ez a döntő lépés. Aki ezt meg tudja tenni, az lesz a lélektan Newtonja vagy Keplerje. Kant egyszer kifejezte azt az óhaját, hogy szeretné, ha megszületnék a fűszál Newtonja, vagyis az, aki az élő organizmus alaptörvényét, — mondhatjuk — az élet törvényét fölfedezné. Ehhez ma hozzátehetjük azt a nem épen szerény kívánságot, hogy szülessék meg a lélek Newtonja. Ismételjük, hogy a szellemiség legfőbb és legabsztraktabb, tehát leglényegesebb törvényeinek és ezen törvények összefüggésének megtalálására ez idő szerint rendkívül alkalmasnak mutatkozik a holizmus módszere. Lehet, hogy ez optikai csalódás s a lélektan még beláthatatlan utat kell megtennie az experimentumok, továbbá a mélyforrású és másfajta szellemtudományi pszichológiai kutatás területén és útjain, hogy a holisztikus módszer reá is alkalmaztassék s a lélek őstörvénye és őstüneménye megtaláltassék. Az a lélektan, amely ilyen alapokra tudna helyezkedni, pszichológiából *pszichonomiává* lenne s a mostanihoz viszonyítva ugyanazon haladási lépcsőfokra emelkednék, mint amelyre felemelkedett az asztrológia.

akkor, amikor asztronómiává lett a világ mechanikai és matematikai törvényszerűségének fölfedezése után.

Lássuk most már, mit jelent a holizmus s mit tanulhatunk belőle a lélektanra vonatkozólag.

A valóság világának három rétegét lehet megkülönböztetni: a fizikai valóságot, az organikus vagy biológiai valóságot, és a lelket. A holizmus egyelőre a fizikai és a biológiai sík törvényes összefüggését kívánja felkutatni. A probléma tehát ez: vajjon a biológiai törvények a fizikai törvényekkel milyen összefüggésben állanak? Az eddigi felelet háromféle: 1. vagy levezethetők a biológiai törvények a fizikából, 2. vagy ellentmondanak egymásnak, 3. vagy pedig teljesen kizárják egymást, semmiféle vonatkozás nincs közöttük. (V. ö. Meyer i. m.)

Nevezzük a fizikai törvényszerűséget egyszerűen mechanizmusnak, az organikus vagy biológiai törvényszerűséget pedig vitalizmusnak. A fizikai álláspont azt állítja, hogy a fizikai törvényszerűség minden valóságrendszerre érvényes, tehát az organikus, sőt a lelki valóságra nézve is. Tagadja tehát az előbb felsorolt pontok közül a másodikat, amely szerint az organikus törvényszerűség ellenmondhatna a fizikai törvényszerűségnek. A vitalizmus álláspontja viszont az, hogy az organikus törvényszerűsége teljesen más, mint a fizikai magyarázat, tehát a kettőnek semmi köze sincs egymáshoz. Ez az álláspont az előbb felsorolt harmadik lehetőséget fedi. Megmarad még az első eset lehetősége, mégpedig az, hogy milyen összefüggés és milyen egymásból való levezethetőségű viszony áll fenn a fizikai és a biológiai törvényszerűség között. Föl kell ugyanis tételezni, hogy a két törvényszerűség között nem forog fenn az abszolút kizárólagosság esete. A holizmusnak épen az a célja, hogy ezt a föltevést kézzelfoghatólag támogassa.

A tudomány feladata ugyanis abban áll, hogy az egyes területek végső alapjaira vonatkozó törvényszerűségeket tudja összefüggésbe hozni egymással, hogy szüntesse meg a kizárólagosságot. A kizárólagosság csökkentése, illetve megszüntetése a természettudományi teoriaalkotás feladata. Boutroux szerint ez már sikerült is a következő esetekben: 1. A logika és aritmetika, 2. az aritmetika és geometria, 3. a geometria és mechanika, 4. a mechanika és fizika, 5. a fizika és kémia között. Ezekben az esetekben sikerült az említett tudományok törvényei között az összefüggést kimutatni. Nem sikerült még: 1. a kémia és biológia, 2. a biológia és a pszichológia, 3. a pszichológia és a szociológia törvényei között kimutatni ugyanazt, vagyis még nem tudjuk, hogy a kémiai elváltozásokból hogyan keletkeznek élettani tünetmények, továbbá milyen összefüggés van az élettani és a lelki tünetmények között.

Amint látható, ebben a felsorolásban a tudományok a Comte-féle hierarchia alapján vannak egymás fölé állítva. Tehát az a kérdés, hogy milyen törvényes összefüggések állapíthatók meg a fizika-kémiai és az organikus életjelenségek között.

A mechanizmusnak nincs igaza, amikor azt állítja, hogy a biológiai törvények és a principiumok levezethetők a fizikai törvényekből. A fizikai törvények magukban még nem nyújtanak elegendő magyará-

zatot az életjelenségekhez. A mechanikából az organikust levezetni nem lehetett, mégpedig azért, mert az életjelenségek és törvényeik sokkal bonyolultabbak, sokkal komplexebbek. De nincs igaza a vitalizmusnak sem, mivel a fizikai és biológiai törvények minden összefüggését tagadja. Ámde, ha van összefüggés a kettő között és ez az összefüggés nem lehet az, hogy a biológiai törvények levezethetők a fizikai törvényekből, akkor egy harmadik esetnek kell lehetségesnek lenni, s ez az, hogy a fizikai törvények vezethetők le a biológiai törvényekből. Talán éppen ez az út és az egyetlen lehetőség arra, hogy a vitalizmus és a mechanizmus felfogása közötti összefüggés érthetővé váljék. Ha ez ilyenformán megállapítható, akkor megdől a mechanizmus egyoldalúsága és a vitalizmus kizárólagossága, s egy új álláspont, egy magasabb szintézis keletkezik, amelyet a tudomány eddig még nem ismert fel.

Most már arra kell megfelelni, miképpen lehetséges a fizikai egyszerűbb, éppen ezért általánosabb törvényt a sokkal komplexebb, s ezért speciálisabb biológiai törvényszerűségből levezetni. A Galilei-féle eséstörvény másképp érvényesül egy kő, mint pl. egy élő macska esetében. Ha már most az eséstörvénynek a biológia területén mutatkozó sajátos formájából elvesszük, ami speciálisan biológiai, akkor megkapjuk az egyszerűbb s éppen ezért általánosabb fizikai eséstörvényt. Ezt az eljárást egyszerűsítő dedukciónak nevezik. Egyszerűsítő (simplifikáló) dedukcióval járunk el, amikor a komplexből, de egyetemesebb érvényűből levezetjük az egyszerűbbet, de általánosabbat. A biológiai törvény komplexebb s egyetemesebb érvényű, mint a fizikai, mert mind a két területre, a biológiai és a fizikai területre egyaránt érvényes, míg a fizikai törvény egyszerűbb, de egyúttal általános, mert minden területre nézve fennáll. (V. ö. Meyer i. m.)

Jól kell vigyáznunk, mert itt a terminusok használata kissé szokatlan, de azért meg lehet érteni. Úgy kell értenünk, hogy ebben a szóhasználatban az egyetemességnek fokozatai vannak, míg az általánosnak nincsenek. Az általános formailag az egyetemesség teljes fokát, mértékét jelenti. Maga az egyetemes azonban bizonyos speciális többletet tartalmaz az általánossal szemben, ami az utóbbiban nincs meg. Szemléletesen megvilágítva: a fizikai eséstörvény általános, de a biológiában egészen speciálisan érvényesül. A biológiai speciális eséstörvényben benne van a fizikai, de a fizikaiban nincs benne maradék nélkül a biológiai. Ha tehát a biológiai törvényt leegyszerűsítjük s elhagyjuk belőle, ami speciálisan biológiai, megkapjuk a fizikai törvényt. Ez az eljárás simplifikáló dedukció, amelynek semmi elvi nehézsége nincsen.

A holizmus tehát Comte-tal szemben azt állítja, hogy a levezetés csakis az egyetemesebb érvényűből történhetik az általános felé és sohasem megfordítva. Vagyis nem az egyszerűtől haladunk a komplikált felé, hanem a komplikáltnak fokozatos egyszerűsítése alapján nyerjük az egyszerűt. Vagyis az alsóbbrendű egyszerűből sohasem érthető meg a magasabbrendű, a komplikáltabb, hanem csak megfordítva.

Első pillanatra is látható, hogy itt egy mérhetetlenül nagyjelentőségű elvvel kerültünk szembe. Mindebből levonhatók a következő konzekvenciák. A különböző valóságterületek törvényeinek kizárólagossága

mindig a komplexebb területekről az egyszerűbb irányban tüntethető el, illetve oldható föl. Ez alapon lehetséges a biológiai és fizikai törvények kizárólagosságát is megállapítani, illetve a fizikai törvényeket a biológiai törvényekből levezetni. Ha a biológiai törvényekből kivonjuk a fizikai törvényszerűséget, akkor megmarad a tisztán biológiai törvény, s ha ezt megtaláltuk, akkor biztosítva van az autonóm biológiai tudomány, amely nem áll többé a fizika gyámsága alatt. Természetesen ez nem zárja ki a biológiának a fizikával való szoros érintkezését, sőt éppen a tisztán mechanikainak az organikusból való kiiktatása fogja igazán megmutatni, hogy mi az igazi organikus tünemény és miben áll az igazi biológiai törvényszerűség.

Minden közvetlenül alsóbb terület megtalálja a nála magasabb területen a neki logikailag megfelelőt s a tőle különbözőt, így megvilágosodik mindkét terület sajátossága. Megvilágosodik pl. az, hogy a fizika és a kémia miért nem magyarázhat meg soha egy biológiai tüneményt, és pl. az organizmusnak mindazon folyamatai, amelyek mechanikusan megmagyarázhatók, — ilyenek vannak bőven, — époly kevésbé életjelenségek, mint a szél által mozgatott falevél mozgása.

A fentiekből leszűrhető továbbá az a tanulság, hogy a fizikai valóság nem egyéb, mint az organikus valóság modellszerű egyszerűsítése s az előbbivel összehasonlítva tulajdonképpen egy hatalmas absztrakció. Tovább általánosítva megállapítható, hogy a valóság területei annál absztraktabbak és a valóságtól távolesőbbek, minél közelebb vannak a fizikai világhoz, s annál konkrétebbek és a valósághoz közelebb állók, minél inkább távolodnak attól. Ami a valóság közelségét illeti, a fizikai rendszerek az organikushoz viszonyítva ideális konstrukcióknak mondhatók. Ennek a beállításnak azonban fontos ismeretani következményei is vannak. Ismeretes dolog, hogy *Locke János* megkülönböztette a tárgyak elsődleges (primär) és a másodlagos tulajdonságait. Elsődleges tulajdonságok szerinte a tér, idő és a substanciálítás. Ezek alkotják a dolgoknak a megismeréstől független lényegét. El mellett vannak a dolgoknak olyan tulajdonságai, amelyek a megismerés folyamán tapadnak hozzá. Ilyenek a szín, hang, illat. Ezeket a tulajdonságokat az ember viszi át a dolgokra, s mint ilyenek szubjektívek, amelyeknek a valóságértéke, *Locke* szerint, egészen jelentéktelen az előbb felsorolt valódi objektív tulajdonságok mellett.

Ez a felfogás a holizmus aspektusában feltűnő új biológiai felfogás által megváltozik. Nem a primär tulajdonságok, hanem éppen a sekundáerek azok, amelyek a dologhoz valóban hozzátartoznak. A primär kvalitások ezekkel szemben tiszta absztrakciók, melyekre a mechanikus, fizikai világ modell megkonstruálása érdekében van szükség. Tehát az érzéki élményeink által a dolgokra átvitt szubjektív vonások alkotják a dolgok valóban objektív tulajdonságait, amelyek mellett a fizikai kvalitások absztrakt sémákká jelentéktelenednek.

Ez utóbbi megállapítás ismét beláthatatlan fontosságú éppen a jövő lélektana szempontjából, s a szubjektivról és az objektivról alkotott eddigi felfogásunkat alapjában és gyökerestől felforgatja és megfordítja. *Eddington* ezt a felfogást a következőképpen erősíti meg: „A relativitás törvénye megtanított arra, hogy a fizikai világ megismeré-

sére irányuló tapasztalásunkban a szubjektív elem sokkal alapvetőbb, mint ahogyan eddig gondoltuk. Igaz, hogy mi a megismerésünkben objektív igazságok elérésére törekszünk. De mi az eredmény?! Egy absztrakt matematikai világ csupa szimbólumokkal. Az új fizika azonban feladta ezt a célt (t. i. az absztrakt igazságokra törekvést) s megelégszik a fizikai világ lehető végső elemekre bontásával, amelyek, őszintén bevallva, szubjektív természetűek“.

Legyen szabad mindezek alapján néhány tanulságot leszögeznünk a leendő pszichonómia egypár prolegomenális, nagyon általános és formális, de alapvető jelentőségű elvének megállapításával kapcsolatban. Ha sikerülni fog a holizmus fent vázolt módszerét a fizikai és biológiai törvényszerűségekre alkalmazni, amint már az első lépésnél is sikerült sok tekintetben, akkor még csak egy kizárólagossági eset forog fenn a tudományok hierarchiájában. Ez pedig a biológia és lélektan között áll fenn. A lélektan és a szociológia kapcsolatát már kevésbé tartjuk alapvető jelentőségűnek, mert a társadalmi tünetmények pszichologico-biológiai természetűek, s ha a lélek és az organikus valóság törvénystruktúrájának kapcsolatai földerítettnek, akkor a szociológiai probléma, ha ugyan van ilyen, kész eredményképpen hull az ölünkbe.

A nagy kérdés tehát az, hogy miként lehet az organizmusból a lelki tünetményekre következtetni, illetőleg a fennálló kapcsolat alapján az autonóm lélektan alaptörvényeit, amelyek a lélek életét és működését szabályozzák s mineműségét meghatározzák, felderíteni. Már láttuk, hogy a fizikai valóság területén végzett újabb kutatások mindinkább a pszichologikum, a spirituális irányába utalnak. Ezt már Ostwald pedzette, de az utolsó lépést az energiától a pszichére nem tette meg. Ez a lépés valóban a legnagyobb lépésnek ígérkezik, ha valaha meglesz. Hirtelen nem tehető meg, mert könnyen a tetszetős elméletek és fantazmagóriák süppedős talajára vezethet, amelytől óva intenek a komoly természettudósok és pszichológusok egyaránt. De már ez az óvás és intés is azt sejteti, hogy közeledünk valami nagy dologhoz, amelyet nem szabad hirtelen ötletekkel elhomályosítani, hanem a módszeres munka haladásával kell megközelíteni.

Kétségtelen dolog, hogy az organikus valóság nem az utolsó szó a valóság világában. E fölött emelkedik a lélek világa. A fiziko-biológiai újonnan fölfedezett kapcsolatok analógiájára, az ott nyert eredmények fölhasználásával, magára a lélekre, a szellemiségre vonatkozólag körülbelül a következő megállapításokat tehetjük.

1. Láttuk, hogy a valóság különböző rétegekre tagozódik, amelyek annál absztraktabbak és a valóságtól távolesőbbek, minél közelebb vannak a fizikai világhoz, s annál konkrétebbek és a valósághoz közelebbiek, minél közelebb állanak az általunk eddig ismert legmagasabb valóságréteghez, a lélekhez. Hogy a lélek felett nincsen-e még valami, amire a lélek törvényei is visszavezethetők, egyelőre kívül esik a mai tudományos megismerés területén. Ez idő szerint és a fenti állítás alapján méltán állíthatjuk, hogy a lélek, a szellemiség a legmagasabb valóság, az abszolút valóság. Az emberi elme ennél továbbmenni nem képes. Ezt bizonyítja az is, hogy a biblia sem tud egyebet, többet és nagyobbat mandani, magáról az Istenről sem, mint hogy az Isten lélek.

Tehát fölvehetjük, hogy a lélek a valóság, az igazi valóság, s maga az organizmus és fizikai világ nem egyéb, mint a léleknek, a szellemiségnek egyszerűsített modellje. Persze ez csak akkor lesz nyilvánvalóvá, ha a biológia és a lélek holisztikus kapcsolatai meg fognak világítani s ki fog derülni, hogy az organikus világ törvényei alapján, a már ismeretes simplifikáló dedukció útján a szellemiség, a lélek autonóm és a biológiai törvényektől teljesen független alapelvei ismeretek lesznek. Amint tehát a fizikai világ végtelenül egyszerűsített formája az organikus valóságnak, úgy az organikus valóság is kétségtelenül — bár nem annyira — egyszerűsített formája a lelki valóságnak. A fizikai világfelfogás az organikussal szemben olyannak tűnik fel, mint egy tisztán logikai természetű konstrukció, mint egy absztrakció, amely a lélek szubjektív munkája folytán kerül az organikus valóság mellé, mint annak kiegészítése. A lélek tehát nem a legegyszerűbb, mint Descartes gondolta, hanem a legkomplexebb, a legszövevényesebb.

2. Megállapítható továbbá a lélek szubjektív, alanyi természete. Ennek azonban új értelmezést kell adnunk, ha meggondoljuk, hogy ez a szubjektivitás az organikus és a fizikai világban is benne levő, tehát a valóság világának formálására kiható, mondjuk tehát kozmikus tényező.

3. A lélektan még nem tudott tovább menni annál a megállapításnál, hogy ez a szubjektivitás az élmény formájában szegeződik le. Az élmények a lélekegész beláthatatlan forrásaiból merülnek fel. Az egyik lélektani felfogás még azt is igyekszik kiemelni, hogy az élmény annál inkább közeledik az érzés jellegéhez, minél többet vesz fel az egészből és minél kevésbé van tagolva. Az élmények alapvonását az érzés adja meg. Így tehát az érzés a lélek egészének talán legősibb kvalitása. Minden érzés benne gyökerezik a lélek egészét meghatározó, domináló egységben.

4. Egy másik érdekes tanulság az oktvénnyel kapcsolatos. A modern fizika, mint tudjuk, feladta a determinista kauzalitás mindenhatóságának elvét s ezzel is közeledett a biológiai strukturához. Szabályul állítható, hogy minél inkább haladunk a fizikai valóságtól a lelki valóság felé, annál inkább csökken a kauzalitás elvének jelentősége. Ha már a fizikai világban is lehetséges a kauzalitás elvétől való eltérés, mennyivel inkább lehetséges ez a szellemiség területén. A kauzalitás elvének érvénye a lelki valóságtól a fizikai valóság felé csökken. Hogy ennek milyen nagy jelentősége lehet a jövő lélektani kutatásánál, fölösleges hangsúlyoznunk.

Az oksággal szemben a léleekben a lélekfejlődésnek egyértelmű reális folyamata érvényesül, tehát — mondjuk — a historikum. Mult, jelen és jövő vannak itt egybeszövődve. A jelen az, ami a multból él, a mult pedig az, ami a jövőben ismét jelenné lesz. Minden élményben benne van ez a három mozzanat, mint egységes folyamatkomplexum.

5. Az előbbiből következik azonban, hogy a lelki folyamatoknál tulajdonképpen nincs ismétlődés, ami a lélek ősi elemi aktusának spontaneitására enged következtetni.

Ezekben kívántunk rámutatni a pszichonómia lehetőségére. A jövő fogja eldönteni a fölvetett gondolatok helyességét.

Dr. Varga Béla.

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Gróf Mikó Imre sírjának megkoszorúzása az E. M. E. fennállásának 75-ik évében.

Mély hódolattal helyezem az Erdélyi Múzeum-Egyesület koszorúját nagy alapítónk, *gróf Mikó Imre*, sírjára, az Egyesület fennállásának 75-ik évében.

Ezzel tanúbizonyságot kívánunk tenni alapítónk sírjánál arról, hogy az ő fáradozásai és áldozatai nem voltak hiábavalók, mert az általa 75 évvel ezelőtt elvetett mag nem esett terméketlen talajba, hanem terebélyes fává növekedett, a körülötte tomboló viharokban is szilárdan áll, s Egyesületünk alapítónk szellemében ma is terjeszti a magyar kultúrát.

Eljöttünk, hogy hitvallást és ünnepélyes ígéretet tegyünk ennél a sírnál, hogy minden erőnkkel és tehetségünkkel védeni és fejleszteni fogjuk ezt az intézményt, elpusztulni nem engedjük, hogy amit őseinktől örököltünk, azt tisztán és sértetlenül adhassuk majd át gyermekeinknek.

Eme hitvallásunk megpecsételése legyen ez a koszorú, amelyet *Mikó Imre* sírjára helyezünk.

1935. február 17-én.

Br. Jósika János
alelnök.

Elnöki megnyitó

az E. M. E. 1935. február 17-i közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

A mai közgyűléssel zárul az Erdélyi Múzeum-Egyesület működésének 75-ik éve. Ha nem is tudtuk a mostoha körülmények miatt oly méltóan megünnepelni ezt a jubileumi esztendő, mint ezelőtt 25 évvel a félszázados évfordulót, azért mégsem tűnt el nyomtalanul Egyesületünk e nevezetes dátuma. A múlt év augusztusában tartott vándorgyűlésünket ennek az évfordulónak szenteltük, a mai napon pedig alapítónknak, *gróf Mikó Imrének*, sírját megkoszorúztuk és közgyűlésünk programjába egy érdekes előadást vettünk fel, amely az elmúlt 75 év tudományos működéséről számol be.

Ha most a 75 év végén összehasonlítást teszünk az alapítást megelőző évekkel, több közös vonást találunk. Akkor sem tudták mindjárt megérteni országunk vezetői, hogy egy kultúrintézmény lehet nemzeti, de azért a kultúrának mindenkire kiterjedő és átfogó erejénél fogva hozzájárult az összeség művelődésének fejlesztéséhez és éppen ezért minden országnak érdeke a nemzeti kultúrintézmények támogatása.

Akkoriban gróf Mikó Imre áldozatkészségének és lankadatlan fáradozásának volt köszönhető, hogy a hatalmon lévők elfogultságát az Erdélyi Múzeum-Egylettel szemben le tudta küzdeni.

Most 75 év után hasonló helyzetbe kerültünk, mint voltunk az alapítást megelőző időkben. Kormányaink állandóan kifogásolják magyar alapon való tudományos működésünket és viszonyunk az állammal még a mai napig sem nyert végleges rendezést. Pedig az ezen a területen élő nemzetek kultúráit olyan ékszerhez lehet hasonlítani, amely közös keretben, különböző színekben tündököl ugyan, de éppen eredetiségénél és változatosságánál fogva annál értékesebb. A nemzeti kultúráknak is mindig meg kell találniuk a szellemi kapcsolatot más nemzetek kultúrájával, hogy egymást támogatva és kiegészítve mindenik külön-külön és együttvéve járuljon hozzá az emberiség boldogításához. Ezért a mindenkori kormányoknak meg kell érteniök, hogy Egyesületünk magyar és ettől nem tágítunk, de azért kiegészítő részei és munkatársai kívánunk lenni az ország tudományos fejlődésének és építő munkájának.

Ha ezt belátják és megszívlelik, akkor nem fognak akadályokat gördíteni működésünk céljára, sőt elsőrendű kötelességüknek fogják tartani, hogy munkánkat támogatva, igénybe vegyék a bennünk rejlő energiákat és tehetőségeket az ország kulturális fejlődésének javára. És ha ezt elérjük, akkor 75 éves fennállásunk után bizakodva nézhetünk a jövő elé, mert magyar jellegünket megtartva, tovább folytathatjuk tudományos működésünket nemcsak az itt élő magyarság, hanem az egész ország javára.

Ezzel a szívből jövő, meleg óhajattal van szerencsém a közgyűlést megnyitni.

Br. Jósika János
alelnök.

Főtitkári jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1931–1934. évi tudományos kiadványairól.

Az 1934. évben Egyesületünk tudományos munkássága kiszélesedett az Orvostudományi Értesítő megindításával, s így az *Erdélyi Múzeum*, amely eddig valamennyi szakosztályé volt, ettől az évtől kezdve a bölcsészeti, természettudományi és a jogtudományi szakosztály közlönye maradt. Az orvostudományi rész kiválásával természetesen következett be folyóiratunk XXXIX. kötetének némi terjedelmi csökkenése, de így is az 1934. évi V. új évfolyam 25 ívet, azaz kereken 400 lapot tett ki. Ehhez járul ebben az esztendőben a tizenkettedik vándorgyűlésünk *Emlékkönyve* 11 és 1/2 ív terjedelemben és az *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorozatának a 62. számról a 72. számra szaporodása. E kiadványaink költségeit a bevételeink hiánytalanul fedezték. Közleményeink az idén is nem egy új és jelentős eredménytel gazdagították a magyar tudományosságot.

Az első ötéves ciklus elteltéül alkalmas adhat a visszatekintésre, végzett munkánk eredményeinek számbavételére. Köztudomású dolog, hogy 1917-ben megszűnő az *Erdélyi Múzeum*, közérdekű tudományos folyó-

irat nélkül talált bennünket az uralomváltás. 1924-ben egyéni vállalkozásból megindult az *Erdélyi Irodalmi Szemle* a tudományos törekvések fölvetélére s azzal a gondolattal, hogy segítsen áthidalni azt az átmeneti időt, míg a magyar tudományosság irányítására hivatott Erdélyi Múzeum-Egyesület újból erőre kaphat feladatának betöltésére. Amikor ez 1930-ban bekövetkezett, az Erdélyi Irodalmi Szemle készséggel adta át helyét a nagymultú Erdélyi Múzeumnak. Most már az volt a feladat, hogy az új életre keltett folyóirat, alkalmazkodva a megváltozott viszonyokhoz, a magyar tudományosság irányát Erdélyben megszabja. Külsőleg ez abban nyilatkozott meg, hogy az Erdélyi Múzeum, amely eredetileg a bölcsészet, nyelv- és történettudományi szakosztály folyóirata volt, az Egyesület valamennyi szakosztályának hivatalos közlönye lett. Anyagi és szellemi okok kívánták meg tartalmának valamennyi tudományszakot felölelő enciklopedikus összetételét. De nagy átalakuláson ment át a folyóirat belsőleg is, amennyiben kizárólagosan az Erdély szellemi életével kapcsolatos kérdések tárgyalására és megoldására törekedett. A megváltozott helyzet és az idők szelleme hozta magával, hogy az Erdélyi Múzeum speciális erdélyi tudományos folyóirattá változott át. Az utókorra bízunk annak megítélését, hogy helyesen jártunk-e el, s főképen azt, vajjon sikerült-e folyóiratunkat olyan színvonalra emelni, hogy az egyetemes magyar tudományosságon át az európai kultúrába szervesen belekapcsolódjék.

Az Egyesület az Erdélyi Irodalmi Szemle vállalatát, az Erdélyi Tudományos Füzeteket is, átvette kiadásába s e sorozat öt év alatt a 21. számról a 72. számra emelkedett. Bár ezek a füzetek nem önálló kiadványok, csupán a folyóirat egyes tanulmányainak különlenyomatai, mégis figyelemreméltók, mert általuk a tudományos eredményeinket szélesebb körben sikerült terjesztenünk. 1931-ben az Egyesület ismét megkezdte a vándorgyűlési Emlékkönyvek kiadását, amely 1913-ban a hetedik vándorgyűlési Emlékkönyv megjelentetésével állott meg. Az elmúlt öt év alatt négy Emlékkönyvet adott ki az Egyesület s ezzel Emlékkönyveink száma 12-re szaporodott.

Az Egyesületnek a magyar tudományosság érdekében kifejtett áldozatos tevékenységét jellemzően mutatja néhány összefoglaló adat. Az *Erdélyi Múzeum* új öt évfolyama 1930-tól 1934-ig 141 és $\frac{1}{2}$ ív terjedelmet, azaz 2268 lapot tett ki. Megjelent benne 395 tudományos közlemény. Ugyanezen idő alatt 52 tudományos füzetet bocsátottunk ki 75 ív, azaz 1200 lap terjedelemben. A négy Emlékkönyvünk 46 és $\frac{3}{4}$ ív terjedelemben 748 lapon 107 közleményt foglal magában. Az öt év összes tudományos kiadványai tehát 263 és $\frac{1}{2}$ ívre, azaz 4216 lapra terjednek és 554 tudományos közleményt tartalmaznak. Ez közel másfélmillió költséget (1.447.811 L.) jelent, amelynek mintegy a 60%-át (824.000 L.) az Egyesület áldozatkészsége fedezte. Megemlíthetjük még azt is, hogy 134 belföldi és külföldi tudományos folyóirattal sikerült kapcsolatot teremteni, s így a nemzetközi tudományos élet figyelmét Egyesületünkre irányítani.

Ezeket az adatokat az ötéves ciklus lezártakor azzal az önérzettel szögezheti le Egyesületünk, hogy a magyar tudományos törekvések átmentése és újabb megalapozása érdekében minden lehető megtett Erdélyben. Természetesen a kívülről szemlélőnek, aki az erdélyi magyar tudományosság

mai sok kívánnivalót mutató állapotáért az Erdélyi Múzeum-Egyesületet akarja felelőssé tenni, nem szabad figyelmen kívül hagynia, hogy a munka szervezésének csak az első lépésénél tartunk és nem szabad megfélemlenie az anyagi és szellemi erőinknek helyzetünkben a következő korlátozottságáról sem. Minékünk nincsenek laboratóriumaink, tudományos intézeink, nincsenek eredményeket biztosító kényelmes állásaink s bizony még a tudományos eszközök, a könyvek és folyóiratok sem állanak a kívánatos mértékben rendelkezésünkre. Minékünk minden lépésért egyéni anyagi és szellemi áldozatot kell hoznunk, minden eredményért súlyos küzdelmeket kell vívnunk. De ilyen küzdelmes módon is tovább vinni ezt a munkát, csüggedetlenül és kitartóan, kötelez minket őseink nagy példát mutató eleven hagyománya és kötelez a háromnegyedszázados multunk, ahová erőt meríteni ma és mindig bizalommal tekintünk vissza.

Dr. György Lajos
főtítkár.

Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Értesítőjéről.

Az Orvostudományi Szakosztály hálás köszönettel vette az E. M. E. 1934 február hó 24-én tartott közgyűlésének azt a határozatát, mely szerint szakosztályunk 1934 január 1-től kezdődőleg munkálatait önálló kiadványban jelentetheti meg. Eddig a szakosztály dolgozatai az E. M. E. szakosztályainak közös kiadványában, az *Erdélyi Múzeumban*, jelentek meg.

A közgyűlés a kiadvány költségeire 35.000 lejt állapított meg. A központi választmány a szerkesztés munkálatainak elvégzésére a szakosztály elnökét és titkárát kérte föl.

Az Orvosi Szakosztály a 15 év előtt megjelent önálló kiadványához hasonlóan *Értesítő* címen jelentette meg új kiadványát a régihez hasonló formában és alakban. A nyomdai munkálat a Grafic Record helybeli nyomdávalalattal végeztetett el, amely cég a pályázat alkalmával a legkedvezőbb ajánlatot tette volt. Az *Értesítő* címlapján a közgyűlés határozata értelmében kiadoul az Erdélyi Múzeum-Egyesület szerepel. A 241 oldal terjedelmű füzet előszavában (8 oldal) történelmi visszpillantást adunk az E. M. E.-ről és az Orvosi Szakosztályról 1919-től 1934 január 1-ig. 232 oldalon beszámolunk Szakosztályunk 1922—1932. évi tudományos működéséről, jegyzőkönyvek alakjában. Az Évkönyv bizonyossága szerint 10 év alatt 65 tudományos előadást tartottunk, melyből eredeti előadás volt 59, referátum 19, betegbemutató 20, hozzászólás 85.

A 15 íves és 2 oldalas mű nyomdai költsége füzéssel, szalagozással együtt 250 példányszámban 31.350 lejbe került, mely összeget a részünkre kiutalt 35.000 lejből fizettük ki. A részletes elszámolást benyújtottuk a központi választmánynak.

Dr. Veress Ferenc és Dr. Koleszár László
szerkesztők.

Titkári jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1934. évi működéséről.

Az 1934. év nevezetes évforduló az E. M. E. történetében. Hosszú és nehéz, de az akkori idők gátló akadályai ellenére is mindig megújuló és célját nem tévesztő küzdelem után ezelőtt 75 évvel, 1859-ben, hívták életre az erdélyi művelődésnek e nevezetes magyar intézményét. Akik az alapítás történetét ismerik, könnyen megállapíthatják, mi adott lankadatlan erőt a szívós küzdelemre az alapítók lelkes taborának, elsősorban *gróf Mikó Imrénének*. Világosan látták, hogy Erdély magyarságának fennmaradása csak úgy biztosítható, ha művelődése széles rétegekben elmélyül s a tudományok előbbrevitelében a nyugati népekkel versenyezve vesz részt. E cél elérésére alkalmasnak a múzeum társadalmi alapítását és fenntartását és a múzeumot fenntartó egyesület kebelében alakítandó osztályok létesítését vélték, mely osztályok a tudományművelésen kívül széleskörű társadalmi tevékenységet is hivatva voltak kifejtetni. A szükséghez képest tehát a cél is széles horizontra tekintett, mely az idők folyamán a tárak és szakosztályok teljes kifejlődésével mindinkább bővült és kiteljesedett. Az E. M. E.-hez hasonló intézmények, melyek céljuk megvalósítását csupán társadalmi úton keresték volna, nemcsak a magyar nyelvterületen, hanem a jobb társadalmi megszervezettséggel bíró nyugati országokban is alig találhatók. Legtöbbjüknél a múzeumi és akadémiai célok szolgálatára más-más intézmények alakultak s azokat is külön-külön csak hatalmas állami támogatással tudták és tudják fenntartani. Ennek a többirányú feladatnak és célnak megvalósítása az E. M. E. életében is időnként több-kevesebb nehézséggel járt főleg anyagiakban, de a múzeumi vagy akadémiai cél előbbrehozása is többször vitára adott alkalmat. Megállapítható, hogy az Egyesület élete és működése általában a szerint alakult, hogy a múzeumi vagy az akadémiai gondolat került-e előtérbe, de végeredményben mindig sikerült megtalálni a kiegyeztetést s így az alapítás szellemében való működést. Hogy ez a működés milyen volt a 75 év alatt, arról szerény képet az anyagiak miatt szűkre szabott Emlékkönyv fog adni, melyet az E. M. E. a nevezetes évforduló alkalmából a folyó évben remélhetőleg meg fog tudni jelentetni.

Napjainkban, midőn a kényszerű helyzet parancsolóan csak az akadémiai gondolat szolgálatát teszi lehetővé, mert hiszen az E. M. E. gazdag gyűjteményeinek kezelésébe, sőt gyarapításába is magának a tulajdonosnak ez idő szerint alig van szóbajöhető beleszólása, az 1934. évben végzett tevékenysége is főleg ilyen irányú lehetett s csak kisebb mértékben tudta a gyűjtemények gyarapításával a múzeumi gondolatot szolgálni. Nem adhatjuk azonban fel a reményt, hogy a jobb belátás és a jog köteles tisztelete végre e helyzeten változtatni fog, s megtalálva az államot és egyesületet is kielégítő megoldást, az E. M. E. ismét a multhoz hasonló működésről tehet jelentést évi beszámolóiban.

Az 1934. polgári évben a vándorgyűlésen és az ezzel kapcsolatos orvosi kongresszuson elhangzottakkal együtt összesen 82 előadást tartottak az Egyesület szakosztályai. Ezek közül 43 volt népszerűsítő, 39 pedig szakelőadás. Az egész év folyamán fennálló ostromállapot és cenzúra miatt

nem sikerült megtartanunk összesen 18 népszerűsítő és 6 szakelőadást. Különösen a szellemtudományi szakosztályok akadályoztattak működésükben, de több esetben a természettudományok körébe tartozó előadások megtartására sem kaptuk meg a szükséges engedélyt. Nem ünnepelhette meg az Egyesület a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály népszerűsítő előadása keretében Báthory István, Szenczi Molnár Albert, Kőrösi Csoma Sándor jelentős évfordulóit, de ugyanez a szakosztály nem értekezhetett „Arany János egyéniségének és költészetének nevelő értékéről“, nem mutathatott be „XVII. századbeli ismeretlen magyar verses emlékeket“ és nem ismertethette meg Schweitzer Albertet. A természettudományi szakosztály elnöke nem számolhatott be az 1933-as amerikai természettudományi kongresszuson szerzett tapasztalatairól s a szakosztály egy másik előadója nem tarthatott előadást „A koralloktól a korallokig“ címen. Sőt az orvostudományi szakosztály elnökének „Poikyloderma atreplicans“ című szakelőadását sem engedélyezték. Ezekon kívül az előadásokat sok esetben azért nem lehetett megtartani, mert a két héttel azelőtt beadott kérésre az engedély nem érkezett meg az előadásnak már ujságokban is hirdett idejére. Az ilyen körülmények azzal a kellemetlenséggel jártak, hogy az előadásra megjelent közönséget már csak a helyszínen lehetett értesíteni az előadás elmaradásáról. Ennek többszöri megisméltődése lassanként még legkitartóbb hallgatóságunkat is elszoktatta az előadások látogatásától, úgyannyira, hogy az előadássorozat utolsó előadásait ezen ok miatt voltak kénytelenek levenni napirendről a szakosztályok. Egy esetben a természettudományi szakosztály előadójának abból voltak kellemetlenségei, hogy az ellenőrző hatóság kiküldöttje az előadást illusztráló régi szemléltető képen a rák véreire mutató színekben a kéket a zölddel tévesztette össze túlbuzgóságában. Mindezeket a sérelmeket az Egyesület a belügyminisztériumnak és a Román Tudományos Akadémiának tudomására hozta, kérve panaszában a tudományos működést akadályozó helyzet megszüntetését, illetőleg az Akadémiától az Egyesület tudományos működése számára a pártfogást. A beadott panaszok eredményének kell tekintenünk, hogy az ezen ügyben dr. Dunca Jenő prefektus úr által kért felvilágosítás megadása után az 1934. év karácsonya előtt megindult ciklusban az előadásokat mind engedélyezték. Sajnos, a karácsony utáni előadásokra vonatkozólag már nem mondhatjuk el ugyanezt.

Az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratunk 400 oldal terjedelemben két összevont vaskos kötetben jelent meg. A folyóirattal kapcsolatos *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorszáma 62-ről 72-re emelkedett az év folyamán.

Az Egyesület kiadványainak terén fontos újítás történt ez évben. Az uralomváltozás óta először jelent meg ismét az *E. M. E. Orvostudományi Szakosztályának Értesítője*. A 241 oldalas könyv megtartva régi alakját, rövid bevezetés után az 1922. és 1932. évek között eltelt időkben tartott orvostudományi szakülések jegyzőkönyveit közli. Az *Értesítőt* a szakosztály elnöksége ingyen szándékozik megküldeni a szakosztály munkásságában résztvevőknek és az Egyesület azon orvostagjainak, kik tagsági kötelezettségüknek eleget tettek, valamint a bel- és külföldi nevesebb orvostudományi egyesületeknek és kórházaknak. Hisszük, hogy az Egyesület nehéz

anyagi helyzete mellett is meghozott áldozata bő erkölcsi kárpótlást jelent, mert egy fontos tudomány hathatós szolgálatát tette lehetővé.

Megjelent 182 oldalon, a szokott nagyalakban, az 1933-ban tartott vándorgyűlés *Emlékkönyve*. Az Emlékkönyvet ingyen küldöttük meg az igazgató és alapító tagoknak, valamint azon rendes tagoknak, kik tagsági díjukat az 1933. évre az Emlékkönyv megjelenéséig kifizették.

Végre sikerült Egyesületünknek 39.361 lej beszerzési áron egy modern felszerelésű Zeiss-Ikon vetítógépet vásárolni. A választmány felkérésére a beszerzést dr. Koleszár László szakosztályi titkár volt szíves eszközölni. A választmány határozata értelmében a vetítógép az orvostudományi szakosztály őrzetében van, de mindegyik szakosztálynak bármikor akadálytalanul rendelkezésére áll.

A népegészségügy előmozdítására az Egyesület 50 példányban, 5000 lejért, megrendelte a *Magyar Népegészségügyi Szemlét* s azt ingyen küldötte meg 50 falusi papnak és tanítónak. A szétküldést, a kész kiadások megtérítése mellett, a Magyar Nép hetilap szerkesztősége volt szíves vállalni, miután a választmány a küldésre előterjesztett címeket jóváhagyta.

Az E. M. E. tagjai ez évben is ingyen látogathatták a helybeli Egyetemi Könyvtárt, ha tagsági igazolványt tudtak felmutatni. A tagsági igazolványt kérésre mindazok megkapják, kik az előző évre tagsági kötelezettségüknek eleget tettek. Ily módon az Egyesület igazgató, alapító és tagsági kötelezettségüknek eleget tett rendes tagjai, akik tehát évi 100 lej tagsági díjukat kifizették, nemcsak ingyen kapják az Egyesület általános értékű kiadványait és 100 lejjel olcsóbban rendelhetik meg az Erdélyi Múzeum folyóiratot, továbbá az orvostagok ingyen kapják az Orvostudományi Szakosztály Értesítőjét, hanem az Egyetemi Könyvtár látogatásán is 200 lejt takarítanak meg. Ingyenes volt a belépés összes előadásainkra. Oly előnyök, melyeket ritka egyesület nyújthat tagjainak, de amelyeket az E. M. E. a tagdíjából befolyó összeget sokszorosan meghaladó áldozat mellett is készségesen nyújt a tudomány és művelődés terjesztése érdekében.

A tárigazgatók és a tárvizsgáló bizottságok jelentése szerint az 1934. évben a gyűjteményekben a következő gyarapodások voltak:

A könyvtár 72 művel gyarapodott 194 kötetben. Ebből vásárlás 13 mű 13 kötetben, 2833 lej értékben. Adomány 17 mű 41 kötetben, 41 mű 137 kötetben pedig nemzetközi csere útján jutott a könyvtár birtokába. Ezenkívül adományozás folytán 42 drb. gyászjelentéssel és 780 színlappal, nemzetközi csere útján pedig 31 kötet folyóirattal gyarapodott a könyvtár. 141 kötet könyv kötésére 3857 lejt, 17 kötet kötésére pedig 1300 lejt fordítottak. A levéltár gyarapodásában legjelentősebb a Szacsvey Zsigmond birtokos letétjeként bekerült Magyarnagyzsombori Sombory család egyik ágának levéltármaradványa, mely a 400 darabot meghaladja s amely Orosz Endre elemi iskolai nyug. igazgató szíves közvetítése útján került levéltárunkba. Ugyancsak Orosz Endre igazgató volt szíves e családi levéltár anyagát teljesen ingyen rendezni, így az anyagot már rendezve küldhettük át levéltárunkba. E családi levéltár megszerzése azért is fontos, mert több mint tíz év óta ez az első letét levéltárunkban. Vásárlás útján szerzett meg a levéltár 1 drb. XV. századból (1465), 2 drb. XVI. századból (1539, 1577)

és 2 drb. XVIII. századból való helybeli céhokmányt. Ezek már csak azért is értékesek, minthogy a timárcég azon megmaradt ritka irataiból valók, melyek az 1876-i nagy tűzvész alkalmával megmenthetők voltak. A Jakab Elek „Kolozsvár története“ oklevéltárában csak 1 van kiadva belőlük. Vétel útján szerezte meg a levéltár egyik erdélyi Széki-család 1652. jan. 6-án kiadott címereslevelét, továbbá néhány helybeli színésznek arcképét és jelmezes fényképét. — A levéltár rendezési munkálataiban a levéltáros a gróf Gyulay és Kuún egyesített családi levéltárat vette rendezés alá s az oklevél- és irományanyagot a missilis levelektől 1840-ig el is különítette. A munkát azonban a munka közben kapott fertőzés miatt el kellett halasztania melegebb időkre, amikor nyitott ablakok mellett lehet dolgozni. Megkezdődött a Bánffy (I. nemzetségi) nagy levéltár anyagának szétválasztása, osztályozása és rendezése is. A kisebb családi levéltárak közül a Vadadi Kövendy család levélnyelve került teljes időrendbe. A levéltárat ez évben is sokan keresték fel különböző irányú kutatások céljából s mindig eredménnyel.

A kéziratár érdekes anyaggal gyarapodott. Özv. Beregszászi (Nagy) Lászlóné dr. Gyalui Farkas nyug. könyvtárigazgató közbenjárására könyvtárunknak adományozta néhai férjének helybeli színházi műsorjegyzékét (1884—1931.) Két vaskos kötet színlap- és más színházi nyomtatványgyűjtemény is hozzátartozik az adományhoz.

A Régi Magyar Könyvtár elrendezésében is javulás állott be. Ugyanis a könyvtárigazgató intézkedéséből kifolyólag az az Egyesület tulajdonát tevő piros cseresznyefa üveges szekrény, mely eddig a tanári olvasóban volt s melyet annak idején özv. Árkossy Lajosné ajándékozott néhai édesapjának könyvtárával együtt a Múzeumnak, a Régi Magyar Könyvtár céljára adatott át. Így az anyag $\frac{2}{5}$ része (1640-ig) kellő és időrendi elhelyezést nyert. Vajha anyagi áldozatok árán is, vagy valamely nemeslelkű ajándékozó jóvoltából sikerülne a többi anyagnak is a szükséges elhelyezését biztosítani, hogy az eddigi zsúfolt, kétsoros elhelyezés megszüntethető volna.

A közgyűlés elismerve a könyvtárban folyó derekas munkát, Barbul Jenő könyvtárigazgató úr kérésére az azelőtt is több év óta folyósított 10.000 lej rendes dotáción kívül 10.000 lej rendkívüli segílyt állapított meg az 1934. évre a levéltár anyagának konzerválására. Az igazgatóság felvette pénztárunkból az egész összeget, sajnos azonban a rendkívüli segílyt nem tudta felhasználni, mert nem sikerült engedélyt szereznie a konzerváláshoz szükséges japán papír behozatalára. A könyvtárigazgatóság kéri a választmányt és közgyűlést, hogy a felvett tízezer lej rendkívüli segílyt hagyja meg eredeti rendeltetésében, mert reméli, hogy a szükséges japán papírt rövidesen sikerül beszereznie.

Az Erem- és Régiségtár igazgatósága a felvett dotációt és az ezen tár célját szolgáló alap kamatait konzerváló anyagok beszerzésére és a konzerváló külön munka díjazására fordította. A tárvizsgáló bizottság a tárban levő példás rendről tesz jelentést. Csupán a folyamatban levő építkezés miatt került a lapidárium egy része az udvarra s nyertek egyes múzeumi tárgyak ideiglenes elhelyezést. Remélhetőleg az építkezéssel megfelelő elhelyezést nyer majd a néprajzi gyűjteményeknek eddig a padláson maradt része is. A tárban ez évben csak az a 6 drb. XVIII. századból való cserépedény hozott gyarapodást, melyet Fekete János birtokos ajándékképpen,

mint az „egeresi Bocskay-kastély“ területéről előkerült tárgyakat, az Egyesület küldött át Régiségtárába. E tárgyakat is Orosz Endre elemi iskolai igazgató buzgósága juttatta az Egyesület tulajdonába.

Nem mulaszthatjuk el, hogy e helyen is hálás köszönetet mondjunk Szacsvey Zsigmond, Fekete János és özv. Beregszászi Lászlóné nemes gondolkozású ajándékozóknak, valamint dr. Gyalui Farkas és Orosz Endre uraknak, kik közbenjárásukkal lehetővé tették, hogy az előbb említett tárgyak Egyesületünk birtokába jussanak. Mindketten már több ízben adták bizonyosságát, hogy az E. M. E. érdekét önzetlenül szolgálják. Mily sokat jelentene Egyesületünknek, ha e példák nagyobb körben követésre találnának. Mennyi régi iromány, levélananyag, gyászjelentés és más, a gyűjteményekben értékkel bíró anyag semmisül meg még napjainkban is a hozzánemértés és nemtörődés miatt. Példa erre a néhány hónappal ezelőtt városunkban való elpusztulása egyik tekintélyes erdélyi család levéltárának, melynek csak kisebb részét sikerült a papírhalomból ugyancsak Orosz Endre úr buzgósága következtében megmenteni s amely a készkiadások megtérítésével, tehát igen kicsi áldozattal, szintén gyűjteményünket fogja gyarapítani. Garancia erre Orosz Endre igazgató úr ígérete.

Az Állattár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése szerint a tárban jelenleg nagy rend van. Megszüntek a tavalyi jelentésben kifogásolt állapotok, melyek a gyűjteményt komolyan veszélyeztették. A kitömött állatok, preparátumok és állatbőrök kellő konzerválása befejezést nyert, sehol molyosodás nem tapasztalható. A nyár folyamán a nagyteremben a vízvezetéki nyomócsövet s a levezető csatornát is átszerelték s ezzel megszűnt az átnedvesedés és a gyűjtemény veszélyeztetése. A Múzeum-kerthben levő Mikó-szobor talapzatát is kijavították s így a szobor további veszélynek kitéve nincs. A tárigazgató jelentése szerint az Egyesülettől kapott dotációt részben a konzerváláshoz szükséges anyagok beszerzésére fordították, 2628 lejt pedig Epure munkafőnök kapott a Fekete-tenger partvidékén végzett állattani kirándulások céljára. A gyűjtött anyagot preparálás után a gyűjteményben helyezték el.

A Növénytár megvizsgálására kiküldött bizottság szintén a tárban uralkodó rendről tesz jelentést. Az a földszintes épület, melyben az Erdélyi Múzeum gyűjteménye is van, építkezés alatt áll, két emeletet kap s tavasszal az Egyesület gyűjteményei is az első emeletre kerülnek, ami a nedvesedés elkerülése céljából üdvös intézkedés. A bizottság kiemeli még az épület feltétlen tűzbiztonságát. A tárigazgató és a bizottság jelentése szerint az Egyesülettől kapott dotáció egy részét, 2250 lejt, az igazgatóság Oanea Filomida szakvizsgázott tanárjelöltnö alkalmazására fordította az algák rendezésére, minthogy e gyűjtemény teljesen rendezetlen állapotban volt. Növénygyűjteményünk hosszú idő után ez évben némi gyarapodást is mutat a néhai Németh Ferenc egyet. asszistens hagyatékából megvett 6 vaskos fasciculus herbáriummal. A dotáció többi részét az igazgatóság konzerváló szerek vásárlására fordította.

A tárigazgatók a dotáció felhasználásáról szóló jelentésükhöz eredeti nyugtákat csatoltak. Ámbár a gyűjtemények fenntartása és konzerválása teljes egészében az államot terhelné, a multban tapasztalt károsodás elke-

rülése céljából a választmány esetenként megadja beleegyezését, hogy a tá-
rak a dotáció egy részét gyarapítás helyett fenntartásra fordíthassák.

Míg az előbbi táruk ellenőrzésére kiküldött bizottságok mindegyike ar-
ról tesz jelentést, hogy a tárukban nagy udvariassággal fogadták őket s ad-
ták meg nekik a kért felvilágosításokat s a jelentések szerint az első négy
tár igazgatósága a lehetőség szerint teljesítette is az Egyesület esetleges kí-
vánságait, melyeket a régebbi jelentések alapján az elhelyezés és más dol-
gokra vonatkozóan az Egyesület átirataiban nyilvánított, addig az Ásvány-
tár ellenőrzésére kiküldött bizottságot ez alkalommal is megakadályozta a
tárigazgatóság feladata elvégzésében. Egyébként az Ásványtár igazgatósága
nem vette fel a számára közgyűlésileg megállapított dotációt.

Az 1934. évi közgyűlésileg megállapított költségvetésben előre látható
bevételként 350.358 lej, kiadásként pedig 391.225 lej szerepelt, tehát a költ-
ségvetés 40.867 lej előre látható hiánnyal volt beállítva, tekintettel a 75 éves
jubileum megünneplésére és az ezen alkalomra kiadandó Emlékkönyvre,
valamint a Könyvtárnak beállított 10.000 lej rendkívüli segélyre. Különböző
okok miatt a választmány jónak látta a jubileumi ünnepséget és a jubi-
leumi Emlékkönyvet az 1934. évről elhalasztani s így az ezzel és más tété-
leken is elért megtakarítással a megtakarított összeg az előirányzott kia-
dáshoz képest 54.725 lejt tett ki. Mégis a 248.888 lej tényleges bevételt és
336.500 lej tényleges kiadást szembeállítva, az előirányzott 40.867 lej he-
lyett a hiány 87.612 lejt tesz ki, mely az Egyesület készpénzvagyonából fe-
deztetett s amely így az 1933. dec. 31-én feltüntetett 132.877 lejről az 1934.
dec. 31-i állapot szerint 45.265 lejre csökkent. E helyzet azt követeli, hogy
az 1935. évi költségvetési előirányzat számoljon a jövedelmek nagymérvű,
sőt még várható csökkenésével.

Az E. M. E. vagyoni állapota 1934. dec. 31-én a következő volt: Alapok
értékpapírjai, melyek közül csak a Magy. Kor. Járadékkötvények bírnak
valamelyes reális értékkel, 262.151.86 lej, alapok takarékbetétei: 183.392 lej,
kétes követelések: 18.667.37 lej, a Str. Regalá-Majális-utca 1. sz. ház vétel-
ára illetékekkel és költségekkel együtt: 1,693.000 lej, készpénz: 45.265 lej,
összesen 1,602.476.22 lej, ami a múlt évi vagyonállapothoz képest 82.647 lej
csökkenést jelent. A vagyonállaghoz járul még a gróf Wass Ottilia-féle ház
értéke.

Amiként a számvizsgáló bizottság is megállapítja jelentésében, a hiány
nem a jóváhagyott költségelirányzati összeg túllépéséből, hanem az Egye-
sület csaknem egyedüli jövedelmi forrásának, a két ingatlan tiszta jövedel-
mének csökkenéséből ered. Itt részben a házbérek leszállításából, részben a
fenntartási költségek, de különösen az adók emeléséből kifolyólag 98.000
lejjel volt kevesebb a jövedelem az előirányzatban beállítottnál. Ugyancsak
4370 lejjel volt kevesebb a kamatjövedelem is az előirányzottnál. Itt meg
kell említenünk, hogy az Egyesület még nem kapta meg a kényszerült ál-
lami letétbe helyezett 4%-os Magy. Kor. Járadékkötvények kamatait az
1928., 1929., 1930. és az 1934. évekre. E kötvények évi kamata 10.358 lejt
tesz ki.

1934. január 1-től 1934. december 31-ig bezárólag az E. M. E. szakosz-
tályai a következő előadásokat tartották:

Népszerűsítő előadások (időrendben).

Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály:

1. *Pálffi Márton*: Hol és miféle veszedelem fenyegeti nyelvünket? 2. *Dr. Tavaszy Sándor*: A lelki élet és a lélekelemzés. 3. *Dr. Tavaszy Sándor*: Az életfilozófiák, különös tekintettel Bergsonra. 4. *Herepei János*: Szenczi Molnár Albert. (A tavaszi cikluson nem engedélyezték, decemberben engedélyezték.)

Természettudományi szakosztály:

1. *Xántus János*: A nagyekemezői földgázrobbanás. 2. *Dr. Tulogy János*: A barlangkutatásban története és feladata. 3. *Dr. Ferenczi Sándor*: Barlangi állatok. 4. *Husz Ödön*: A mesterséges kiválasztás és a fajegészségtan (eugenika) alapjai. 5. *Dr. Szász Ferenc*: Meddig süt a nap? 6. *Cseke Domokos*: A virágok és rovarok. 7. *Dr. Balogh Ernő*: Részlet az anyag körforgalmából. 8. *Dr. Szász Ferenc*: Természeti erők és világtörténelem. 9. *Husz Ödön*: Fej, faj és lelki alkat.

Orvostudományi szakosztály:

1. *Dr. Lórencz Béla*: Veleszületett vérbaj. 2. *Dr. Koronka István*: A szervezet védelmi berendezéséről. 3. *Dr. Herskovits I.*: Periodikus Röntgenvizsgálatok fontossága a tüdővész elleni küzdelemben. 4. *Dr. Schmidt Béla*: Ami háznál felhasználható gyógyításra és ápolásra. 5. *Dr. Pataki Jenő*: Kuruzslókról. (Vetített képekkel.) 6. *Dr. Veress Ferenc*: Mit kell tudni mindenkinek a vérbajról?

Jog- és társadalomtudományi szakosztály:

1. *Dr. Küttel Lajos*: A szociális fizikától az örökbirtokig. (Vetített képekkel.)

Szakelőadások (időrendben).

Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály:

1. *Dr. Kristóf György*: Szabolcska Mihály Erdélyben. 2. *Dr. Jancsó Elemér*: Az irodalomtörténet mai módszerei. 3. *Dr. Biró Vencel*: Apor István és Erdély elnyugatiassodásának kezdete. 4. *Vita Zsigmond*: Eszményke-resés az erdélyi irodalomban. 5. *Dr. Jancsó Elemér*: Az erdélyi magyar szí-nészet hőskora.

Természettudományi szakosztály:

1. *Dr. Balogh Ernő*: A komárniki barlang.

Orvostudományi szakosztály:

1. *Dr. Koleszár László*: Desophago bronchialis sipolyról (eset kapcsán.) 2. *Dr. Kovács Margit*: Ismétlődő kétoldali tubaris terhesség különleges esete. 3—5. *Dr. Küttel Lajos*: Eugéniai kérdések és az átöröklés 3 részben. 6.

Dr. Váradi Gábor: Idegen test a hólyagban. 7. Dr. Boér László: Modern lákashigiéné. 8. Dr. Osváth Lajos: Adatok a gonorrhéas gonitis kezeléséhez.

*

Az 1934. évre közgyűlésileg elfogadott munkatervzetbe felvett vándorgyűlést a választmány határozatából kifolyólag augusztus 25., 26., 27. és 28-ik napjain tartottuk meg. A vándorgyűlés orvoskongresszussal volt összekötve. Az E. M. E.-nek ez volt tizenharmadik, az uralomváltás óta ötödik vándorgyűlése és harmadik orvoskongresszusa. A vándorgyűlés báró Jósika János alelnök vezetése alatt folyt le, a helybeli rendezés munkáját pedig a választmány felkérésére nagy körültekintéssel és igazi szakavatottsággal dr. Szele Béla ügyvéd, a Brassói Lapok főszerkesztője, rendezőbizottsági elnök irányította, kit a vándorgyűlés díszülése, elismerése jeléül, a vándorgyűlés társelnökévé választott. A díszülésen Maksai Albert előadásával az Egyesület Kőrösi Csoma Sándor szellemének áldozott, a közebédén pedig a serlegbeszéd keretében az Egyesület alapítójának, gróf Mikó Imrének, jelentőségét dr. Koleszár László ismertette. Báró Jósika János alelnök magyar és német nyelvű méltatással az Egyesület nevében megkoszorúzta Honterus János szobrát. Koós Ferenc sírjára dr. Tavaszy Sándor, Zajzoni Rab István sírjára pedig Járosi Andor tette le az Egyesület koszorúját.

A vándorgyűlésről részletes beszámolót a vándorgyűlési Emlékkönyv fog adni, de itt is meg kell említenünk, hogy a vándorgyűlés felejthetetlen emlékeket hagyott a résztvevőkben. Már maga az a tény előrevetette a vándorgyűlés erkölcsi sikerét, hogy a Honterus-főgimnázium dísztermében tartott díszülésen a város polgármesterének, a különböző magyar és német egyházaknak és kulturális intézményeknek nevében mondott üdvözlések meleg vendéglátásról tanuskodtak, mely mindvégig valónak is bizonyult. A rendező bizottság a vándorgyűlés tiszteletére magasszínvonalú és anyagiakban is eredményes művészestélyt rendezett. Ami pedig az E. M. E.-nek legfontosabb, az előadások oly látogatottak voltak, hogy az előadóterem sokszor nem is tudta befogadni az érdeklődőket. Az előadások közül külön élménynek kell említenünk a dr. Huzella Tivadar budapesti egyet. tanár érdekes előadását a kísérleti biológiai kutatás újabb eredményeiről, amit mikrokinematografiai filmbemutatóval tett szemléltetővé a laikusok előtt is.

A város nevezetességeinek megmutatásában, kirándulások rendezésében és minden vonatkozásban a rendező bizottság ritkán tapasztalható készséget tanusított. Anyagi tekintetben is ez a vándorgyűlésünk eddig nem tapasztalt eredménnyel járt. Nemcsak, hogy az Egyesületnek nem kellett semmit visszatérítenie a rendező bizottság készkiadásából, hanem az Egyesület céljaira még a rendező bizottság tudott összesen 7108 lejt juttatni. Ezen összegből 4965 lejt a választmány az Egyesület betéteihez csatoltatott s elismerése jeléül a rendező bizottság elnökét, dr. Szele Bélát, az E. M. E. alapító tagjává választotta. A vándorgyűléssel kapcsolatban meg kell említenünk azt is, hogy mind a magyar, mind a német napisajtó nagy elismeréssel írtak a vándorgyűlésről és az Egyesületről, sőt több folyóiratban is visszhangra talált vándorgyűlésünk hatása.

A vándorgyűlésen a következő előadások hangzottak el:

Népszerűsítő előadások:

Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály:

1. *Dr. Tavasz Sándor*: A világnézet új kérdései. 2. *Dr. Gál Kelemen*: A közéletre való nevelés. 3. *Dr. Biró Vencel*: Az erdélyi magyar történetírás feladatai. 4. *Dr. gróf Teleki Domokos*: Az erdélyi török szőnyegekről. 5. *Csutak Vilmos*: Brassó és a Székelyföld viszonya a Rákóczi-szabadságharc alatt. 6. *Járosi Andor*: Az ifjúság irodalmi nevelése. 7. *Márkos Albert*: A nyelvtisztaságra való nevelés.

Természettudományi szakosztály:

1. *Dr. Szász Ferenc*: Meddig süt a nap? 2. *Bányai János*: A székelyföld ásványvizeinek eredete. 3. *Török Zoltán*: A brassó-háromszéki medence újkori földtörténete. 4. *Dr. Ferenczi Sándor*: A kolumbácsi légy Kolozsvár környékén 1934. május havában. 5. *Dr. Szádeczky K. Gyula*: Osborn Titanotherium monográfiája és jelentősége Erdély geológiájára. 6. *Dr. Balogh Ernő*: A koralloktól a korallokig.

Orvostudományi szakosztály:

1. *Dr. Koleszár László*: A kicsiny és a nagy termet biológiai okairól. 2. *Dr. Pataki Jenő*: Kuruzslókról. 3. *Dr. Schmidt Béla*: Élelmiszerek mint gyógyszerek. 4. *Dr. Parádi Ferenc*: Villamos balesetekről és halálról.

Jog- és társadalomtudományi szakosztály:

1. *Dr. Küttel Lajos*: Eugeniai kérdések. 2. *Dr. Oberding József György*: A korporatív állam. 3. *Dr. Tusa Gábor*: Gróf Mikó Imre mint kisebbségi politikus. 4. *Petrovay Tibor*: A szövetkezetek társadalmi jelentősége.

Az orvoskongresszus előadásai:

1. *Dr. Küttel Lajos*: Az anaphylaxiáról. 2. *Dr. Márkos György*: Allergiás betegség-e a pneumónia, különös tekintettel a reconvalescens savó értékére. 3. *Dr. Bálint Sándor*: Savbázis egyensúly a csecsemőkorban. 4. *Dr. Grünwald Ernő*: Csecsemők és kis gyermekek hasi fájdalmai. 5. *Dr. Márkos György*: A reconvalescens savó értéke a fertőző betegségeknél és előnye az antitoxikus savóval szemben. 6. *Dr. Kappel Izidor*: A Pfeffer-féle mirigylázról esetek kapcsán. 7. *Dr. Herskovits Izidor*: A hasi szervek röntgenvizsgálatának célszerű sorrendje és metodikája. 8. *Dr. Grünwald Ernő*: Bemutatók a gyermekgyógyászat röntgenológiája köréből. 9. *Dr. Traub Vilmos*: Szív és véredény-szifilisz kórisméje, kórjósata és kezelése. 10. *Dr. Heller József*: Méhen kívüli terhesség klinikumáról, néhány operált és gyógyult eset kapcsán. 11. *Dr. Czákó József*: Ileusos tüneteket okozó elsődleges caecum-sarcoma esete. Naevus-ból kiinduló universális carcinoma. 12. *Dr. Herskovits Izidor*: Lúgmarás okozta ritkább nyelőcső és gyomorelváltozá-

sok röntgenképe. 13. *Dr. Goldberger Ede*: A serologiai szifilisz reakciók lényege és jelentősége. 14. *Dr. Veress Ferenc*: Modern szifilisz gyógyítás. 15. *Dr. Goldberger Ede*: Az antiszifilitikumok hatásmódja. 16. *Dr. Veress Ferenc*: Húgycsőkankó nehezen gyógyuló eseteiről és azok sikeres kezeléséről. 17. *Dr. Koleszár László*: Trigemínus neuralgia gyógyítása saját tapasztalatok alapján. 18. *Dr. Koleszár László*: A Highmor-gennyedések diagnostikájáról. 19. *Dr. Steiner Pál*: Bemutat egy fejtetről operált malignus tumor esetet, hiánypótlás olasz plasztikával. 20. *Dr. Steiner Pál*: Pararenális daganatok. 21. *Dr. Heller József*: Vérzéscsillapítás céljából alkalmazott gummival való haszkörülszorítás veszélye. 22. *Dr. Ing. Róbert Schultze*, mint vendég: Gibt es eine künstliche Beeinflussung des Geflechtes? 23. *Dr. Huzella Tivadar*: A kísérleti biológiai kutatás újabb eredményei orvosi nézőpontból, mikrokinematográfiai filmbemutatással. 24. *Dr. Goldenberg Pál*: Korszerű szexuálpatológiai jelenségek, a nemi élet zavarai és rendellenességei napjainkban. 25. *Dr. Koleszár László*: Primér mastoiditisről saját esetek kapcsán. 26. *Dr. Osváth Lajos*: A rheuma histamin kezeléséről (iontophorezis).

Az előadásokat nagyszámú hozzászólás követte.

*

Az évi rendes közgyűlésen s a vándorgyűlésen kívül hét rendes és egy rendkívüli választmányi ülést tartottunk. A február 19-én tartott rendkívüli ülésen a választmány a folyóirat és Emlékkönyv nyomdai munkálataira beérkezett ajánlatok ügyében döntött. A rendes üléseken az iktatókönyv 460 ügyszámát intézte el 138 jegyzőkönyvi szám alatt.

Az anyagi lehetőségek keretében az Egyesület igyekezett az ország nevezetesebb tudományos és társadalmi megnyilvánulásaiban is résztvenni. A május elején a fővárosban tartott országos természettudományi kongresszusra Egyesületünk Bányai János és Török Zoltán tanárokat küldötte ki. A kongresszusról megjelenendő Emlékkönyv számára felkérésre beküldöttük az E. M. E. multjára és jelenére vonatkozó adatokat, valamint az alapító gróf Mikó Imrének és az első természettudományi szakosztályi elnöknek, Brassai Sámuelnek, fényképét. A július 29-én Kőrösi Csoma Sándor szülőfalujában tartott jubileumi emlékünnepre és emléktábla megkoszorúzásra dr. Tavaszy Sándor szakosztályi elnököt küldötte ki az Egyesület. A „Zilahi Kaszinónak“ 100 éves jubileumán való képviselőnkre dr. Bölöni Zoltán ottani ügyvédet kértük fel.

A folyóiratunkkal kapcsolatos csereviszonyon kívül Egyesületünk elég élénk összeköttetésben állott külföldi tudományos intézetekkel és egyes tudósokkal. Legtöbbször régi kiadványaink egyes példányait kérték, vagy pedig gyűjteményeink ritkább példányairól kértek leírást, fényképet, olykor az eredetinek kikölcsönzését vagy épen csereviszonyba akartak lépni. Amennyiben régi, vagy újabb kiadványainkat kérték, a kérést mindig teljesíthettük, ha még volt küldhető példány. A táraakra vonatkozó kéréseket minden esetben pártolólágg tettük át az illető tárigazgatóságához, egyidejűleg erről értesítettük a hozzánk fordulókat. A hozzánk érkezett cserekönyveket és folyóiratokat mindig átküldöttük könyvtárunk számára.

Szomorú kötelességet teljesítünk elhunyt tagtársaink felsorolásával. A kimutatás természetesen nem tarthat számot a teljességre. Az 1934. évben

elhaltak: Dr. Cseke Vince közjegyzőhelyettes, Gombos Benő ügynök, dr. Jeney Elek ügyvéd, özv. báró Jósika Lajosné, báró Kemény Anna, báró Kemény Pál nagybirtokos, id. Szász István földbirtokos, dr. Szigeti Imre orvos, Vass Domokos tanár, az Egyesületnek tizenöt éven keresztül volt házigondnoka. Szomorúan mondunk utolsó Istenhözadót mindannyioknak, mert a felsoroltak kivétel nélkül szorosabb kapcsolatban állottak az Egyesülettel. Özv. báró Jósika Lajosné és báró Kemény Annát hagyományos kapcsolatok fűzték Egyesületünkhöz, családjaik nevüket gyűjteményeinkben is, elsősorban levéltárunkban, megőrkítették s ők személyileg is mindig meleg érdeklődést tanúsítottak Egyesületünk ügyei iránt, közgyűléseinken is mindig itt láthattuk őket. Dr. Jeney Elek 1931-ben tartott vándorgyűlésünk alkalmával még aktív szerepet vitt a vándorgyűlés helyi rendezésében. Dr. Szigeti Imre lelkes munkásságát az orvostudományi szakosztály jegyzőkönyvei és népszerűsítő előadássorozataink is bizonyítják. Ravatalára a szakosztály koszorút helyezett és sírjánál dr. Koleszár László emlékezett meg érdemeiről. Hűséges házigondnokunk, Vass Domokos, sírjára az Egyesület helyezett koszorút.

*

E beszámoló csak szürke felsorolása az 1934. évvel továtűnt eseményeknek, mert nehéz lenne és hosszúra nyúlna felidézni az eseményeket kiváltó okokat és az azokat követő hatásokat. Az E. M. E. 1934. évi működésében vannak reményt megcsillogtató mozzanatok, hogy működése minden nehézségen keresztül helyes úton halad s mindinkább kiteljesül, de vannak olyanok is, melyek komoly meggondolásra készítenek. Talán nem tévedünk, ha az előbbieket látjuk túlsúlyban.

Dr. Kántor Lajos
titkár.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület felhívása a régi irományok megmentésére.

Merza Gyula birtokos úr, az E. M. E. ellenőre, abból az alkalomból, hogy a minap egy tekintélyes család levéltára került városunkban papírmalomba és a veszendőbe menő értékes családi levéltárnak csak a véletlen folytán lehetett egy kis töredékét megmenteni, az *Ellenzék* napilap 1935. február 3-i számában „Mentsük meg a régi családtörténeti emlékeket“ címen cikket közölt. A cikkben felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy még napjainkban is értékes iratok semmisülnek meg a hozzánemértés vagy a nemtörődés miatt. Különösen a halálesetek után szokott ez megtörténni, mikor az örökös nem nagy jelentőséget tulajdonít a padláson vagy más helyen levő levelesládának s annak tartalmát alkalmatlan lomnak tekintve, veszni hagyja. Pedig ily módon sokszor értékes irományok semmisülnek meg, melyeknek közkinccsé tételével a tudományos kutatásnak hasznos szolgálatot tehetünk. Cikkirő annak hangsúlyozásával, hogy az Erdélyi

Múzeum-Egyesület szívesen vállalja az ilyen anyag tekintetében a szakszerű felvilágosítást és a neki adományozott vagy nála letétbe helyezett anyagot szakszerű kezeléssel biztosítja az utókor számára, felhívta a t. közönség figyelmét, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület 75 éves jubileuma alkalmából azok, kiknek birtokában régi iratok, gyászjelentések, levelezések stb. vannak, szíveskedjenek azokat a jubiláló Egyesületnek ajándékozni, vagy nála letétbe helyezni.

Merza Gyula a fenti cikkében mondottakat indítványként az E. M. E. 1935. február 17-én tartott jubileumi közgyűlésen is előterjesztette s példaadásként régebbi keletű adományaihoz 4 drb. értékes régi gyászjelentést ajándékozott az Egyesület levéltára számára.

A közgyűlés köszönettel fogadta az újabb ajándékozást, de különösen örömet nyilvánította az indítvány felett, mert ezzel alkalom adódott, hogy az Egyesület felhívja mindazok figyelmét, kiknek számára nem lehet közömbös, hogy a mult adatai megsemmisülnek-e vagy hozzáférhetőek lesznek a tudományos kutatás céljára. Ezért az ünnepi közgyűlés határozatban mondtotta ki, hogy az Egyesület folyóiratában is közli az indítványt s tiszteletteljesen kéri mindazokat, akik tehetik, hogy a nemes célú indítvány szellemében járjanak el. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 75 évét beszédesen jellemezné és az Egyesület jelen szellemét igazolná az utókor előtt is, ha a megértők szíves támogatásával mostani nehéz helyzetünkben legalább levéltárunkat sikerülne számottevően gyarapítani. Egyébként is a régi irományok magánkézben ritkán részesülhetnek szakszerű kezelésben s legtöbbszőr az egérrágás, penészesedés és romlás veszélye fenyegeti őket, míg az E. M. E. levéltárában a szakszerű kezelés és megfelelő elhelyezés biztosítja számukra az emberi számítás szerinti örök megőrzést.

Elnökség.

NYELVMŰVELÉS

Mit akar ez a rovat?

A háborút követő években arra ébredt a magyar közvélemény, hogy nyelvünk romlásnak indult, eredetisége, szépsége és tisztasága veszedelembe került. A bajok láttára és a panaszok hatása alatt nagyarányú mozgalmat indított a Magyar Tud. Akadémia a magyar nyelv védelmére és a nyelvi öntudat ápolására. Ezt a mozgalmat behatóan ismertette annak idején az E. M. E. főtiktára, folyóiratunk szerkesztője, a székelyföldi XII. vándorgyűlésen tartott előadásában (olvasható az Emlékkönyv 26–36. lapjain). Ezzel az ismertetéssel azonban nem merülhet ki a kötelességünk, melyet nyelvünk védelmében és hagyományaink tiszteletében teljesítenünk kell. Folyóiratunknak ez az új rovata közölni fogja a nyelvművelés eredményeit, hogy róluk a mi közönségünk is tudomást szerezhessen, majd följegyezi az erdélyi magyar nyelvről tett megfigyeléseit, hogy a hibák kerülésére intsen s a magyar beszéd ellenőrzésére szoktasson. Kérjük olvasóinkat és munkatársainkat, hogy ebben a jó szándékban támogassák a szerkesztőt.

Kerüljük a fölösleges deákszavakat!

A mai *nemzedék* jobban szereti generációnak nevezni magát, régi *becsvágyát* nemzetietlen *ambicióból* megtagadja, előbb ápolit *eszményeiről* könyvedén lemond és német mintára *ideálokat kultivál*. *Képelete* előbb-utóbb elsorvad s helyét kizárólag *fantázia* fogja betölteni. *Semlegességét* föladva *neutralitásra* törekszik. *Tárgyilagosság* helyett *objektivitással* itéli meg nem a *vitás*, hanem a *kontroverz* kérdéseket. *Vérmérséklete internacionális temperamentummá* változott, *rokon- és ellenszenve szimpatiába* és *antipatiába* csapott át; akiket pedig ezelőtt *ellenszenveseknek* tartott, azokat ma félnémet-féldeák szóval *unszimpatikusoknak* mondja. A *diákasztal* és *diakotthon* intézményét hiába állítottuk föl; az előbbiből csakhamar *menzák*, az utóbbiból *internátusok* lettek. A doktori *oklevelek honosításáról* már teljesen megfeledkeztünk, csak *diplomák nosztrifikálásáról* van tudomásunk. Amerre csak tekintünk, mindenütt egy-egy jó magyar szónak latin vagy nemzetközi kifejezésre való fordításával találkozunk, a nélkül, hogy ennek igazi szükségét látnók. Lehet-e ezt a nemzetietlen irányú nyelvfejlődést közömbösen néznünk?

Hogy írnak az ujságjaink?

Igen sokszor nem magyarul írnak, hanem fölösleges és könnyen pótolható idegen szavakat halmoznak tudományos színezetük és magas színvonaluk csillogtatására. Ilyeneket olvashatunk lapjainkban: „A *rezsiköltségek* (kezelési, fenntartási, ügyviteli költségek) *apasztása*“. — A terhek *likvidációja* (megszüntetés, fölosztás, fölszámolás) igen nagy tőke *mobilizálását* (mozgó-

sítását) tenné szükségessé. — A *fuzió* (egyesítés, beolvasztás) tervei. — *Preventiv* kell intézkedni (megelőzően, jóelőre, elébe kell vágni). — Ha ezeket a *preventiv* (óvó, védő, gátló, megelőző, elhárító) intézkedéseket megteszik. — A gazdasági életet erősen *irritálja* (nyugtalanítja, zavarja). — Mélyreható lesz a *reorganizáció* (újjászervezés). — Csak egy *fix* (biztos, szilárd) pont van. — Az összkihelyezés *volumenjének* (terjedelmének, nagyságának) apadás. Stb.

Orvosaink így írnak:

A Magyar Nyelvőr egy ilyen rettenetes mondatot idéz a Gyógyászat tudományos közleményeiből: „A *reactiós-typus* elhangolódásának *manifestációs* összetevői részben *specifikus*, részben *compensatiós karakterűek*. Így a *vagotoniás reactiós-typus* mellett a *lipoidok* *quantitatív* értékét számításba véve, a *hypcholesterinaemia* a *characteristicum*, ellenben, ha az állapot *paroxismális krisisekben culminál*, úgy a *characteristicum* a *hypercholesterinaemia*. Ezen *endogen automatismushoz* szükséges anyagok *disponibilis* mennyiségű *quantitatív* értéke elégséges volta okozza a *reactiós-typus* jellegével szövődött *psychikus aequivalensek* kialakulását“. Ezt a kor-kórjellemző adatot Zolnai Gyula a következő példával toldja meg: „A *hereditásos* idegbajok elvi sajátossága az *ektodermális elektivitás* és ezenkívül a *heredodegeneratió*nak *systemás* és *segmentär* volta. Ennek értelmében az öröklött idegbajok csiralemezbetegségek, melyek az *ektoderma* öröklött gyengeségén alapulnak és *segmentärsystemás* határu *elektiv ektodermogen degeneratiókban* jelentkeznek“. Hát magyar nyelv-é ez?

Nagyon hibásak a kereskedőink is.

A fölösleges idegen szavaknak valóságos melegágya a kereskedelmi nyelv. Kereskedőink egyáltalában nem törik a fejüket, hogy magyar nevet adjanak árucikkeiknek, hanem minden aggály nélkül fogadják el és terjesztik az idegen elnevezéseket, sőt ősrégi magyar elnevezéseket pusztítanak ki hiányos nyelvtudásukkal. *Filc*-kalapokról beszélnek s talán nem is ismerik magyar kifejezését, a *nemez*t. Buzgalmuknak tulajdonítható, hogy ma mindenki *cipőpertlit*, *befűzőpertlit*, *gumipertlit* emleget a *szegélyzsinor* vagy *szalag* helyett. Előkelőbbnek érzik magukat, ha így beszélhetnek: *rayé* (csíkos v. sávós szövésű), *lavable* (mosható), *dubl* (kettős szövésű), *matt* (fénytelen), *prima* (elsőrendű). Nyelvükön a bökavédő *gamásni*, a vékony gyapjúkelme *delén* s a régi jó bolyhos törülköző *flotir* lett. Ez csak pár szemelvény. Beszédük és kirakatuk tele van idegen zagyvaságokkal és fülsértő magyartalanságokkal.

A „magyar“ konyha ízetlenségei.

Vendéglőink étlapjai hemzsegnek a teljesen fölösleges *kotletektől* (borda, karaj), *filéktől* (szelet), *mayonnaise*-ektől (olajvaj), *vermouthoktól* (ürmös). De elég bármely szakácskönyvet találokra kinyitni, hogy tömegesen találkozzunk olyan étvágyrontó ízetlenségekkel, amelyek jó magyar kifejezéseket pusztítanak ki: *bouillon* (húsleves), *soufflé* (felfújt), *champignon* (csiperkegomba), *átpaszírozni* (áttörni), *haché* (vagdalék), *puré* (pép). Háziasszonyaink a csirkét *prézliben panirozzák*, sőt *grillírozzák* (roston piritják), *ham and eggset* (tojásos sonkát) sütnek, karácsonykor *peiglit* készítenek, s vigyáznak, hogy a *dunszt* jó legyen, a *sparherd* jól fűtsön és az *eszcajg* tiszta legyen. Pedig nekik kellene jó példával előljárniok, hogy otthonukban ilyen idegen-szerűség ne dísztelenkedjenek.

Hogy mondjuk helyesen?

Nem helyes ezt mondani: „visszaadja a látogatást“. A német „adja vissza a látogatást“ (einen Besuch zurückerstatten). A magyar „meglátogat valakit“, „látogatóba megy valakihez“, az a valaki pedig „visszalátogatja“ vagy „viszonzza a látogatást“. — Különbség van a „lehúzta a kabátját“ és „levetette a kabátját“ között. Lehet valakinek a kabátját lehúzni erőszakkal, ráncigálva, esetleg átvitt értelemben, pl. magán- vagy köztartozások fejében. A nyugodt és önkéntes vetkezéskor azonban sohasem húzzuk le a kabátunkat, hanem csak levetjük. Ilyenekben is lehet idegenszerűségeket elkövetni.

Tényleg vagy valóban?

Nem tényleg, hanem valóban! A nyelvművelők üldözik a *tényleg* szót s helyette a *csakugyan*, *valóban*, *igazán* határozószókat ajánlják. A *tényleg* szónak hibás használata ellen Sajó Sándor írt verses rovást. Ez így hangzik:

„Hát Önnek *tényleg* szép a naplemente
S nem *igazán*, *valóban*, *csakugyan*?
Hát Önön *tényleg* lyukas már a mente?
Javítsa *tényleg*: tüvel, jó Uram!
Mert igaz bár, hogy minden tény való,
Minden valót még nem mondhatni ténynek,
S ki úgy beszél, ír, ahogy nem való,
Az rászölgált, hogy kikapjon, de — *tényleg*“.

Nyelvjavítások.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kirí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienn*e-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipce*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszezpont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstnél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igénk mellett a német *es*-t.

Főlöszleg, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne azt írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem tartotta *meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészszé tesz, legfőljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múlólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.

A nyelvművelés hírei.

A M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága legutóbb örömmel állapította meg, hogy a tudományok és mesterségek magyar szaknyelvében hemzsegező idegen szavak, kifejezések kiküszöbölésére irányuló kezdeményezése élénk visszhangot keltett, s legutóbb már három illetékes szakegyesület is készítette a maga magyaros műszótár-tervezetét.

A Bizottság legutóbb a következő szóajánlásokat fogadta el: *összkomfortos* helyett *teljes kényelmű*, *antenna* helyett *hullámfogó*, *turista* helyett *természetjáró*, *turistaság* helyett *természetjárás*, *grammofon* helyett *hangláda*.

Híreink.

Nagyon egyszerű és nagyon világos a helyzet: tudományos könyveket anyanyelvünkön nem olvashatunk, magyar nyelvű folyóiratok nem járhatnak hozzánk, így egy sereg olyan dologról nem tudunk, ami a nagy világban és a szűkebb magyar szellemiségben történik. Hovatovább egyre nő a tájékozatlanságunk, ami következményeiben az érdeklődés hiányát és más lelki erők petyhüdttségét vonja maga után. Ilyen körülmények között folyóiratunknak be kellett látnia, hogy a tudományos értekezések közlésén kívül a szellemi közvetítés feladatát is vállalnia kell, ha csak nem akar a valóságtól és az élettől teljesen elszigetelődni. Ezt a célt szolgálja ez a rovatunk, mely a tudomány, irodalom, művészet és a művelődés területeinek olyan eseményeiről ad hírt, amelyekről a kevés olvasmányra szorított erdélyi magyar közönségünk értesülést nem szerezhet.

A helységnév-tilalom és a tudományos munka.

Ez év február közepe óta rendelet tiltja a nyomdáknak a magyar helységnevek kinyomtatását. Az intézkedés a tudományos közleményekre, tehát a mi folyóiratunkra is kiterjed. Így minden erdélyi magyar helynevet, még az azonos formájú magyar-román helyneveket is csak román néven és román alakban, sőt román helyesírással szabad közölni. Könnyű belátni, hogy tudományos munkában, a történeti, irodalomtörténeti, nyelvészeti, néprajzi stb. dolgozatokban a történeti hűséggel és a nyelvszakos szentesített törvényeivel kerülünk el- lentétbe, ha a helyneveket nem a nyelv-

vünkön, hanem más nyelven nevezük meg. Tudomására kell tehát hoznunk olvasóinknak és munkatársainknak, hogy történeti természetű tanulmányokat egyelőre kiadni nem tudunk.

Könyv- és Folyóiratszeglénk.

Korábbi évfolyamaiban az *Erdélyi Múzeum* s még előbb az *Erdélyi Irodalmi Szemle* nagy súlyt vetett arra, hogy rendszeres könyv- és folyóiratszeglében tájékoztassa olvasóit a magyar tudományosság eredményeiről. Az utolsó két évben kénytelenek voltunk ezt a hasznos rovatot megszüntetni, azon egyszerű okból, hogy az 1932. év decembere óta a Magyarországról érkező könyvek és folyóiratok előtt a bejövétel akadálytalan útja elzárult. Azóta a tudomány legszakszerűbb területein megjelenő könyvek, legyenek azok a szellemtudományok vagy a természettudományok köréből valók, nem érkeznek el hozzánk, ami a tudományos munka és a művelődési szabadság kegyetlen megszorítását jelenti arra a nemzedékre, amelyet a sorsa ezekbe az időkbe állított be élni és dolgozni, a hagyományokat őrizni, ápolni és fenntartani. Érezzük azonban, hogy ezen a helyzeten segíteni mulaszthatatlan kötelessége a folyóiratunknak. Lehető nagy számban ismertetni fogjuk tehát azokat a tudományos kiadványokat, amelyek tárgyuknál és értékük-nél fogva érdeklődésünkhöz közel állók, hogy ezzel is „spirituálizáljuk“ azt a szellemi zárt, amelyet nyomasztólag érez az erdélyi magyarság már évek óta. Természetesen az olvasónak meg kell értenie, hogy nagy nehézségeket kell leküzdenünk, s ezért elnézést kérünk, ha nem tudunk sem teljese-
sek, sem pedig elég rendszeresek lenni.

Dr. Kristóf György a Petőfi-Társaságban.

Kristóf Györgyöt, a helybeli egyetemnek magyar nyelv- és irodalom tanárát, a Petőfi-Társaság 1934. március 1-én I. tagjává választotta. Székfoglalóját 1935. január 13-án tartotta meg *Petőfi Erdélyben* címen. Kifejtette, hogy Petőfi ötször fordult meg és mintegy száz napot töltött Erdélyben. A magyarországi írók és költők közül Erdélyt annyira keresztl-kasul senki be nem járta, mint Petőfi. Mégis költészetében szám szerint viszonylag kevés az erdélyi nyom, az erdélyi hatás. Életművében annál nagyobb. Petőfi úgy megszerette Erdélyt, hogy a Székelyföldön lakni, családotól oda állandóan letelepedni és ott élni eltökélt szándéka volt. Élni akart Erdélyben, de csak a halálát lelta itt a csatatér ismeretlen sírgödörében. A Társaság új tagját *Pekár Gyula* elnök meleg szavakkal köszöntötte, mint a magyar génusz nemzetközileg is fémjelzett hárcm lángelméjének, Petőfinek, Madáchnak és Jókainak kiváló kutatóját, mint a nemzeti fajsúlyunk szellemi kincseinek megragyogtatóját mások előtt is, s mint a nemzeti hagyományaink védőjét, a közművelődésünk és irodalmunk egységének meggyőződéscs hir-detőjét és képviselőjét.

Magyarországi könyvek Erdélyben.

A magyarországi könyvkiadók a magyar könyvek behozatalának engedélyezésére az 1931–1934. években összesen 1608 kérvényt nyújtottak be nálunk az illetékes cenzúra-hivatalhoz. Ezekből 1520 kérést teljesítettek, 88-at pedig elutasítottak. A kérvények száma 1933-ban 322 volt s ez 1934-ben 755-re emelkedett. A kérvényezett könyvek jelentéktelen kivétellel irodalmi értéken alul álló könnyű fajsúlyú termékek. Jobb ügyhöz méltó buzgalommal árasztották el a pesti kiadók az erdélyi magyar könyvkereskedéseket selejtes könyvekkel,

hogy a magyar betűre szomjas erdélyi léleknek táplálékot nyujtsanak. Jellemző ez a felfogásukra, amelyet csupán az üzleti szempont irányít. A Magyarországból behozott könyvek tömege eddig az erdélyi magyarság egészséges művelődését nem szolgálta. A legkömolyabb szépirodalmi művek s azok a nagyszabású irodalomtörténeti, nyelvészeti, történeti, néprajzi és természettudományi kiadványok, amelyek az utóbbi másfél évtizedben a magyarországi könyvtermelésnek kiváló értékeit jelentik, egytől egyig távol maradtak Erdélytől. Igaz, meg kell vallanunk, hogy magunk sem tettünk semmit az irányzat megváltoztatására s így többé-kevésbé megérdemljük sorsunkat.

Kiadványaink ismertetése.

A *Katolikus Szemle* 1934. 10. számában írja Eckhardt Sándor egyetemi tanár: „Most kaptuk kézhez az egyesület 1933 augusztusában tartott XII. vándorgyűlésének emlékkönyvét, mely közli a gyűlés előadásait. Valamennyi, még a természettudományiak is egy célt szolgálnak s ebben rejlik elsősorú fontosságuk: ébren tartani és fejleszteni az erdélyi magyarságban a hazai föld szeretetét és a nemzeti mult tudatát. A vándorgyűlés szervezőinek széles látóköréről és az erdélyi magyarság kulturális érdeklődésének sokoldalúságáról, egészséges alakulásáról tesz tanuságot a székelyföldi kongresszus beszámolója“. — A XI. vándorgyűlés emlékkönyvéről az *Irodalomtörténet* 1933. 7–8. száma így nyilatkozik: „A szellemi folytonosság hí ápolásának szép bizonyossága e becses kötet, az Erdély tudományos életében eseményt jelentő kiadvány“. — Az Erdélyi Tudományos Füzetekről írja Dr. Asztalos Miklós a *Napkelet* 1933. 7. számában: „Ha végigtekintünk a sorozat legújabbban megjelent füzetein, érdekes képet nyerhetünk egyrészt az erdélyi tudományos élet intenzitásáról, másrészt arról, hogy milyen témák fog-

lakoztatják elsősorban az erdélyi nagyközönséget is. Hisz a külön füzetekben elsősorban azok a dolgozatok jelennek meg, amelyek szélesebbkörű érdeklődésre számíthatnak. Valamennyi füzet értékes közleményt tartalmaz s érdekes betekintést enged az erdélyi tudományos élet problémavilágába. Igazán megérdemelnék, hogy minél többet olvassanak el belőlük nálunk is". — Ugyanerről a kiadványunkról az *Irodalomtörténet* 1933. 7—8. füzete ezt mondja: „A szerkesztő megkönnyíti a folyóiratban hamarabb feledésbe menő értékes munkák további hatását. A füzetek nagy számából látni, hogy életképes vállalkozás, tudományos szempontból becsesek és hézagpótlók. Sajnálatos lenne, ha középfokú iskoláink tanári és ifjúsági könyvtáraiból hiányoznának“.

Országos

Irodalmi és Művészeti Tanács.

A magyar kultúrpolitikának jelentős fejlődése az a törvény, amellyel Hóman Bálint kultuszminiszter Magyarországon föllállította és megszervezte az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsot. A törvény szelleme azt célozza, hogy legyen a Tanács organikus kapocs az élő művészet és az állami adminisztráció között, amelynek hivatása az, hogy fölülemelkedve a párt harcokon, tisztultabb magaslatoiról a nemzeti gondolat jegyében az irodalom és művészet örök és egyetemes kultúrértékeinek termelését segítse elő. A Tanácsnak az a rendelkezése, hogy javaslatokat tegyen az államnak, figyelemmel kísérje az irodalom és művészet jelenségeinek időszerű kérdéseit, a tehetségeket megmentse és felkarolja, művészeti kiállításokat rendezzen és a művészeti oktatás kérdéseiben véleményt mondjon. Biztosítani kívánja a szerzői jogvédelmet és az írók szociális helyzetét. Szervesen meg fogja oldani a vidéki képiállítások és képtárak kérdését. Gondot fordít a vidéki városok zenei életének fejlesztésére s

felkarolja a zeneművészetnek azt a feladatát, amely a népi zene kincseinek megőrzésére irányul. Abban látja a legfőbb hivatását, hogy a magyar irodalmi, képzőművészeti és zeneművészeti kultúrának csodálatos gazdagságát biztosítsa s a magyar tudásnak, képességnek és tehetségnek szabad érvényesülését és továbbfejlődését előmozdítsa.

A székelység

és a dunántúli magyarság kapcsolata.

Nem egyszer történt már említés a nyelvészeti és történet irodalmunkban, hogy a székelyeknek egykor valódi kapcsolatban kellett állniuk a dunántúli magyarsággal. A magyarság ezen két távoleső csoportjának egykori összefüggését a népies állatnevek is bizonyítják. Különösen a madárnevek közül több a Dunántúl és a Székelyföldön azonos vagy legalább is hasonló alakban fordul elő. De nemcsak a madárnevekben, hanem az állatnevekben is van ilyen feltűnő találkozás. Erről a kérdéssel érdekes tanulmány olvasható Beke Ödöntől a vasvármegyei művelődési egyesület közlönyében, a *Vasi Szemlé*-ben, amely a Dunántúl irodalmi és kulturális kérdéseivel foglalkozik.

Magyar tudós

a Jegestenger partvidékén.

Dr. Nagy Jenő debreceni református kollégiumi tanár a madártannak immár harminc év óta elismert büvára. Tavaly ő képviselte a magyar tudományos intézményeket az oxfordi nemzetközi ornithológiai kongresszuson. Oxfordi utazását összekapcsolta a már régen tervezett és részletesen kidolgozott északi kutató útjával. Angliából Hollandián és Dánián keresztül Norvégiába utazott a Jegestenger partvidékére, Európa legészakibb tájaira. Ott a lakatlan zord szigetek és félszigetek belsejébe hatolt be, hogy felkeresse azokat a sarkvidéki madárfajokat, amelyek őszi és téli vonulásuk alkalmával el-

szállnak Európa déli részeibe, sőt Magyarországra is. A Veranger-félsziget járhatatlan belsejében norvég halászkisérője és vezetője eserben hagyta, mert nem bírta tovább, azonban Nagy Jenő folytatta útját és szilárdan megmaradt eredeti tervénél, hogy a Veranger-félsziget belsejét és az ottani tengerszemek madárvilágát felkutatja. Erős akarata győzött, a szinte járhatatlan glecsertörmeléken tovább folytatta útját. Minden lépése veszedelmes volt. Végre 48 óráig tartó, szinte reménytelen bolyongás után véres lábba, holtfáradtan, de mégis épen kijutott a félsziget keleti partjára, a tengerhez. Küzdelmes útja és fáradsága nem volt hiábavaló, mert elérte célját. Értékes megfigyeléseket végzett olyan kietlen, ember nem járta tundra-területeken, ahol az ott fészkelő madárfajok az embert nem is ismerik. Tanulmányozta továbbá a legnagyobb norvég madárhegyeket is, amelyek közül egyet 1888-ban Herman Ottó is felkeresett. Így is azonban Nagy Jenő az első magyar ember, aki az európai Jegestenger partján madártani kutatásokat végzett, mert Herman Ottó és Chernel István jóval lejjebb, Kromsó környékén kutattak és Herman Ottó a Jegestenger partján csak Svaerholt madárhegyét látogatta meg huszonnégy órára. Útjának eredményeit már hazajövet nagy elismeréssel fogadták a finn és német tudósok, s hazaérkezve, meleg ünneplésben részesítette a magyar szakirodalom.

Egy magyar tudós francia kitüntetése.

Ez év február havában a francia mezőgazdasági akadémia Cassez földművelésügyi miniszter elnöklete alatt díszülést tartott, amelyen az 1934. évre szóló jutalmakat osztották szét. A kitüntetettek között volt *Hevesy Pál* magyar rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter is, aki „A búza világproblémája” című könyvéért az Akadémia aranyérmét kapta.

Hunyadi János ismeretlen levele.

Gabriel Wells, az Amerikában élő közismert magyar műgyűjtő, Hunyadi Jánosnak egy eddig ismeretlen levelét ajándékozta a magyar országgyűlési múzeumnak. A levél városunkban kelt 1454. december 27-én s benne Hunyadinak, akkor az országos jövedelmek főkezelőjének, érdekes pénzügyi rendelkezései foglaltatnak, amelyeket az egyik erdélyi szász város polgáraihoz intézett. A levél dátumából megállapítható a Hunyadi életének az az ismeretlen adata, hogy utolsóelőtti karácsonyát a mi kienes városunkban töltötte.

Új adatok a magyar őstörténethez.

Ismeretlen, vagy magyar szempontból még át nem kutatott szláv és bizánci forrásokból újra meg újra kerülnek elő olyan följegyzések, amelyekről a magyar történettudósoknak eddigelé nem volt tudomásuk. E kutatások *Németh Gyula*, *Darkó Jenő* és *Moravcsik Gyula* széleskörű nyomozásai után az utóbbi évtizedekben több érdekes és értékes adattal bővítették ki a honfoglaláskorabeli magyar történetről való ismereteinket. *Moravcsik Gyula* a *Magyar Nyelv* legújabb számában két olyan X. századbéli hagiográfiai munkáról számol be, amelyekben említés történik a magyarokról. Az egyik *Cyrrill* és *Method* thessalonikei szerzetesek tanítványának, *Naumnak*, az életét tárgyalja. Ennek az életrajznak a kéziratát nemrég fedezték fel és adták ki nyomtatásban. Az óegyházi szlávnyelvű kéziratnak bennünket érdeklő része magyar fordításban így hangzik: „Nem sok év elmúltával jöttek a magyarok, peon nép, és rablásba ejtették Moravia lakói földjét és elpusztították azt. Akiiket pedig a magyarok nem ejtettek fogságba, azok Bulgáriába menekültek. És földjük elpusztítva a magyarok birtokában maradt”. *Naum* 910-ben halt meg,

életrajza nem sokkal ezután készült. A peon név a magyarok bizánci forrásokból ismert paiones nevének szláv fordítása. A másik forrás Bazileos életrajza, melynek a szerzője a hagiográfiai munkák szokott formájában a szent csodáinak elbeszélése közben emlékezik meg a magyaroknak a bizánci birodalom területére való becsapásairól. Egy Teophanes nevű pap abban a tényben, hogy a magyarok naponként pusztítják a szomszédos vidékeket, Isten büntetését látja, aki vétkei miatt sújtja a bizánciakat. Az itt említett betörést, amely 941 táján lehetett, egyikkel sem azonosíthatjuk ama becsapások közül, amelyekről az eddig ismert bizánci források megemlékeznek.

A Magyar Történet új kiadása.

Alighogy elkészült a Hóman—Szekfű *Magyar Története*, mindjárt teljesen el is fogyott. A nagy művet kiadó kir. Magyar Egyetemi Nyomda ezért elhatározta az új, de a réginnél olcsóbb kiadás kibocsátását, hogy minél szélesebb rétegek számára hozzáférhetővé tegye ezt a kitűnő munkát. A most 8 kötetben teljes művet öt kötetbe foglalva bocsátja közre. A tartalom azonban az öt kötetben is csorbitatlan marad, sőt az új kiadás még bővebb is lesz az elsőnél, mert az új kutatások eredményeivel kiegészítve jelenik meg, azonkívül szép térképekkel és szinkronisztikus táblákkal lesz gazdagabb. Teljesen új lesz az első kötetben az őstörténeti rész, melyet Németh Gyula kutatásai alapján ismer meg az olvasó. A kiállítás sem marad mögötte a réginek. Az új kötetek is pehelykönnyű papíron, izléses félbőr kötésben kerülnek forgalomba. Csak az árban mutatkozik majd jelentős eltérés, mert az új ötkötetes kiadás alig kerül valamivel többbe a régi nyolckötetes kiadás feleáránál (78 P.). Az új kiadás megjelentését ez év husvétjára tervezik. Először a három utolsó kötet jelenik meg, az a rész, amelyet Szekfű írt s amely a mohácsi vésszel kezdődik. A

Hóman-féle rész, amely az újabb kutatások alapján lényegesebb kiegészítésre szorul, csak később követi az utolsó hármat az új kiadás első és második kötetében.

← Liszt Ferenc-emlékünnepe.

A Liszt Ferenc-Társaság Magyarországon nagyszabású mozgalom keretében készülődik a jövő esztendőre, hogy a születés és halál kettős évfordulója alkalmából méltó módon hódoljon a legnemesebb értelemben vett modern zene igazi megteremtőjének, a lánglelkű művész és zeneköltő Liszt Ferenc halhatatlan emlékének. A jövő esztendőben, 1936-ban, lesz százhuszonöt esztendeje, hogy a nyugatmagyarországi Doborján községben megszületett Liszt Ferenc, minden idők egyik leghatalmasabb zenei lángelméje, s ugyancsak a jövő esztendőben lesz ötven esztendeje, hogy Bayreuthban örök álmra hunyta le a szemét. A kettős kegyeletes évforduló közeledése érlelte meg a Liszt Ferenc-Társaság vezetőiben az elhatározást, hogy megtegye a lépéseket a Liszt idegen földben nyugvó hamvainak hazaszállítására. Az érkező hírek szerint nemcsak a magyarság, hanem az egész művelt világ áldozni kíván a jövő esztendőben Liszt Ferenc emlékének.

Román nyelvatlasz-munkálatok.

A nyelvészet a legújabb időkben különös kedvvel fordult a nyelvföldrajz felé, mert a kutatókat igen sokszor nem elégítik ki a nyelvtörténeti és nyelvhasznító eljárás hagyományos eszközei és módjai. Azt vallja ez az irány, hogy a maga sajátos eszközeivel és anyagával a nyelvi jelenségek lényegéről és életéről a valósághoz hű, újszerű képet tud rajzolni. A nyelvföldrajzi irány nagy lendületet vett a nyelvészeknek 1928-ban Hágában tartott első nemzetközi gyűlése óta, amely felhívta a kormányok figyelmét a nyelvjárások kutatásának fontosságára s folytetette a

világ nyelvatlaszának eszméjét. Így indult meg a munka világszerte, amelyből a román tudományosság is kiveszi a részét. Romániában Puscariu Sextil, a helybeli egyetem tanára, szervezte meg és irányítja az „Atlas Linguistique de la Roumanie” munkálatait. Hogy minél több földrajzi pontot minél alaposabban aknázzon ki a román nyelvatlasz számára, két kérdőfüzetet szerkesztett. Az egyik gyűjtő, Pop Szevér, a kisebb kérdőfüzettel Románia körülbelül 400 helységét fogja meglátogatni; a másik ellenben, Petrovici Emil, a tüzetes kérdőfüzet kérdéseit csak 120 helységben fogja lekérdezni. 1930-ban indult meg a gyűjtőmunka, s előbb Erdélyt és Bukovinát dolgozzák föl, majd a régi királyság területét, aztán esetleg az országhatáron kívüli levő román nyelvterületeket is bevonják a kutatásba. Terveznek aztán néhány fölvetelt a kisebbségek körében is. Úgy számítanak, hogy 1936-ra befejezik a gyűjtőmunkát s akkor miadjár megkezdhetik a térképek készítését. A nyelvatlasz védnökségét a legfelsőbb hely vállalta s céljaira anyagi segítséget nyújt a Ferdinánd király alapítvány és a Román Akadémia.

Szobor

a népdalok névtelen költőjének.

Érdekes ötletet vetett föl *Kosztisz Palamas*, a mai Görögország egyik legnépszerűbb költője. Azt javasolta, hogy emeljenek szobrot a népdalok névtelen költőjének. A görög népköltészet ugyanis számos olyan remekművet termelt, amelyet méltán csodál a világ, épen ezért a nép ismeretlen poétái megérdemlik, hogy szobor hirdesse emléküket. Palamas ötlete élénk visszhangot keltett s már is megalakult a szoborbizottság, mely az egész országban perselyeket helyezett el, de kimondta, hogy azokba egy drachmánál (kb. 2 lej) nagyobb összeget bedobni nem szabad. Remélik, hogy a terv népszerű lesz s hamarosan felállíthatják a népköltészet ismeretlen költőjének szobrát.

Rendelet a sajtóhibák ellen.

Flandin francia miniszterelnök rendeletet adott ki a minisztériumoknak a sajtóhibák ellen. Rendeletében hivatkozik arra, hogy a hivatalos lapban megjelenő közlemények hemzsegnének a sajtóhibáktól és e miatt állandóak a panaszok. A miniszterelnök felhívja kollégái figyelmét, hogy a sajtóhibákat nagy részben a minisztériumok illetékes osztályainak hanyagsága és a hivatalos lapnak küldött rossz és helytelen kézíratszövegek okozzák. Épen ezért elrendeli, hogy a hivatalos lapnak megküldött közleményeket gondosan készítsék el, alaposan nézzék át, mert csak így kerülhetik el a sajtóhibákat.

A Kalevala jubileuma.

Nagy örömmünnepet ül a finn nép ebben az esztendőben. Száz éve, 1835-ben, jelent meg először a *Kalevala*, a finn nemzeti hősköltemény. *Lönnrot Eliás*, az orvos és nyelvész, tűzte ki magának a feladatot, hogy a finn népdalokat egybegyűjti, s ezekből a népdalokból kerekedett ki a *Kalevala*. A tartalmát tevő dalok azonban csak kis részét teszik a finnek gazdag népköltészetének. A finn nemzet régi népdalai harminc vaskos kötetet töltenek meg. Erről a hatalmas népdalkincsről alig vettek tudomást Lönnrot előtt. Csak a *Kalevala* megjelenése után fogtak hozzá a népdalok komoly gyűjtéséhez. A *Kalevalának* az irodalmi értéken túl döntő nemzeti jelentősége is volt. Fölébresztette a finn nép öntudatát, amely végeredményben az önállóság és függetlenség elnyerésére vezetett. Az akkori merev finn nyelvre termékenyítő hatással volt a sokszázados költői használatban kicsiszolódott régi finn nyelvkinés s így csillagzó kifejező eszközzé vált a legfinomabb gondolatok tolmácsolására is. Nyomában a tudományos érdeklődés is új lendületet nyert. Így a legnagyobb finn kutató, *Castren Mátvás Sándor*,

úgy nyilatkozott, hogy a Kalevalán fellelkesülve határozta el, hogy életét a tudományos kutatásnak fogja szentelni. A képzőművészet szintén megérezte a hatását, hasonlóképpen a zeneművészet is a runómelódiákban, amelyeknek érzelmi alapja és hangulata ugyanaz, mint a népé. Innen van a *Sibelius János* csodálatos zeneműveinek nagy és mély hatása. Természetes tehát, hogy a finn nép különös nemzeti örömnépként üli meg ezt az évet, a Kalevala százéves jubileumának esztendejét.

A Caetani-könyvtár.

A nemrégiben elhunyt Gelasio Caetani herceg végrendeletében úgy intézkedett, hogy megbecsülhetetlen értékű levéltárát a vatikáni könyvtárnak hagyományozta. A levéltár, amint az átadásnál kitünt, 200.000 okmányt, 2700 történelmi, filozófiai és irodalmi művet, és 4600 pergamentre írt okiratot tartalmaz, amelyek Kr. u. 954-től 1832-ig terjedő időből származnak. Így a Vatikán tulajdonába került Onorato Caetani kardinálisnak az enciklopédistákkal folytatott levelezése, továbbá Caetani kapitánynak, a vatikáni csapatok egykori főparancsnokának, valamint Enrico Caetani kardinálisnak a levelezése is. A most elhunyt Caetani herceg személyi könyvtára, amelyet szintén a vatikáni könyvtár örökölt, 8000 kötetet tesz ki.

Egy híres magyar botanikus.

A nem rég elhunyt *gróf Ambrózy-Migazzi István* rajongója volt a természetnek, különösen a virágoknak. Előbb a bars megyei Malonyán akarta a mediterrán tavaszi növények formájában megvalósítani. Ez jórészt

sikerült is neki, mert 80 holdon, a zord Északmagyarországon délszaki örökzöld kertet teremtett. 6—700 fajta örökzöld fásnövényt teleltetett ki minden takaró nélkül. A parkjában nem volt ős és nem volt tavasz, s majd a délvidék telében, majd az észak nyarában képzelte magát náia a látogató. A világháború kezdetén vas megyei birtokára vonult s Kám község határában, a Jeli pusztán természetes parkot fejlesztett ki. Tömegesen ültette azokat a növényeket, amelyekkel esztétikai hatást lehet elérni. A jeli park ma is egyesíti magában a természeti park, a nagy botanikai kísérleti telep és a művészi tájkert tulajdonságait.

Új volapük-nyelv.

A nyelvek Babelében kalauzul szolgáló világnyelv szerepét jelenleg az eszperantó tölti be, melynek a szavait főképpen a latinból és leánynyelveiből (olasz, francia, spanyol) válogatták össze. Most Angliában egy új világnyelvet szerkesztettek, a *Basic Englisht*, mely az angolon alapszik s összesen csak 850 szóval dolgozik. A 850 szóból 600 főnév, 150 tulajdonnév, 150 tulajdonnév s a többi ige, kapcsoló szó, stb. Legmósbóbb bánásmódban az ige részeseültek, mindössze csak 16 darabot engedtek be az új nyelvbe. Természetesen az ilyen szűk szókészlet, az ennyire leegyszerűsített nyelv útját állja a pontos, szabatos kifejezésnek. A művelt világ kétségkívül nagy szükségét érzi egy nemzetközi segédnyelvnek, de az eddig szintetikus módon gyártott nyelvek nem tudtak általánosan elterjedni. Még legnagyobb sikert eddig az eszperantó ért el, amelynek a világon mindenütt vannak hívei.

1. Irodalomtörténet.

BANFI FLORIO: *Santa Elisabetta di Ungheria langravia di Turingia.* Assisi, 1931. 4° VII + 42. l.

A folyóiratunk lapjairól is jól ismert szerző ezúttal a Szent Erzsébet-legendának egy XV. századbeli olasz fordítását mutatja be, amelyet a Firenzei Nemzeti Könyvtár két kódexe őriz (Cod. Ms. II., IV., 105. és Cod. Ms. II., II., 71.). A kézirat anyaga főleg a „Libellus de dictis quatuor ancillarum Sanctae Elisabeth“ néven ismert Erzsébet-életrajz követésére mutat, de még más latin szövegek fordítása is belakapsolódik. Mindezekre részletesen rámutat a kiadó a mű előszavában. Az előszó és a szöveghez csatolt jegyzetek a leggondosabb munkáról tesznek tanúságot. A gondos kiadvány újabb adalék a magyar szentek népszerűségéhez. *B. G.*

GYÖRGY LAJOS: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz.* Irodalomtörténeti Füzetek, 47. sz. Budapest, 1933. 43. l.

A György Lajos munkája abból a tanulmányosorozatról való, amely Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotáinak bemutatása után Kónyi Demokritusával, továbbá a magyar anekdotakincs Eulenspiegel- és Naszreddin-kapcsolataival ismertetett meg. A szerző összefoglaló nagy munkájának részlettanulmányai ezek. E legújabb tanulmány Mikszáth anekdotázó művészetének vizsgálata. A bevezetőben nyomon követjük az anekdotával ismerkedő fiatal Mikszáthot. *Brunsvik históriája, Szép Meluzina, Sibylla, Pokolkői Vendel, Genováva, Ubrik Borbála, Ezeregyéjszaka, Gesta Romanorum* az útjel-

zők. Mikszáth ezeket az ismeretségeket „egész életén át gondosan ápolta és befolyásuk alól magát az egyszerű jelentéktelen tárgyak szeretetében soha kivonni nem tudta“. Éppen ezért Mikszáth műveiben hálás területre talál a tárgytörténeti kapcsolatok kutató tudomány. 31 Mikszáth-adoma tárgytörténeti feldolgozását kapjuk. Az adomák „a művein végig húzódó nemzetközi vonatkozású tárgyi réteg“-ből valók.

GYÖRGY LAJOS: *Tárgytörténet és irodalomtörténet.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. 225—233. l.

Az irodalomtörténetírás utóbbi két évtizedében a szemmel láthatólag háttérbe szorult tárgytörténet ismét régi jelentősége felé közeledik. Lényege és multja ezt megkívánja, fejlődési iránya erre vall. Louis Betz, Baldensperger, Max Koch, Köhler és Johannes Bolte fölmérhetetlen értékű munkássága jelzi a tárgytörténet fejlődésének az útját. A magyar irodalomtörténetírásban a tárgyi kutató munka két kiemelkedő névhez és két nagyműtű folyóirathoz fűződik: a Heinrich Gusztávéhoz és a Katona Lajoséhoz, az Egyetemes Philológiai Közlönyhöz és az Irodalomtörténeti Közleményekhez. A hatalmas munkát teljesítő tárgytörténet elerőtlenedését szerző két okra vezeti vissza: egyrészt az analízishez tapadva szem elől tévesztette a nagy és belső összefüggéseket, másrészt módszerét megzavarta az összehasonlító irodalomtörténet egyre erősbödő befolyása. Ezek a tapasztalatok megérlelték a belátást, hogy a tárgytörténetet szigorúan el kell választani a motívumtörténettől és az összehasonlító irodalomtörténettől. Tárgytörténeti vizsgálatok rendén a tárgyalás szempont-

jai ezek: a tárgy alaptípusát kell megkeresni, megfigyelve a tárgy eszméjében mutatkozó eltéréseket, az érdeklődést ki kell terjeszteni az irodalom alacsonyabb rétegeiben meghúzódó feldolgozásokra, s ki kell tárgytítani a vizsgálódás körét a művészet, a vallással, a természettel, az állammal, a társadalommal kapcsolatos tárgyi összefüggésekre. Így a tárgy történetét a szellemi áramlatok történetévé szélesedik ki. Más vizsgálati módszerekkel szemben a tárgy történeti szemléletnek előnye az eredményeinek vitathatatlan tárgyi anyagra támaszkodó biztossága.

Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára. Szerkesztette Gálos Rezső. Budapest, 1934. 292. l.

Ebben a kötetben Császár Elemérnek a budapesti egyetemről az utóbbi tíz esztendőben kikerült tanítványai gyűjtötték össze dolgozataikat a legrégibb tanítvány, Gálos Rezső, vezetésével, hogy mesterüket köszöntsék kétszeres ünnepén, életének hatvanadik évfordulóján, tudós munkásságának negyvenedik esztendejében. Tizenhét értékes irodalomtörténeti tanulmányt foglal magában. Amade, Bessenyei, Fáy András, Katona József, Szigligeti, Arany, Kemény Zsigmond, Madách, Teleki László, Vargha Gyula, a francia romantika, Bajza és Henszlmann, Győr irodalmi élete a XVII. század végén, történeti dráma-irodalmunk a szabadságharc előtt, jegyzetek a kritikáról, népszínmű és népiesség a tárgyai e dolgozatoknak. Befejezésül Kozocsa Sándor összeállította Császár Elemér irodalmi munkásságának bibliográfiáját 36 oldalon.

KRISTÓF, GHEORGHE: *Istoria limbii și literaturii maghiare.* Cluj, 1934. 239. l.

Szem előtt tartva a föltételeket, amelyek kötelezik az író, ha idegen olvasók, másnyelvű nép számára

akarja bemutatni irodalmunk történetét, Kristóf György román nyelven megjelent munkájában önfegyelmű gondnal, nagy alaposággal vezet végig irodalmunk múlt századain. Előadása a romanticizmus és népiesség korától kezdve bővül, jól számolva a közönség szükségletével. A román irodalmi és tudományos világ megbízható vezetőjét kapott e műben. A fordítás munkáját nagy gondnal Bitay Árpád végezte. A könyv megjelenését Lăpadatu Sándor egyetemi tanár és miniszter tette lehetővé.

KRISTÓF GYÖRGY: *Péterfi Károly esztétikája.* Adatok a magyar esztétikai gondolkodás önállósulásának kezdetéhez. Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. 337—355. l.

Kristóf György jelentős fölfedezést tett, amikor Péterfi Károlynak kéziratban fennmaradt, de kallódó esztétikáját kiásta a székely főváros református kollégiumának könyvtárából. Esztétikai irodalmunk történetében nagyfontosságú fölfedezés, mert Péterfi Károly műve Szerdahelyi György és Sófalvi József munkái után következik, jóval megelőzve Greguss esztétikáját. Mivel a Szerdahelyi munkája latin nyelvű, a Sófalvié pedig magyar ugyan, de egyszerű fordítás, a Péterfi Károly esztétikája az „első eredeti, nem fordított, rendszeres, magyar nyelvű esztétika irodalmunkban“.

MAKKAI SÁNDOR: *Harc a szobor ellen.* Négy tanulmány. Cluj. Erdélyi Szépművészeti Céh. 1933, 119. l.

Írások adtak alkalmat ez írásra. Az új Széchenyi-irodalomba gyökeres az első tanulmány (*Harc a szobor ellen*), Kosztolányi Dezsőnek a Nyugatban önmagáról írt vallomáshoz kapcsolódik a második (*Asthis*), Erich Kastner „Fabian“-jának olvasása közben éled a harmadik (*Lélek és gyakorlat*), s Merschendorfer „Die Stadt im Osten“ (*Corona*) c.

regény indítja el az utolsó tanulmány gondolatmenetét (*Erdélyi sorsok*). Az első tanulmányban Szekfű Gyula, Hegedüs Lóránt s László Dezső tanulmányaira hivatkozva, harcot indít a szoborrá merevítő Széchenyi-kultusz ellen, mely a „legnagyobb magyar“ állandó tömjénes ünneplésében távolról sem ismeri és ismerheti meg a „leghívebb magyar“ időtálló jelentőségét. A második és harmadik tanulmányban a homo aestheticust és a homo moralist vizsgálja. Az utolsó tanulmány pedig „felfedezi“ a százsz nemzetet a magyarság és elsősorban az erdélyiek számára. Befejező sorai nagy távlatokat nyitnak meg: „Nemzetnevelésünk nem elégedhetik meg kisebb igénnyel, minthogy népünket a legkülönb elmék és jellemek kiművelésével és azoknak öntudatos munkábaállításával valóban lelki és szellemi vezetés alá helyezze“.

PINTÉR JENŐ *Magyar Irodalomtörténete*. Tudományos rendszerezés. Budapest, 1930—34. I. 769 l. II. 575 l. III. 635 l. IV. 956 l. V. 940 l. VI. 951 l. VII. 863 l.

Fölmérhetetlen értékű szenvedélyes kitartással megalkotott mű Pintér hét kötetes magyar irodalomtörténete. Oriási méretű tudományos rendszerezés. Nyolc korszakra osztva tárgyalja, részletezi és meríti ki irodalmunk multját hiánytalanul, feldolgozva összes forrásait és hatalmas tudományos irodalmát. Irodalmunkat első ízben Toldy Ferenc rendszerezte, s ezzel oly nagy érdemet szerzett, hogy emléké a „magyar irodalomtörténetírás atyja“ kitüntető elnevezés örzi. Pintér Jenő a második tudományos rendszerezője irodalomtörténetünknek. Toldy Ferenc óta több mint egy félszázad telt el, mégpedig olyan nagy munkabírási, anyagilag is tehetős és zavartalanul dolgozó félszázad, amely a tudományos kutatás egészen új módszereivel irodalmunkat újból átvizsgálta s a részletekbe hatoló terjedelmességgel

minden kérdését ismét átdolgozta. Évtizedek alatt akkora anyagot halmozott fel, hogy már lehetetlen volt benne eligazodni, amíg nem jött Pintér Jenő egészen különleges képességű összefoglaló ereje, amely a feldolgozó irodalomtörténet összes kutatásait és megállapításait rendszerbe szedte. Ezzel kimondhatatlan hálára kötelezte nemcsak a mai, hanem a következő nemzedékeket is. Sem ma, sem a jövőben senki nem nélkülözheti a „nagy Pintér“, amely pár perc alatt a legpontosabb és a legkitünőbb tájékoztatást nyújtja irodalmunk bármelyik kérdésének jelenlegi tudományos állásáról. Ez a hét hatalmas kötet közel 6000 nyomtatott oldalon bizonyosága annak a nagy szeretettel végzett munkának, amelylyel a legnemzetibb tudományunkat, irodalomtörténetünket, ápoljuk, és büszkesége mindnyájunknak, hogy bármely néptől irigyelhető ilyen monumentális feldolgozását szemlélhessük. A Magyar T. Akadémia az 1934. évi nagyjutalmával tüntette ki. Mellözhetetlen mindenütt, ahol irodalomtörténettel foglalkoznak. Nem lenne szabad hiányoznia egyetlen könyvtárunkból és iskolánkban sem.

SZABÓ ANDRÁS fordítása: *Vergilius Georgica*. Előszót írt hozzá Tompa László. Odorheiu, 1933. 135 l.

A Platon *Symposionjának* és az Erasmus *Balgaság dicséretének* előnyösen ismert fordítója a Vergilius kétezeréves születési évfordulójára saját költségén közrebocsátotta magyarul a római költő halhatatlan értékű munkáját, tömör, világos és szép magyaros szöveggel. A művet és tárgyát népszerűsíteni akarván, nem versben, hanem prózában fordította le Vergiliust. A fordítónak, aki a klasszikus szellemnek úgyszólván utolsó képviselője a kicsiny erdélyi magyarság körében, áldozatos munkájáért igazán nagy hálával tartozunk.

WALDAPFEL JÓZSEF: *Idézetek a Bánk-bánból*. Császár-Emlékkönyv. Budapest, 1934. 221—245 l.

E páratlan érdekességű tanulmány szerzője a legfeltűnőbb Schiller-, Wieland- és Veit Weber-idézeteket állítja össze a Bánk-bánból. A *Jungfrau von Orleans*-ban találta meg a Bánk-bánnak Schillerből eredő legnevezetesebb szövegrészletét. Wieland munkáiból is kimutat átvételeket, de legtöbbet a Veit Weber *Sagen der Vorzeit*-jából idéz. Innen származó átvételnek bizonyult a Bánk-bán jó 250 sora, szövegének majd egytized része. Veit Webertől való teljes egészében a Bánk-bán legfeltűnőbb, bár Katona által megjelölt idézete, a Tibore panasza. Ezeknek az idézeteknek az a magyarázata, hogy Katonát nem a korának irodalmi élete, hanem egészen a Bánk-bán megalkotásáig csak az iskola, a színpad és a rendszertelenül, de óriási tömegben habzsolt könyvek áradata nevelte. Sokban kezdetleges írói módszere azonban nem teszi vitássá drámaírói nagyságát és erejét.

2. Nyelvtudomány.

BRAHARU, D.: *Un colaborator al lui Șaguna secretarul de stat Gheorghe Ioanovici de Duleu și Valea Mare*. Cluj, 1932. 45 l.

E tanulmány Joanovics György m. kir. közoktatásügyi államtitkárnak (1821—1909.) az erdélyi görög keleti egyház megszervezése és elismertése körül kifejtett tevékenységét vizsgálja. Joanovics különben a múlt század második felének ismertevű nyelvésze volt; munkái a magyar nyelv szabatosságára s tisztaságára vonatkoznak. A szerző a függelékben Joanovics ezirányú munkásságát is felsorolja, azonban a címeket románul idézi, holott a munkái magyar nyelven jelentek meg.

V. K.

CSÜRY BALINT: *A szamosháti szótár*. Magyar Nyelv, 1933. 3—4. sz. 65—82. l.

Csüry Balint e tanulmányában kiadás előtt álló szamosháti szótárának a módszerét ismerteti. Szótárában kísérletet tesz arra, hogy „egy magyar falu népének képzet- és szókinéséből rendszeresen felvett, hiteles gyűjteményt” állítson össze. Épen ezért 1. keresi a köznyelv és a népnyelv viszonyát, 2. felsorolja a szokásos szójelentéseket s a még friss átvételeket, 3. kutatja a nyelvújítás hatását a népnyelvre, 4. közli a szavak hang- és alaktani sajátosságait, 5. megjelöli a szó vagy jelentés használatátnak körét, 6. anyaggyűjtése kiterjed a szókinés minden területére, 7. följegyzí a helység-, falu- és városneveket, 8. napvilágra hoz teljesen ismeretlen vagy fél nem jegyzett szavakat, alakváltozatokat, 9. számos olyan szóra mutat rá, amelyeket a gyűjtők följegyeztek, de értelmezni nem tudtak vagy helytelenül értelmeztek, 10. figyelmet fordít a szólásmódokra, szóláshasonlatokra és kimondásokra, 11. nem felejtí, hogy a szóláskincs ezer meg ezer szállal kapcsolódik a népetkülönböző megnyilvánulásaihoz, 12. néha a szavaknál is megadja a szükséges néprajzi magyarázatot, 13. ahol elkerülhetetlen, rajzokkal, illusztrációkkal is kiegészítí, szemlélteti népnyelvi szótárát. A szótár összeállításában a következő módszert alkalmazta: A címszavakat betűrendben, előbb etimológiai, majd fonetikus írással, —összes alakváltozataikkal együtt közli. Ezután megjelöli a szó kategóriáját, jelentéseit s ezt példamondatban szemlélteti. Most következik a szó képes, átvitelés használata példamondatok kíséretében, majd a szólások s a közmondások rovata; végül a néprajzi rész, összevetések és utalások. — Szerző a módszertani ismertetés után az *ábiszti-ad* és *kóto-g-kovász* közti 71 címszót közli

szótárából. Rajz szemléleteti az *abora* címszót, amely 'széna vagy egyéb takarmány tartására való alkotmány' neve.

GÖBL LÁSZLÓ: *A magyar szótár-irodalom hatása az oláhra*. Különlenyomat a Nyelvtudományi Közlemények XLVIII. kötetéből. Budapest, 1932. 47 l.

A román (oláh) és magyar szótár-irodalom egymáshoz való viszonyát vizsgálja a szerző a *Lexicon Budense* megjelenéséig. Tudor Corbea latin-román (oláh) szótára Molnár Albert *Dictionarium*ának második kiadása (1611) után készült helyenként oly szolgálai módon, hogy erősen sérti a román (oláh) nyelv szellemét. Az értekezés második fejezete a *Lexicon Marsilianum* egy újabb forrására mutat rá. Ezt különben már tudjuk. (l. Magyar Nyelv 1931. 43–46 l.) Samuil Micu Klein szótárai Párizs Pápai hatásról tanuskodnak, de más forrásokat is ki lehet mutatni. Ioan Bobb román (oláh)-latin-magyar szótára az első nyomtatásban megjelent román (oláh) szótár (1822–1823). Erre a szótárra, amely a helybeli református kollégium nyomdájában készült, elsősorban Párizs-Pápai 1767-es és 1801-es kiadása tett döntő hatást, de Molnár Albert hatására is vannak biznyítékok. A tanulmányt olasz nyelvű áttekintés fejezi be. B. G.

RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ: *Baszaraba*. (Az oláh államiság kialakulásához.) Magyar Nyelv, 1933. 5–6. sz. 160–171. l.

„Amint Rurik származása sokat vall az orosz, az Árpádok eredete pedig a magyar államiság kezdeteire vonatkozólag, talán a *Baszaraba* név eredetének tisztázása is mondhat valamit az oláh államiság kialakulására nézve.“ Ennek a meggyőződésében a szerző vitába száll s bemutatja többek között *Densuşianu* (bas 'fej, fő' + ary 'szent' + aba), *Drăganu* (bäs + ary + apa 'tatál cel foarte

sfânt') és *G. J. Brătianu* (bazar 'vásár' + aba) felfogásának nyelvészeti helytelenségét, valamint nagyszerű szótáranyaga felhasználásával felállítja a basar (bas 'leigázni' ige part. impf.) + aba 'leigázó apa' vagy 'uralkodó apa' etimológiát. Továbbá I. Basaraba apjáról, *Tokomerről* is, bebizonyítja a szerző, hogy nem szláv eredetű (Tihomir), hanem az orosz évkönyvekben Toktomër alakban mutatkozó török Tok-tämür, Tok-timür személynév egyik alakja. Ezekkel az etimológiákkal kapcsolatosan a szerző a Kipcsakhoz tartozás érdekes történeti összefüggéseire mutat rá. Leszögezi azt is, hogy „a sok régi török eredetű, nagyobb földrajzi fogalmat jelölő helynév — pl. Teleorman, Argeş, Baragan stb. — leginkább már a mongol hódítást megelőző időből származik, „ezzel szemben a fennmaradt török-oláh személynévek inkább a kipcsaki török hatásnak köszönhetik létüket“. Nehányat idéz; kenézek: *Kuman, Tatar, Tivan, Karacha, Szubasa, Jaurank, Buga, Katlabuka, Baj, Susman, Korman, Aldomir, Alchy*; bojárok és falu-névadó: *Karaiman, Balyk, Borçul, Buciuç, Buzdugan, Bulmaz, Boldur, Cortan, Cokan, Cora, Dorman, Kazan, Pajandur, Toksaba, Ulan, Utmes, Kumandur, Bars*; egyházi személy: „duchovník andonie bolsun“ (Azarie és Urechia krónikái 1502-ből).

3. Történettudomány.

ASZTALOS MIKLÓS és PETHŐ SÁNDOR: *A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig*. Budapest, 1933, XVI. 560 l.

Asztalos és Pethő könyve kor szerint elhatárolt két részre oszlik: az 1848-ig terjedő részt Asztalos, az 1848 utáni részt Pethő írta. Asztalos saját bevallása szerint a Hóman—Szekffü *Magyar Történet* eddig megjelent kötetekre támaszkodott s ezt a vallomást Szekffü bevezetésének zárószorai is megerősítik. Azonban Asztalos különösképp a XVI. század rajzában sok

önállóságot tanúsít történelemszemléletében a protestáns és erdélyi szempont következetes érvényesítésével. Érdeme, hogy Hóman és Szekfű nagy munkájának tanulmányait saját történelemszemléletének hozzáadásával az olvasóközönség szélesebb rétegei számára is megközelíthetővé teszi. Pethő az eseményeket napjainkig viszi, azonban munkája túlméretezett, fogalmazásban sem mindig szabatos és érthető, a jelenségek leírásában külsőleges és bőbeszédű. A könyv azonban kétségtelenül nagyon alkalmas arra, hogy a magyar közvélemény történelemszemléletét mélyebbé, őszintébbé és magyarabbá tegye.

BASCAPE, GIACOMO: *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, MCMXXXI. (Olasz erdélyi kapcsolatok a XVI. században.)

A szerző már néhány éve tanulmányozza a milánói Ambrosiana-könyvtár kéziratanyagát s az erdélyi vonatkozású adatok segítségével több tanulmányt írt a „La Vie dell' Oriente“ c. folyóiratban. Most önálló kötetben mutatkozik be. A kettős bevezető (Introduzione és Cenni storico-geografici sulla Transilvania) a XVI. század második felében Erdélyben járt olaszokról szól, az Ambrosiana erdélyi anyagának eredetét kutatja és Erdély történetének és földrajzának rövid vázlatát nyújtja. A kötet legnagyobb részét Antonio Possevino *La Transilvania* c. műve foglalja el. (58–163 l.) A második részben Pietro Busto, Fabio Genga, Paolo Giorgi, Filippo Pigafetta, Leonida Pindemonte egy-egy levelét találjuk bevezetővel és magyarázó jegyzetekkel. Az utolsó, mindössze három lapra terjedő fejezete, a milánói Ambrosiana-könyvtár erdélyi vonatkozású kéziratanyagának jegyzéke és rövid ismertetése, a mű legértékesebb része számunkra. A mű olasz közönség számára készült s ezt a célját el is érte. Röviden, de körültekintő pontossággal előadott beve-

zetései, magyarázó jegyzetei és helyenként fölöslegesen gazdag bibliográfiája bő tájékoztatást nyújtanak azoknak a laikusoknak és tudósoknak, akiket érdekel Erdély multja.

B. G.

BIRÓ VENCEL: I. *Báthory István fejedelem.* Tóth István rajzaival. Cluj. (1933) 31. l. — II. *Báthory István és Erdély.* Születésének négyszázéves fordulója alkalmával. Katolikus Szemle, 1933. X. f. 261–280. l.

I. Dr. Bíró Vencel tanulmánya Báthory István születésének 400 éves évfordulója alkalmából készült. Báthory Istvánnak, a XVI. századbeli Erdély katolikus államférfiának, emlékét újítja fel. Nem elégszik meg a példamutató multnak egyszerű ismeretével, hanem mély betekintést enged főleg a műveltségpolitikai mozgalmakba, itt is elsősorban az iskolaalapító jezsuiták munkájába. Végeredményében Báthory Istvánnak, az erdélyi katolikus művelődés jelentőségét meglátó államférfinak, s az 1579-ben országgyűlésileg is befogadott jezsuiták kultúrmunkájának az összefogója ez a szép kiállítás, gazdagon illusztrált, izléses ünnepi kiadvány.

II. Fenti tanulmány annak a történelmi anyagnak a népszerű előadása, amelyet a szerző az EME XII. vándorgyűlésén mutatott be. A XII. vándorgyűlés emlékkönyvében közölt tanulmány (*Báthory István*, 11–16 l.) még részletesebb kidolgozását a Katolikus Szemle i. helyén olvashatjuk. A szerző itt kutató munkájának eredményeit foglalja egységbe.

DRĂGANU, NICOLAE: *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei.* Academia Română. Studii și cercetări. XXI. București, 1933. 685. l. + egy térkép-melléklet.

E könyv a polemikus előszót és bevezetést leszámítva, amelyekben Melichnek *A honfoglaláskori Magyarország* c. könyvét és Tamás-Troml

Lajos két idevágó értekezését jelöli meg ellenvéleménye szülőkönyv, tizenegy fejezetre oszlik. E történeti fejtegetések célja, hogy Pannóniát a román őshaza kiegészítő területévé avassa. Elméletét Anonymus krónikájának 'Romani' kifejezésére építi rá. A magyar történet- és nyelvtudomány mai álláspontjának megfelelően és saját kutatómunkájának eredményeire támaszkodva Tamás-Tremel Lajos bírálja Drăganu könyvét a Századok 1934. évf. 4–6. sz. 211–221. lapjain. Kimutatja a Drăganu hely- és személynév-anyagának bizonytalan tudományos értékét (Drăganu sűrűn használja „a pöate“ kifejezést) s végül adatokat közöl a dunántúli „oláh-cigány“-kérdéssel kapcsolatosan.

ECKHART FERENC: *Magyarország története.* Budapest, 1933. 324 l.

Nagy sikere volt Eckhart Ferenc olcsó, tetszetős kiállítású történeti kézikönyvének. Mindenesetre a Hóman–Szekfű nagy *Magyar Történet* idején jellegzetes jelenség Eckhart fürgejárású magyar története. Nagy érdemei közül az első, hogy áttekinthető összefoglalást ad az ezeréves magyar multról. Esemény- és történetíró módszere sajátos. A jogtörténeti kérdések, az intézmények fejlődéstörténete, a közjogi problémák megvitatása persze elsőrangú helyet kapnak a jogász-történetíró munkájában. Világtörténeti párhuzamai, továbbá a népességtörténetre, gazdasági és társadalmi kérdésekre s a nemzetiségi viszonyok alakulására vonatkozó fejtegetései szükségesek. Máskülönben 22 fejezetben adja a magyar históriát 1918-ig.

A gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Károlyi Árpád közreműködésével szerkeszti Angyal Dávid igazgató. A Magyar Tud. Akadémia támogatásával. Budapest, 1934. 443 l.

A gróf Klebelsberg Kúnó magyar történetkutató intézet évkönyveinek ezt a negyedik kötetét Hóman Bálint

magyar vallás- és közoktatásügyi miniszternek ajánlották a kötet írói, akik kizárólag Hóman volt tanítványainak a sorából kerültek ki. Másik érdekessége, hogy a kötetet Angyal Dávid szerkesztette, Hóman egykori professzora. A testes kötetben 22 fiatal magyar történettudós értékesnél értékesebb tanulmányait olvashatjuk. Tárgyuk jelentősége vagy az erdélyi vonatkozás miatt kiemelünk néhányat; Kring Miklós: *A magyar államhatár kialakulása*, Kumorovitz L. Bernát: *A magyar címer hármashalma*, Deér József: *Közösségérzet és nemzettudat a XI–XIII. századi Magyarországon*, Fekete Nagy Antal: *Kükülli János (1320–1394)*, Mályusz Elemér: *A Toldi-monda*, Galla Ferenc: *A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszonyai Bethlen Gábor idejében*, Huszár Lajos: *A munkácsi pénzverő működése és a pénzrontás kora Erdélyben Bethlen Gábor idejében*, Csapódy Csaba: *A vámhatár megszüntetése Magyarország és Erdély közt 1784-ben.* A kötetet Hóman Bálint irodalmi munkásságának bibliográfiája fejezi be Kozocsa Sándor összeállításában.

HÓMAN BÁLINT és SZEKFŰ GYULA: *Magyar Történet.* I–VIII. k. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. é. n.

A „Magyar Történet“ létrejöttét a szükséglet magyarázza. Ugyanis a megelőzően összefoglaló munkákat alkotó régi történetírást „alig érdekelte az ország lakosságának nemzetiségi összetétele“, „itt van továbbá a magyar etnosz kialakulásának a húnrokonság problémájával kapcsolatos nagy kérdése, mely kezdődik a két alapfajta, a finnugor és török nép összeolvadásával, folytatódik különböző törökfajta népek egészben való beolvadásával és egyéb nemzetiségek egyedeivel való keveredéssel, mely folyamat ma is tart az ország területén“, de „a magyar történeti fejlődésre nem volt közömbös, hogy

bizonyos időben, bizonyos társadalmi osztályok keretében a magyarság délszlávval, némettel vagy kúnnal keveredett-e nagyobb mértékben“ „ily probléma még a magyarság elhelyezkedése a mindenkori nemzetközi viszonylatokban“, „ilyen a középkori társadalmi mozgalmak és forradalmi jelenségek kérdése“. A „Magyar Történet“ nemcsak új problémákat lát, hanem a régieket is másként fogja fel: „az új események és új törekvések hatása alatt a magyarság kialakulását és annak lényeges politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális változásait akarja megismerni, s oly adatokra nem reflektál, melyekből lényeges változás, a magyarságra fontos alakulás nem következik“. Célkitűzése is új: „Míg a régi történetkönyvek egymástól elszakítva tárgyalták a politikai, gazdasági, társadalmi, művelődési, irodalmi fejlődést s a fejezetek közt alig volt élő kapcsolat“, addig a „Magyar Történet“ a szó igazi értelmében vett művelődéstörténeti, ma szellemtörténetinek is nevezett módszer előnyeit kihasználva, a nemzeti történetet, mint „egyetlen szerves folyamatot“ fogja fel. Mi tehát a „Magyar Történet“ magyar története? „A magyar lélek története, azoknak a formáknak leírása, melyekben a magyar lélek évezredek óta jelentkezik, azoknak a hatásoknak leírása, melyeket a magyarság aktivitása hozott létre s ezzel az emberiség történetében minden mástól különböző, új szint, új formát képvisel.“ A „Magyar Történet“ ezt a munkát hét vaskos kötetben végzi el. Külön, VIII. kötetként jelent meg a név-, tárgy- és helymutatója. Eddig ötezer példány fogyott el belőle s ma még meg nem állapítható hatással volt nemcsak a művelt közönségünk magasabb történetiszemléletére, hanem a szépirodalomra is, ahol az utóbbi években több kiváló történeti regény keletkezésére adott indítékot. Bátran lehet mondani, hogy a háború utáni magyar tudományosságának a legnagyobb tette ez a mű.

LASZLÓ DEZSÓ: *Akarom: tisztán lássatok*. Széchenyi István és a magyar jelen. Cluj, 1933. 92 l.

E tanulmány harcol „a szober ellen“. Ennek a harcnak alkalmosságát abban látja, hogy Széchenyi ép „olyan történelmi fordulóban áll, amilyenben mi most élünk“; „a magyar lét egyik legkritikusabb korszakában jelenik meg, hogy új erőt adjon a fajilag gyenge nemzetnek“. Széchenyi István és a magyar jelen összevetése alapján László Dezső feldolgozza majdnem az egész Széchenyi-irodalmat, hogy bemutathassa Széchenyit, az embert, látásaival, tetteivel, tragédiájával együtt. Utolsó fejezetében a Széchenyi-örökség kötelező voltát hangsúlyozza. Függelékében megemlékezik Hegedüs Lóránt könyvéről (*Gr. Széchenyi István regénye és éjszakája*): „Nem véletlen, — úgymond, — hogy 1932—33. találkozásánál egy öreg és egy fiatal magyar Széchenyi Istvánban találkoztak egymással“.

LUKINICH IMRE: *A román püspöki kar memoranduma 1879-ből*. Berzeviczy-Emlékkönyv. Budapest, 1934. 102—118 l.

1879 márciusában Trefort Agoston közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, amelyben „a magyar nyelvet a nem magyar ajkú népiskolákban nem tannyelvvé, csakis a köteles tárgyak egyikévé“ kívánta tenni. A román nemzetiségi párt vezető politikusai a javaslat tartalmáról tudomást szerezve, késedelem nélkül kísérletet tettek a törvényjavaslat megbuktatására olyanformán, hogy az uralkodót a javaslat előzetes szentesítésének megtagadására akarták rábírní. Erre a feladatra a hitvallásos iskolák révén legközvetlenebbül érdekelt román püspöki kar vállalkozott. Vánca János érseket és Mihályfalvi Viktor püspököt Ferencz József két ízben is fogadta, átvéve tőlük a görög katolikus

püspöki kar memorandumát. A Bécsbe érkező görögkeleti román küldöttség Roman Miron érsekkel az élén 1879 február 13-án nyújtotta át személyes kihallgatáson a görögkeleti román püspöki kar memorandumát. E két külön-külön beterjesztett memorandum szövegét közli Lukinich.

LUPAŞ, JON: *Documente istorice privitoare la Moşile Brâncovenesti din Transilvania şi Oltenia 1654—1823*. Cluj, 1933. 180 l.

Az oklevelek, melyeket Lupaş egyetemi tanár e munkában kiadott, a Brâncoveanu fejedelemsalád erdélyi és olténiai birtokvásárlásaira vonatkoznak. Lupaş szerint a földvásárlások a román fejedelmek tervszerű, sok küzdelmet jelentő terjeszkedését jelentik az erdélyi földön.

SZENTMÁRTONI KÁLMÁN: *János Zsigmond erdélyi fejedelem élete és jellemrajza*. Odorheiu, 1934. 357 l.

Szentmártoni Kálmán kiterjedt forráshasználattal, tárgya iránt érzett nagy szeretettel terjedelmesen dolgozta föl János Zsigmond élet- és jellemrajzát. Nagy odaadással részletezi Izabella gyámsága alatt eltelt esztendőinek és tényleges uralmának történetét, megfestve alakja mögé a kor képét is vallásügyi állapotaival, szellemi életének történetével együtt. A korrajz fontosságát Szentmártoni külön hangsúlyozza könyvének előszavában: „János Zsigmond születése pillanatától kezdve haláláig a magyar nemzeti és részben európai történelemnek központjában állott s annak egyik mozgatója és irányítója volt. Ezért mi János Zsigmond életrajzát születésétől fogva beleillesztettük korába s annak rajzát is adjuk, vázolvá azt a nagy nemzeti munkát, amely a nemzeti királyság megmentéséért folyt János Zsigmond neve és zászlója alatt“.

Dr. VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről*. 1600—1850. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Pannonthalma, 1933. 452 l.

A szerző a Congregatio Concilii római levéltárában őrzött ama jelentések gyűjteményét nyújtja, melyeket a magyarországi püspökök az apostolok sírjainak látogatása („visitatio liminum“) alkalmával a szentszékhez terjesztettek. A fontosabb jelentéseket szó szerint, latin nyelven, a többieket kimerítően, még a kifejezésekhez is ragaszkodó magyar fordításban közli. A gyűjtött anyag szakavatott feldolgozásából kiviláglik, hogy e jelentések nemcsak egyháztörténelmi, hanem általános művelődéstörténeti szempontból is elsőrendű források. Az egyháztörténetíró különösen hálásan fogadja a gyűjteményt, mert az egyházmegyék úgynevezett belső történetére nézve hézagpótlók. Aki e kor egyháztörténetével, vagy művelődéstörténetével óhajt foglalkozni, Vanyó forrásgyűjteményét nem nélkülözheti.

J. K.

VINCZE FRIGYES: *A középfoku kereskedelmi szakoktatás hazánkban és a külföldön a 19. század ötvenes éveitől napjainkig*. Budapest, 1935. 370 l.

A munka öt nagy fejezetben a felső kereskedelmi szakoktatás fejlődését mutatja be 1850-től napjainkig. Különös alaposággal az iskolafaj rendeltetésének kérdésével és a sokszor változott tanítástervek vizsgálatával foglalkozik. De nemcsak a magyar szakoktatásügyi mozgalmakat kíséri figyelemmel, hanem a középfoku szakoktatásügy egész kérdéseinek helyes megvilágítása végett bemutatja az összes művelt államok középfoku szakoktatásügyi intézményeinek kialakulását és mai szervezetét is. Döntő fontosságu annak megállapítása, hogy „nem is annyira kereskedelmi, mint inkább középfoku közgazdasági iskolát kell iskolánkban látnunk“. Hézagpótló alapvető munka.

4. Művészettörténet.

BIRÓ JÓZSEF: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei.* Budapest, 1932. 154 l. 24 kép.

A török uralom elmúltával, a katolikus restauráció idejében újra felépült Szent László-városának művészettörténeti monográfiáját adja a szerző. Rendkívül széleskörű levéltári kutatásai alapján s alapos stílelemzéssel mondja el a — jobbadán egyházi — műemlékek történetét. Számos fontos mester-kérdés tisztázásán kívül fontos érdeme, hogy két legjelentősebb barokkori műemléknek, a székesegyháznak és a püspöki palotának építéstörténetét, Ricca és Hillebrandt működését teljesen megvilágítja. Ez a város a XVI. században újra bekapcsolódott a nyugati művészet stíláramlataiba. *Gy. L.*

BIRÓ JÓZSEF: *A kolozsvári Szent Mihály-templom barokk emlékei.* Cluj, 1934. 90 l. 27 kép.

Az ősi Szent Mihály-templom XVIII. századi történetét írja meg a szerző, alapos levéltári kutatásai alapján, Temérdek új mesternevet — építész, szobrász, festő, ötvöst — hoz napfényre, élükön König János, Nachtigall Jánossal és Schuchbauer Antallal; mindhárman szobrászok. Kimutatja, hogy az erdélyi barokk művészet e város műhelyeiből indul ki s ezért e könyv az erdélyi barokk történetének alapvető munkája. Nagyjelentőségű az a megállapítása, hogy a Szent Mihály-templom „Három Királyok“ oltárképének Franz Anton Maulbertsch a festője, akinek e gyönyörű kép egyik legkorábbi (1749 körüli) műve. *Gy. L.*

FLEISCHER GYULA: *Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián.* Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása, 1935. 108 l. (Petrovics Elek előszavával).

Az új magyar festőművészetre jelentős hatással volt a nagymultu, ma

már közel kétszázötven éves bécsi akadémia, ahol a magyar és magyarországi művészek nagy része tanult a XVIII. és XIX. században. Szerző az akadémia vázlatos története után az 1726-tól 1900-ig tanult magyar növendékek személyi és tanulmányi adatait közli. Nagy anyaggyűjtő munkája az újabkori magyar művészet történetének fontos és hézagpótló forrásmunkája.

GENTHON ISTVÁN: *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig.* Budapest, 1935. 294 l. 86 kép.

Új és nagyszabású könyvében a szerző az új magyar festőművészet történetét nyújtja. A barokk hanyatlásától kezdve kíséri figyelemmel a XIX. század művészeti áramlatainak, a klasszicizmusnak, a biedermeiernek, a romantikának, a historizmusnak, majd a realiztikus és impresszionista törekvéseknek történetét, születését, fejlődését s kimulását. Behatóan ismerteti a vezető mesterek műveit és élettörténetét. Nagy figyelemmel van a fejlődés mögött álló társadalmi, kulturális és gazdasági tényezőkre. Mintegy az új magyar festészet szellemtörténetét adja. Nyomon követi a magyar művészet kialakulását egészen napjainkig, midőn a klasszicizmus előszelre érezhető. Nézőpontjai újak és sokoldalúak. Eddig kevésbé ismert számos festmény reprodukcióját közli.

GEREVICH TIBOR: *Erdélyi művészet.* Budapest, Magyar Szemle, 1934. évi XXII. kötet, 2. (86.) szám, 223—241 l.

Erdély műemlékeit, az erdélyi művészet fejlődési fázisait és lelkiségét tömör s nagyvonalú értekezésben írja meg Gerevich professzor. Rámutat arra, hogy a fejedelemség megalakulásáig nem volt külön erdélyi művészet; az emlékek az egyetemes magyar művészet sajátosságait tüntetik fel. A

magyar nemzeti gotika fióktornyos toronytípusai és az erődtemplomok különleges vonásokat mutatnak fel. A késő magyar középkor legnagyobb mesterei, György és Márton szobrászok, valamint Tamás, a festő, erdélyi magyarok. „Külön erdélyi lélek és művészet tulajdonképpen csak a fejedelemség korában fejlődik ki, de alapjában véve ez is magyar lélek és magyar művészet...” A Principátus korának hosszúéletű renaissance-a és a XVII—XVIII. század ragyogó ötvös-művészete már sajátos erdélyi művészeti felfogást tükröztet vissza. A Gubernium korában a barok, majd a neoklasszicizmus újra helyreállítja a művészeti egységet.

GEREVICH TIBOR: *A legújabb magyarországi ásatások.* Budapest, Magyar Szemle, 1935 évi XXIII. kötet, 1. (89.) szám, 69—77. l.

A magyar Műemlékek Országos Bizottságának tudós elnöke a műemlékügy és az ásatások nagy nemzetpolitikai fontosságáról értekezik a történeti távlatban foglalkozik a kérdéssel. Beszámol az új életre kelt műemlékbizottság tevékenységéről és célkitűzéseiről: a nemzetközi limeskutatásba való bekapcsolódásról, a főványpusztai Kr. e. IV. századi ókeresztény bazilika alapfalainak kiásásáról, a zsámbéki templom, a belpátfalvai cisztercita templom, a visegrádi vár stb. restaurációjáról. Ismerteti a rendkívüli jelentőségű esztergomi ásatásokat. Az esztergomi várhegyen III. Béla palotájának és várkapornájának részleteit sikerült feltárni. A remekművű plasztikai emlékek a magyar románkor délfrancia forrásaira mutatnak rá. A napvilágra került Anjoukori freskók a firenzei trecento iskolájának fontos művei. A legnagyobb jelentőségű Mátyás király korabeli falfestmények minden bizonnyal a firenzei quattrocento nagy mesterének, Filippino Lippinek, kezétől valók. Az utolsó évtizedek legnagyobb eseményei a még

kezdeti állapotban levő esztergomi ásatások. Remélhetőleg az Árpádok esztergomi palotájának teljes feltárásához fognak vezetni.

HEKLER ANTAL: *A magyar művészet története.* Budapest, 1935. 239 l. 150 képpel.

A magyar művészet történetének fordulatosan megírt új és jelentős szintézisét adja a tudós professzor. Nem csupán a már ismert műtörténeti anyagra támaszkodik, hanem sok, eddig ismeretlen és nagyfontosságú emléket hoz napfényre és mutat be (kassai kálvária Mária-szobra, a zalaszentgróti Madonna-szobor, stb.). Kiemeli a barok-kutatás fontosságát is s behatóan foglalkozik a magyar barok emlékeivel. A magyar művészet fogalmának értelmezésében nem a faji vagy a nyelvi hovatartozást tekinti döntő szempontnak, hanem a földrajzi és történeti sorsközösséget. Kimutatja, hogy a magyar föld és a magyar kultúra magához hasonítja az idegenből bevándorolt mesterek szellemiségét is, amely művészetükben visszatükröződik.

LYKA KÁROLY: *Képek, szobrok.* Budapest, 1935. 4° 160 l. 130 képpel.

Legújabb könyvében Lyka a képzőművészeti alkotások műélvezetébe való bevezetést tárgyalja, lebilincselő szép stílusával. Gazdag szemléltető anyaggal ismerteti a műalkotások tárgyának, a szimbolizálásnak, az allegorizálásnak, majd a vonal és a felt művészi szerepének jelentőségét. A térproblémát, az emberábrázolás, a drapériák, a testek arányainak kérdését magyarázza a különböző korok stílusainak szembeállításával. A formák kifejező erejét s a kompozíció módszereit fejtegeti. A műalkotásnak és a művészet szemléletnek lélektani mozzanatában az élményszerű megismerés, az intuíció döntő szerepét hangsúlyozza. A könyv nagy művészetpedagógiai jelentőségű.

SZMRECSÁNYI MARIANNE: *A novai templom és falképei.* Budapest, 1935. 83 l. 20 kép. (Német kivonattal.)

Szerző a novai (Zala vm.) kis barokktemplom monografiáját adja, gondos levéltári kutatásai alapján. Mecénása Szily János szombathelyi püspök volt, építésében (1778-ban fejezték be) talán Hefele Menyhértnek volt szerepe. Emlékei közül kiemelkedik a gyóntatószék fölötti Szentháromság-csoport, amely Schmidt József Ferenc alkotása. Legfontosabb falképeit a Magyarországon ezidőtájt sűrűn foglalkoztatott Dorffmeister István festette (1779).

NAGY ZOLTÁN: *A magyar litográfia története a XIX. században.* Budapest, 1934. 136 l. 16 képpel.

A szerző hézagpótló munkát végzett a magyar litográfia történetére vonatkozó adatok összegyűjtésével és feldolgozásával. A reformkorszak művészeti fellendülésében a kőrajznak nagy szerepe volt. Kitűnő kőrajzot ad a XIX. század művészi életéről. Lexikálisan is foglalkozik a könyomdákkel, a mesterek életével, valamint a Pest-Budát ábrázoló könyomatok jegyzékét adja. Sok erdélyi vonatkozású adatot is közöl (Barra, Bielz kőrajzai, stb.).

5. Zenetörténel.

BARTÓK BÉLA: *Népzeneék és a szomszéd népek népzeneje.* Népszerű Zenefüzetek, 3. sz. Budapest, 1934. 36 l. 32 lap kottamelléklet.

Bartók harminc évi kutató munkájának eredményeit foglalja magában ez a rövidre méretezett könyv. Az összehasonlító zenefilológia eszközeivel mutatja meg az érintkezési határok mentén kultúrértékeiket békésen csereberélő szomszéd népek őszinte arcát. Nyugaton elkezdve tejjes körfordulatot ír le, miközben a német, tót, rutén, román, horvát és szerb

zenei kölcsönhatásokat végigolcsmzi. Érdekes jelenség, hogy a német népzene magyar területen számbavehető hatást nem tett. Annál érezhetőbb befolyással voltak népzeneükre a tót és rutén dallamok, míg a XIX. század második felében kialakuló új magyar népdalstílus ki nem szorítja ezeket az idegen elemeket. Sőt hamarosan rendkívüli hatása mutatkozik az új stílusú magyar dallamnak a tót és rutén népzeneben. A román nép dallamkincsére viszont éppen a régi stílus pentatonikus dallamai voltak feltűnő hatással. A szerb-lakta területek dallamai nem mutatnak semmi közösséget a magyar anyaggal. Ezzel szemben a zágrábi Tudományos Akadémia kiadásában negyvenhat-hatszáz muraközi dallam 66 százalékát találta Bartók magyar származásúnak. Művének befejezésében Bartók leszögezi: „A magyar falu régi és új dallamanyaga magyar kultúrkinés, olyan kultúrkinés, amit nem jelenlegi szomszédainktól vettünk kölcsön, hanem amiből mi adtunk nekik”.

KODÁLY ZOLTÁN: *Néprajz és zenetörténel.* Ethnographia, 1933. 4-15 l.

A XII. században kialakult pontos hangjegyrást csak a többszólamú zene teszi szükségessé. Mivel pedig a régi magyar zene egyszólamú volt, mint minden keleti zene, ezért nagyon későre merül föl itt az írásbeliség szüksége. Nincs is a XVI. század előtti időből egyetlenegy magyar szövegű írott vagy nyomtatott zeneemlékünk. A XVII. és XVIII. században elszaporodó zenei kéziratok már nálunk is a többszólamuságnak köszönhetik létüket. Csak az a baj, hogy zeneemlékeink a XIX. század elejéig olyan lejegyzésekben maradtak ránk, amelyek sem a dallamot, sem a ritmust pontosan meg nem határozzák. Örökre le kellene mondanunk e dallamok megfejtéséről és csak találgatásokra volnánk utalva, — írja Kodály, — ha nem segítene az

elő hagyomány. Csakhogy zenetörté-
néseinknek nem szabad abba a csal-
lódásba esniök, hogy a néphagyó-
mány anyaga már össze van gyűjtve,
tehát elég azt könyvből megismerni,
mert a zenei néphagyomány tudomá-
nyos értékű megismerése csak a
helyszínen megfigyelt élőszóbeli elő-
adás alapján lehetséges. Így derül ki,
hogy a zenetörténetnek nálunk meny-
nyire nélkülözhetetlen segédtudomá-
nya a néprajz.

← **KOUDELA GÉZA:** *Liszt Ferenc
hármás arca: művész, ember és ma-
gyar.* Katolikus Szemle, 1934. 466-474 l.

A közelgő nagy Liszt-jubileumra
akarja Koudela emelkedett, ünnepi
hangulatú cikke a figyelmet ráirá-
nyítani. Liszt arcképén a művész,
ember és magyar vonásait keresi ki.
Liszt sokat vitatott magyarságának
bizonyítására levelezéséből bőkezűen
válogatott idézeteket közöl.

← **MOLNÁR ANTAL:** *A gyermek és
a zene. Hogyan neveljük zenére a
gyermeket? Népszerű Zenefüzetek, 1.
sz. Budapest, 1934. 32 l.*

Minden ember zenetehetséggel szü-
letik, csakis a későbbi kedvezőtlen
körülmények nyomhatják el azt ben-
ne. Ebből kiindulva Molnár Antal
végigkíséri zenei fejlődésében a gyer-
meket a csecsemőkortól a serdülő-
kor éveiig. Állandó párhuzamban
állítja elénk, hogyan ronthatjuk el a
gyermek zeneszervezetét, mint válik
a gyermek zenekerülővé és ezzel
szemben az odaadó gondosság miként
fejlesztheti az érettség magas fokára
a gyermek zenei ösztöneit és hajla-
mait.

← **SZABOLCSI BENEC:** *A magyar
zene története rövid összefoglalásban.*
A magyar zenetörténet irodalmának
áttekintésével. Népszerű Zenefüzetek,
2. sz. Budapest, 1934. 43 l.

Ez a két ívre terjedő magyar ze-
netörténet csak a problémák vázoló-
sát vallja céljának. Nagyon hézago-

sak még a magyar zenetörténeti kuta-
tások, mégis a köztudatba föl nem
szívódott, újkeletű megállapítások
tömegét nyújtja a szerző. Rövid sza-
kaszokra osztva tárgyalja anyagát,
elkezdve a finn-magyar és török-
mongol zenei örökségen, majd sorba
szedve az írás nélküli emlékezet kér-
dését, a magyar gregoriánnumot, az
énekmondák szerepét, a nyugatias
udvari kultúra hatását, a históriás
éneket, a humanizmus elkésve érkező
zenei hullámain, a magyar protestáns
korált, a hajdutáncot, a városok és
rezidenciák zenei életét, a XVII. szá-
zadi virginálzenét, a magyar kantáta
forma kísérleteit, a kollégiumi zenét,
a németes dalt, a verbunkost, a cí-
gányzenét, a magyar opera kezdeteit,
a népies dalt, a magyar zenei roman-
tikát, a századforduló nyugatos visz-
szahatását s végül a Kodály és Bar-
tók föllépésével megérkező új magyar
zenét. Nagyrértékű a magyar zenetör-
ténet áttekintését tartalmazó füg-
gelék.

6. Néprajz.

*A Magyarság Néprajza. I. k. A
magyarság tárgyi néprajza.* Irta:
Bátky Zsigmond, Györffy István,
Viski Károly. 1235 ábrával és egy
térképpel. II. k. *A magyarság tárgyi
néprajza.* Irta: Györffy István, Viski
Károly. 1519 ábrával. Budapest, Kir.
Magyar Egyetemi Nyomda. (1934) 8-r.
435 és 443 l.

„A magyar néprajz — olvassuk
Czakó Elemér ajánlásában — nemzeti
önismeretünket szolgáló tudomány-
nak számít. Többi rokонтársa — a
magyar történet, az irodalomtörténet,
a nyelvészet — már jobbra felku-
tatta és egységbefoglalta anyagát.
Néprajzunk is tömördek tudnivalót,
tudományos megfigyelést gyűjtött
össze, de ezen a téren az áttekintést
adó összefoglalásnak még csak most
érkezett el az ideje. A Királyi Magyar
Egyetemi Nyomda a Hóman-Szekfű
Magyar Történet után testvérkiad-

ványként jelenteti meg négy kötetben a Magyarság Néprajzát. Amit a Magyarság Néprajza nyújt, az nem lezárás, hanem inkább indítás.“ Viski Károly Tájékoztatója a néprajz-tudomány alapvető tanulmánya. Meghatározása: a néprajz az a tudomány, mely egyedül képes a népet jelentő teljes tárgyi és szellemi műveltség-állományt történeti alakulásában áttekinteni, hivatása „a népelet belső törvényszerűségeit feltárni, alkotó elemeit vizsgálni s ez elemek eredete helyét és idejét kideríteni“. A néprajzon belül különbséget tesz szellemi és tárgyi, egyetemes és nemzeti, leíró és összehasonlító néprajz között. A továbbiakban a néprajz munkamódját, segéd tudományait ismerteti, majd a néprajzi jelenségek rendszerezését adja, végül „A magyarság néprajzi képe és történeti alakulása“ fejezetben az eredet, Kelet és Nyugat problémájával, a népműveltség alkotó elemeivel, néprajzi csoportjainkkal (dunántúli, felföldi, alföldi, erdélyi, moldvai és bukovinai csángó), „A magyar néprajz multja és jelene“ fejezetben pedig az adatgyűjtésműveléssel, múzeumokkal, néprajzi irodalmunkkal s a Magyarság Néprajza szempontjaival foglalkozik.

Az első kötet a tárgyi néprajz két fejezetét öleli fel: I. Táplálkozás, II. Építkezés, III. Butorzat, IV. Fűtés, V. Világítás, VI. Mesterkedés, VII. Viselet. A második kötet három fejezetre oszlik: I. Gazdálkodás (gyűjtögetés, vadászat, halászat, állattartás, földművelés, teherhordás, közlekedés, jármű), II. Díszítőművészet, és III. A hagyomány tárgyai. Ez utóbbi fejezet részben a szellemi néprajzhoz tartozik, ugyanis azokkal a sajátos tárgyakkal foglalkozik, amelyekhez a hagyományvilág (a népi műveltség szellemi, lelki készlete) a maga megnyilatkozásai során kapcsolódik (pl. a betlehemes-játék tárgyai, aratókoszorúk stb.). — A kiadás alatt lévő 3. és 4. kötet a szellemi néprajz anyagát foglalja magába. Együttesen a már megjelent és közelebről megje-

lenő négy kötetről (kb. 1800 lapnyi szöveg, több ezer rajz, fénykép, színes műmelléklet és vázlat) elmondhatjuk, hogy első helyen állanak a nagy európai kultúr nemzetek hasonló kiadványai között, hasonlóan a M. Tud. Akadémia néhány évvel ezelőtt megindult *Monumenta Hungariae Ethnologica* c. nagyszabású kiadványához, melynek külföldön szintén nem akad párja.

◀ DOMOKOS PÁL PÉTER: *A moldvai magyarság. A csángómagyarok multja és jelene, hatvannyolc csángómagyar népdal.* II. kiadás. Cluj, 1934. 268 l.

Szerző a II. kiadással is csak tájékoztatni szeretné „az olvasó magyarokat elfelejtett csángómagyar testvéreink szomorú sorsáról“. A csángó sorsot ugyanis a székely jövő analógiájaként emlegeti. Könyve három önálló részre oszlik: I. a moldvai magyarság történeti multja négy fejezetben a rendelkezésre álló irodalom felhasználásával; II. a moldvai magyarság helyzetképe a szerző 1929-ből való moldvai adatgyűjtése alapján; III. 65 moldvai csángómagyar népdaldallamának és szövegének közlése. Az első részben az adatok összesítése régi szükségét elégíti ki, a másodikban a társadalmi, statisztikai, néprajzi adatok és a családnevek közlése a legnagyobb érték, a népdalok viszont az ötödik, moldvai magyar zenedialektus területét alapozzák meg. Külön értéke a könyvnek „a moldvai magyarság kérdésével foglalkozó vagy azt részben érintő irodalom“ eddig legteljesebb s utalásai-ban is legpontosabb összeállítása; 137 könyv és folyóirateikk címét közli időrendi felsorolásban. A dallamokat Bartók—Kodály, illetve Krohn Ilmari finn zenefolklorkutató rendszere alapján dolgozta fel, a variánsok megjelölésével. Szakszerű a dallammutató. Érdekes kezdemény a népdalok szövegeihez szerkesztett kis szótár. 26 klisé és 2 térkép egészíti ki az összefoglaló értékes munkát.

DOMOKOS PÁL PÉTER: *Egy csángómagyar népballada*. Ethnographia-Népelet, 1933. 159—160 l.

Szerző a Lespezi (Bacău megye, Moldva) községben gyűjtött, a Bilibók Jánosról nemrég keletkezett népballada történetét írja le, úgy ahogy Bilibók testvérnéje s közeli rokonai neki elbeszélték. A ballada dallamát és szövegét is közli.

JANCSÓ ELEMÉR: *A bukovinai magyarok mai helyzete*. Különlenyomat a Magyar Szemle 1934. évi szept. számából. Budapest, 1934. 8 l.

A tanulmány az öt ismertnevű magyar község — Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegits, Fogadjisten és Józseffalva — helyzetrajzát adja. Rendszeres, minden kérdésre röviden és vázlatosan kitérő ismeretközlés. Külön értéke, hogy társadalmilag és gazdasági szempontok alapján is megfigyeli a bukovinai magyarság lehetőségeit. Szükségképpen e magyar sziget kultúrális és gazdasági megszervezését hangsúlyozza.

KIS-VÁRDAY GYULA: *A bukovinai székely falvak*. Ethnographia-Népelet, 1933. 131—139 l.

A bukovinai székelyek története 1764-ben, a Siculicidiummal kezdődik Kis-Várday Gyula tanulmánya a Székelyföldről Moldvába menekülő, majd Bukovinába vándorló székelyek letelepedésének történetét s falvaiknak helyzetképét adja. Értékes történeti, statisztikai és néprajzi adatokat közöl.

SEEMAYER VILMOS: *Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében*. Ethnographia, 1933. 44—57 l.

Seemayer Vilmos a borsódi Bükk-hegység félreeső völgyeiben, a barokk földjén kezdi a gyűjtést, ahonnan később a matyók népzenei anyagának tanulmányozására teszi át tevékenysége súlypontját. Fonográf nem ál-

lott rendelkezésére, ezért a következő módon járt el: csak akkor fog hozzá a dallam lejegyzéséhez, amikor már többször hallotta elénekelni s később visszatérve a faluba újra elénekelte. A falvak és tanyák embere is másként énekel, ha szerelmes, ha haragos, ha boros, ezért a sohasem ismétlődő változtatásokat egyéni rögtönzéseknek tekinti s figyelmen kívül hagyja, lejegyzése tehát „legtöbbször énekelte formájában örökíti meg a dallamot“. Érdekes megállapítása a gyűjtőnek, hogy amint Kodály 1917-ben megfigyelte a székelyeknél, a borsodiak is pentatonizálják a modern dallamokat. Seemayer ötévi gyűjtőmunkája 1927 és 1932 között 740 dallamot eredményezett, körülbelül 1500 versszakra terjedő szöveggel. A 740 dallam a 3 dallamosztály között így oszlik meg: 31 a régi stílushoz, 338 az új stílushoz, 347 a vegyes dallamok közé tartozik 24 nem osztályozható.

7. Társadalomtudomány.

ARADI ZSOLT: *Az európai forradalom*. Magyar Kultúra Könyvtár, 4—5. sz. Budapest, 1934. 240 l.

A forradalom szót Aradi Zsolt a 'változás' értelmében használja. A könyv megkapó erejű fedőlapja szemlélteti ezt a „forradalmat“. Az európai térkép egy darabja fekszik előttünk: Olaszország és a fascio szimbóluma, Balkán és a pravoszláv hármaskereszt, a katolikus Ausztria, a hitleri Németország, a lengyel sas, a szovjet csillag s a különös távoli skandináv államok. „A forradalom“ a liberális demokráciából való kiábrándulás teljessége. Az „európai színháték“ új megoldásokat keres. Aradi végigtekint Európán, fejezetei me sokmindent elárulnak: „Megvert bennünket a kard“, Az italianitától az univerzalizmusig, Ein Reich, ein Volk, Az óriás (Németország) körül, Új spanyol honfoglalás, British Empire, Mit hoz a második francia for-

radalom, Dunavölgy: a világ börtöne, Balkán a balkániaké, Moszkva, a „Harmadik Róma“. Külön részben tárgyalja a nemzetközi igazságosság problémáját és a zsidó kérdést. Az „egyetlen örök utat“ a keresztény megújulásban jelöli meg. Szimbolikus az utolsó fejezet címe: „Húszévesek internacionáléja“.

JANIK GYULA DR.: *A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931–32. tanévben.* Szerkesztette és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1933, 4-r. 92 l.

A magyar egyetemi és főiskolai hallgatók demográfiai, szociális és tanulmányi viszonyairól a Statisztikai Hivatal ez alkalommal a harmadik ismertetést teszi közzé. A kiadvány eredményei távolról sem biztatók. Igaz, hogy az adatok értelmében a főiskolák felé való áramlás lendülete a kedvezőtlen gazdasági helyzet hatása alatt megtört, azonban a szellemi munkanélküliség terén lényegesebb javulást csak a gazdasági élet fellendülése idézhet elő, vagyis „az értelmiség felső rétegének boldogulása nemcsak kultúrpolitikai, hanem gazdasági kérdés is“. Az általános rész öt kérdést tárgyal: a hallgatók számának alakulása; demográfiai viszonyok; szociális viszonyok; tanulmányi viszonyok; a kiadott főiskolai oklevelek számának alakulása az elmúlt évtized folyamán. Az előadott statisztikai anyag távlatát külföldi összehasonlítások, szemléleteségét pedig 15 szöveggközi, valamint 19 adatkört feldolgozó 36 egészoldalas táblázat biztosítja.

KORNIS GYULA: *Tudományelmélet és tudománypolitika.* Berzeviczy-Emlékkönyv. Budapest, 1934. 63–83 l.

Mint a kultúrpolitika egyik ága, a tudománypolitika réges-régen megvolt, noha maga a szó csak a XX. század elején keletkezett, amikor a németek a Kaiser Wilhelm-Gesell-

schaft hatalmas kutató intézeteit megalkották. A modern kultúr állam tudományfejlesztő tevékenységének két indítéka van: eszményi, normatív síkon az igazságkeresés keltetése, mivel az igazság megismerésére való törekvés az emberi kultúra elemi imperativusza; reális indíték pedig az ismeretek technikai eszközértéke, mert a tudományos megismerés az ember gyakorlati-technikai tevékenységének az alapja. Persze az állam tudománypolitikája nem korlátozódhatik az anyagi kultúrát szolgáló természet-tudományi-technikai tudományokra, hanem gondoskodásának ki kell terjednie a szellemi tudományokra is, amelyek a nemzet szellemi-erkölcsi erőinek forrásai. Ezután vitába száll Kornis a német nemzeti szociálistudománypolitikájának a tudomány mivoltáról táplált felfogásával, megvédelmezve a neohumanizmus idejéből való tudománykonceptiót, amely a tudomány lényegadó jegyeinek az időfelettséget, a semlegességet és az autonómiát minősítette. Majd a tudománypolitikában a tudomány és politika érvényesülésének egyensúlyát elemzi, hangsúlyozva az egyetemi önkormányzat föltétlen szükségét.

8. Jogtudomány.

JAKABFFY ELEMÉR DR.: *Adatmutató a nyelvi, faji és vallási kisebbségek jogi, politikai, kulturális és gazdasági helyzetéről, különös tekintettel a magyar kisebbségekre.* A „Magyar Kisebbség“ nemzetpolitikai szemlében 1922 szeptember 1-től 1934 augusztus 31-ig közölt anyagból közlésezi. Lugo, 1934. 108 l.

Az Adatmutató négy részből áll: I. A kisebbségi kérdés általános, jogi és nemzetközi vonatkozásai; II. A kisebbségi kérdés alakulása és problémái az utódállamok területén, különös tekintettel a magyar kisebbségekre; A) Románia, B) Csehszlovákia, C) Jugoszlávia, D) Burgenland, E) Az utódállamok magyar nemzet-

kisebbségeinek együttműködéséről és ennek nemzetközi vonatkozásairól; III. Más nemzetkisebbségek helyzetképeiről (21 államból adatok); IV. A világpolitika különös tekintettel a nemzetkisebbségekre; Az összmagyarság kultúréletéről; Vegyesek. Ez az adatmutató nemcsak eligazít a Magyar Kisebbség első 13 évfolyamának gazdag anyagában, hanem a legnagyobb elismerést nyújtja magának a szerkesztőnek, Jakabffy Elemérnek, aki a kisebbségi életnek minden fontos eseményét megörökítette a jövő történetírás számára.

I. *Konkordátum és Római Egyezmény*. Cluj, 1933. 32 l. — II. *Statusul Catolic Ardelean și Acordul dela Roma*. Recursul episcopiei catolice de rit latin de Alba Iulia în contra sentinței Nr. 51—1932 din 4 Iulie 1933 a tribunalului Cluj. Cu o introducere de Dr. E. Gyárfás. Cluj, 1933. 76 l. — III. *Pop, Valeriu: Acordul dela Roma*. Cluj, 1934. 159 l.

Az Erdélyi Róm. Kat. Státus perével kapcsolatos három fontos kiadvány. I. A Konkordátum és a Római Egyezmény szövegközlése hiteles francia eredetiben s magyar fordításban. II. Gyárfás Elemér bevezetésével annak a fellebbezésnek szövege, amelyet a latin szertartású katolikus püspökségünk a helybeli törvényszék ítélete ellen adott be. A függelék négy mellékletet közöl: 1. Diploma suppletorium de negotio religionis, 2. Decreta et Vitae Regum Ungariae, qui Transylvaniam possederunt Claudiopoli Typis. Academ. Soc. Jesu Anno MDCCLXIII. (idézetek: pag. 394., 395., 407., 408.), 3. Debateri Parlamentare No. 54., 4. a román külügyminisztérium 12.052. sz. leirata. III. Pop Valér, mint a Római Egyezmény megkötésénél a román királyi kormány megbízottja, e könyvében a támadások igazságtalanságát mutatja ki. Könyve három fejezetre oszlik: előbb a kormány és a R. K. Státus

közi tárgyalások menetét ismerteti, azután az egyezmény lényegét fejti ki, végül a támadások kérdésével foglalkozik. Tárgyilagos, higgadt írás.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv. II. évf. 1932. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1933. 16-r. X. l. 1 térkép. 203 l.

A Statisztikai Hivatal a közérdeknek kívánt eleget tenni, amikor a Magyar Statisztikai Zsebkönyv I. évfolyamát megjelentette. De egyúttal kísérletnek is szánta a Zsebkönyv I. évfolyamát: hogyha közérdekű cselekedete a közérdeklődéssel is találkozhat, akkor a Zsebkönyv kiadását rendszeresíti. A 26 fejezetben feltűnő gazdag anyagot nyújtó II. évfolyam tehát elsősorban a Zsebkönyv sikere mellett tanuskodik. Az *Erdélyi Magyar Évkönyv* a mi körülményeink közt ugyanerre a jelentős szerepre vállalkozhatnék.

MIKÓ IMRE: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Az Erdélyi Fiatalok Falufüzetei, 4. sz. Cluj, 1932. 134 l.

Mikó Imre könyve két részre oszlik. Előbb a nemzetiségi kérdés hosszmetését: 9 vegyes lakosságú község ú. n. falutörténetét adja, majd keresztmetését a társadalmi helyzetkép bemutatásával. Az első résznek a román kontinuitás-elméletet cáfoló levéltári kutatásai és történeti fejtegetései adnak különös jelentőséget; a tanulmány legszebb fejezeteit találjuk itt. A második résznek a rendszere érdekes. A különböző nemzetiségű lakosok együttélésének vizsgálatát a családdal kezdi és a tulajdonnal végzi. E két alapvető tétel köré csoportosítja a nemzetiségek mai viszonyának többi tényezőit. Legelőször statisztikai összefoglalás a nemzetiségek számbeli arányáról, a tényleges és természetes szaporodásról s az asszimiláció irányáról. A családból kiindulva s az egyén nemzetiségi tudatának kialakulását kísérve tárgyalja az iskola, az egy-

ház és a politika szerepét. „A falusi nemzetiségi község” című fejezetben azt a társadalmi öntudatot keresi, amely „az egy nemzetiségűeket összefogja minden más tagolódás elválasztó vonalán túl”. Így a tárgyalás menete az egyéntől a társadalmi közösség felé vezet; a nemzetiségi kérdést folyamatnak fogja fel.

MIKÓ IMRE Dr.: *A székely közületi kulturális önkormányzat*. Magyar Kisebbség, 1934. 13. 15–16. sz. 365–378., 441–464 l.

Mikó Imre kisebbségjogi tanulmánya tulajdonképpen doktori értekezésnek készült az I. Ferdinánd Tudományegyetem jogi karán. Román nyelven a Glasul Minorităților közölte. Közérdekű tartalmánál fogva azonban szükséges volt magyar nyelven és nemzetpolitikai szemlényben való megjelentetése is. Két részre oszlik: I. A székely autonómia a nemzetközi jog szempontjából, II. A székely autonómia az államjog szempontjából. Az első részben a párizsi szerződés II. pontjának eredetét és magyarázatát, s a kisebbségi szerződések és az önkormányzati jog viszonyát ismerteti. A jelentősebb második részben előbb a székely önkormányzat szervezetét mutatja be: közjogi jelleg, történeti vonatkozások: — a II. szakasz nem konstitutív, hanem csak deklaratív jellegű —, alapelvek: a nemzetiség megállapítása, az autonómia területi kiterjedése, megalakulási eljárások, az önkormányzat szervei és feladatai, anyagi források, állami ellenőrzés. „A székely önkormányzat és az állami törvényhozás” c. fejezetben a párizsi szerződés, az 1918. dec. 1-i határozatok, az 1924. júl. 26-i elemi oktatásról, 1925. febr. 19-i magánoktatási, 1925. márc. 7-i baklaureátusi vizsgáról szóló, 1928. ápr. 22-i kultuszt., 1928. máj. 15-i középfoku oktatásról szóló és 1932. ápr. 22-i egyetemi oktatásról szóló törvény elemzését adja a kérdés szempontjából. A tanulmányt befejező rész kü-

lön kiemeli Dr. Balogh Arthur, Dr. Paál Árpád, Dr. Papp József és Dr. Tusa Gábor idevágó munkásságát. A forrásmunkák 39 könyvre, illetve folyóiratcikkre utalnak.

MOÓR GYULA, vitéz: *A természetjog problémája*. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. IV. k. 10. sz. Bp. M. Tud. Akadémia, 1934, 45 l.

E tanulmány az újabb jogböceieket legkényesebb kérdését, a természetjogi felfogás és a jogi pozitívizmus ellentétét fejt ki. A jogi pozitívizmus szerint minden jogot valamely történeti folyamat rendjén a társadalmi hatalom hoz létre, viszont a természetjog az emberi cselekvéseket szabályozó olyan normatív rend, amely fennállásának alapját nem emberi tételezésben s különösen nem a társadalmi hatalom parancesszavában bírja, hanem tartalmánál fogva — a különböző felfogásoknak megfelelően — vagy intrinsece bonum, vagy logikai, ill. természetjogi törvényszerű szükségszerűségeken alapszik, vagy az Isten akaratára. Kétféle természetjogi felfogást ismerünk: I. a XVII. és XVIII. század profán természetjogának felfogását, melynek értelmében a természetjog 1. általános érvényű, változatlan, örökkévaló, 2. abszolútértékű, feltétlenül helyes, 3. a tételes jognál magasabbrendű, a vele ellenkező tételes jog érvényét lerontja, 4. részletesen meghatározott tartalommal bír; II. az aristotelesi és skolasztikus természetjog, mely a „suum cuique” elvet hangoztatja s letompítja az előbbi forradalmiságát. Ma az utóbbi, a skolasztikus természetjogi felfogás a harcra képes. Ezért a jogi pozitívizmussal való szembeállításban a szerző is ezt a felfogást tárgyalja. Az ellentét két pontban csúcsosodik ki: 1. az erköles szerepére és 2. a tételes jog mivoltára vonatkozó felfogásban. Szerző a szintézist a negatív természetjog megfogalmazásában látja valószínűnek. A skolasztika „kiáltóan erkölestelen” és

„pusztán igazságtalan“ különbségtevéseből kiindulva eljut egy olyan felfogáshoz, amely a jogalkotó társadalmi hatalom számára általánosan, állandóan és megváltozhatatlanul fennálló logikai, fizikai, szociológiai és etikai korlátokról beszél s amelyet negatív vagy limitatív természetjogi felfogásnak lehet nevezni. A szerző tanulmánya nagyobb felében e négy, a jogalkotó hatalmat korlátozó (logikai, fizikai, szociológiai és etikai) „lehetetlenség“ közelebbi kifejtését adja.

SZÉL TIVADAR Dr.: *A háború genetikai hatásai*. Magyar Statisztikai Szemle, 1933, XI. évf. 1. sz. 15–17 l.

A háború genetikai hatásán a népességnek azokat a háborúra visszavezethető összetétel- és tulajdonságváltozásait értjük, amelyek nemcsak a háború idején élt népeiséget, hanem az azt követő nemzedékeket is sújtják. Ezek révén a jövő nemzedék minősége s különböző demográfiai szempontok szerint való megoszlása változik. Ezek a hatások kétfélek: 1. eugenetikaiak, az elkövetkezendő nemzedékekre előnyösek: a rezisztensebb idősebb korosztályok nagyobb arányban jutottak nemzéshez, rokoni házasságok száma esökkent, fejlődött a fajismeret, stb.; 2. diszgenetikaiak, a jövő nemzedékekre károsak: különösen a depopuláció és a demoralizáció következményei.

9. Közgazdaságtudomány.

DRAGOS, GHEORGHE Dr.: *Cooperafia în Ardeal, istoric, situația actuală, perspective*. București, 1933, 198 l.

A könyv Erdély szövetkezeti életének összefoglalása. A bővebben tárgyalt román szövetkezeti mozgalom keretében három korszakot különböztet meg: 1. az első szövetkezetet Roman Visarion 1867-ben alapítja Ră-

șinar-Sibiuban, 2. a második korszak a román mezőgazdasági szövetség tevékenységével kezdődik 1893-ban, 3. a harmadik az Astra keretében Stroescu Vasile anyagi támogatásával megindított 1911-i szövetkezeti mozgalom korszaka. Szerző külön fejezetben tárgyalja a szász és a magyar szövetkezeti mozgalmat. A magyarral kapcsolatosan megállapítja, hogy nem fejlődik. Majd a munka utolsó fejezetében összesítve és összehasonlításban adja az erdélyi három nemzeti-szövetkezeti mozgalmainak 1929. évvégi helyzetképét.

ESPINAS, GEORGE: *Les origines du capitalisme*. Sire Jehan Boinebroke patricien et drapier douaisien. Lille, 1933, 248 l.

Érdekes gazdaságtörténetírási módszerre ad példát Espinas, a párizsi külügyminisztérium levéltárnoka, a középkori város- és gazdaságtörténet művelője. A tőkegazdálkodás kialakulását kutatja és mutatja be a flandriai Doua szülőtte, Boinebroke, tanácsúr és posztóképzítő élettörténetén keresztül. Látjuk a gazdaságpolitikust, a tőkehalmozót, az uzsorást, a nagyszerű üzemvezetőt, a bér munka kihasználásának mesterét, a „vertikális koncentráció“ gazdasági üzemtípusának megalkotóját, egyszóval a kapitálistát a XIII. század második felében kialakuló kapitalista rendszer és a flamand polgárisztokrácia bűneinek típizáló képviselőjeként. Érdekes módszer, de értékelésénél figyelembe kell vennünk a *Die europäische Stadt* véleményét is: „bizonyára osztályának kinövése és nem típusa volt“

FERENCZI ZSIGMOND: *ABC*. Cluj, 1934. 16-r. 110 l.

E könyv első azok között, amelyek kisebbségi társadalmunk sajátos társadalmi és gazdasági törvényeinek megfelelő autárhikus berendezkedés rendszerének vázlatát adják. Alapelve a munkaközösség. Központi gon-

dolata a nemzetegység. Ezen belül négy munkakört épít ki: 1. hitvallás (egyházak, iskola és nevelésügy), 2. kultúra (művészetek, újságírás, népességügy), 3. gazdaság (értelmi munka, őstermelés, ipar, kereskedelem, hitelügy), és 4. politika (országos és helyi, törvényhozási, közigazgatási, szociális, kulturális és gazdasági politika). Szövetkezeti rendszerre építi rá munkaközösségét. A Szövetség keretében háromféle szövetkezeti formáról beszél: a kulturális, falusi és városi szövetkezettípusról. A könyv további részében „vezérgondolatokat” és „életsszabályokat” ad a „magyar tízparancs”-ban, megrajzolja a „társadalomképet” s az utolsó, az erők dinamikája c. fejezetben a munkaközösségi mozgalom taktikáját vizsgálja. A könyv érdekes terv. Kár, hogy a szerző nem gondolt tételeinek statisztikus szemléltetésére is.

NAGY, ZOLTAN: *Les régimes légaux des coopératives en Transylvanie*. Dijon, 1934. 276 l.

„A la Transilvanie et a ses peuples.” Erdélynek és népeinek ajánlja összefoglaló munkáját a Dijonban doktorátust szerző fiatal erdélyi magyar közgazdász, s több mint 17 éves tanulmányában Erdély szövetkezeti mozgalmát teszi a tudományos vizsgálat tárgyává. Könyve három főrészből áll: 1. vizsgálja a szövetkezetek helyzetét a magyar törvényhozásban, 2. ismerteti a román szövetkezeti törvényhozás fejlődését, 3. bemutatja az erdélyi szövetkezetek beilleszkedését a román szövetkezeti rendszerbe s az új román törvényhozási intézkedéseket. Bevezetésében és a befejező részben az erdélyi román és egyetemes szövetkezeti mozgalomnak különböző szempontokból való s áttekinthető összehasonlítását is adja. Egyáltalán az anyagban való biztos tájékozottságról tesz tanúságot a könyv minden lapja. Bibliográfiája 78 francia, 43 román,

26 magyar, 16 német és 10 angol nyelvű szakmunkára; 17 francia, 12 román, 9 magyar, 4 német és 2 angol nyelvű folyóíratra; összesen 173 szakmunkára és 44 folyóíratra, továbbá 33 hivatalos, jobbra törvényszövegközleményre utal.

NAVRATIL AKOS: *Közgazdaságtan és közgazdasági politika*. Közgazdasági Szemle, 1934. 77. k. 1—21 l.

Szerző a közgazdaságtan és a közgazdasági politika napjainkban sokat emlegetett viszonykérdését tárgyalja. A közgazdaságtan tudományos gondolkodás, a közgazdasági politika ezzel szemben a gazdasági téren végbemenő cselekvés, célkeresés, célkitűzés, állásfoglalás, irányítás. Szerző keresi a kölcsönhatásokat. Az elmélet vagy kora gazdasági életének talajából nő ki s azt magyarázza, illetve bírálja, vagy az eszmék világában gyökerezik. Hatást a gyakorlatban vajmi keveset tud kiváltani. A „tudományos közgazdasági politika” mindig belebotlik a magánérdek és a gazdaságitól függetlenül kitűzött politikai cél vetette gáncokba. Szerző szerint a közgazdasági tudomány inkább liberális jellegű, a közgazdasági politikára ezzel szemben a megkötöttségek jellemzők (a hatalmi tényező befolyása). A liberális gazdasági elv érvényesülésének így mind több az akadály. Kereskedelempolitikai és pénzügyi okok és célok szükségeltetik a gazdasági élet korlátok közé szorítását. Ehhez járul a mindinkább nagyobb jelentőségre szert tevő harmadik ok és cél: a gyengébb védelme az erősebb ellen, a szociális ok, a szociálpolitikai cél. Végül a beavatkozó állam válságpolitikájával, a termelés összpontosításának és a tervezettségnek kérdésével foglalkozik. A 10 pontból álló tanulmányt a szociális ellen síkra szállt új gazdaságpolitikai irányzatoknak a vizsgálata zárja.